

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİNDE CÜMLE-İ MU'TERİZE VE KUR'AN-I KERİM'DEN SEÇME
ÖRNEKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
KANATBEK OROZBEKOV

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ YUNUS ABDURAHİMOĞLU

BARTIN-2018

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİNDE CÜMLE-İ MU'TERİZE VE KUR'AN-I KERİM'DEN SEÇME
ÖRNEKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Kanatbek OROZOBEKOV

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU

“Bu tez 28/06/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmoud Mohammed QADDOM	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU	

KABUL VE ONAY

Kanatbek OROZOBEKOV tarafından hazırlanan “Arap Dilinde Cümle-i Mu’terize ve Kur’ân-ı Kerîm’den Seçme Örnekler” başlıklı bu çalışma, 28/06/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU
(Danışman)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mahmoud Mohammed QADDOM

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum “Arap Dilinde Cümle-i Mu’terize ve Kur’ân-ı Kerîm’den Seçme Örnekler” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

28/06/2018

Kanatbek OROZOBKOV

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Arap Dilinde Cümle-i Mu'terize ve Kur'ân-ı Kerîm'den Seçme Örnekler

Kanatbek OROZOBEKOV

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU

Bartın-2018, Sayfa: 86

Bu çalışma, Arap dilinde cümle-i muterize ve Kur'ân-ı Kerim'den seçme örnekler incelenmek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırma konusu, önemi, amacı, sınırları, çalışma esnasında kullanılan kaynaklar ve araştırma metoduna yer verilmiştir.

Birinci bölümde Arapçada genel olarak kullanılan cümleler üzerinde durulmuştur. Başta cümle kavramının sözlük ve terim anlamlarına temas edilmiştir. Sonra cümlenin öğeleri ve çeşitleri analiz edilmiştir. Özellikle Arapçada cümlenin en temel kısımları olan iraptan mahalli olan cümleler ve iraptan mahalli olmayan cümleler ayrı ayrı olarak ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Arapçada kullanılan cümle-i mu'terize konusu işlenmiştir. Önce cümle-i muterize tanımlanmış, daha sonra cümle-i muterize ile diğer belâğî kavramlar arasındaki farkları belirtilmiştir. İ'tirâziyye cümlesi üslûbuna ait harfleri, i'tirâziyye cümlesinin özellikleri, geliş amaçları ve şekilleri, tefsir, belâgat ve gramer gibi çeşitli kaynaklardan konumuzla ilgili bölümlerinden alınarak bir araya getirilmiştir.

Üçüncü bölümde cümle-i mu'terizenin Kur'ân-ı Kerim'de kullanımını seçme örnekler üzerinden çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken, nahiv âlimi İbn Hişam'ın *Muğni'l-Lebib* adlı eserinde ele aldığı, iraptan mahalli olmayan cümlelerin ikincisi olan i'tirâziyye

cümlesini üç varsayım üzerine on yedi yerde bulunduğunu belirterek genel hatlarını çizdiği üslûp takip edilmiştir. Bu varsayımların birincisi: Cümlelerin temel öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi. İkincisi: Cümlelerin temel öğelerine doğrudan bağlanan öğeler arasında i'tirâziyye cümlesi Üçüncüsü: Cümlelerin temel öğelerine doğrudan bağlanmayan öğeler arasında i'tirâziyye cümlesi şeklinde sıralanmıştır. Tezimizin üçüncü bölümü bu sıralamaya göre çalışılmıştır.

Çalışmamız, bulunan verilerin, tespitlerin ve önerilerin değerlendirilmesi sonuç bölümünde yapılarak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça; Nahiv; Belâgat; Cümle; İ'râb; Kur'an-ı Kerim; İ'tirâziyye cümlesi

ABSTRACT

Master Thesis

The Parenthetical Sentence of Arabic Language and Selected Examples From the Qur'an

Kanatbek Orozobekov

Bartın University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Lecturer Dr. Yunus ABDURAHİMOĞLU

Bartın- 2018, Page: 86

This study is prepared to examine the parenthetical sentence of Arabic language and selected examples from the Qur'an.

Our work consists of an introduction and three parts. Introduction includes topic, significance, purpose and boundaries of the research, also resources used during the study and the research method.

The first part focuses on the sentences commonly used in the Arabic language. At first, dictionary and term meanings of the sentence have been touched. Then, the items, the patterns and the types of the sentence have been analyzed. In particular, main parts of the Arabic sentences, namely regular in syntax and irregular in syntax are separately considered.

In the second part, the parenthetical sentence is examined according to Arabic language. First, the parenthetical sentence is defined, then the differences between the parenthetical sentence and other concepts are discoursed. The letters of the parenthetical sentence, characteristics of the parenthetical sentence, the aims and forms are gathered from the sources such as Tafsir, Balaghah and grammar.

In the third chapter, use through selected examples the parenthetical sentence in the Qur'an is discoursed. While this work, it was followed by the general style of Ibn Hisham's

Mughni'l-Lebib, stating that the second of the irregular sentences in syntax is the parenthetical sentences and had seventeen places on three assumptions. The first of these assumptions: the parenthetical sentence among the basic items of the sentence. Second: the parenthetical sentence among items directly connected to the basic elements of the sentence. Third: the parenthetical sentence among the items that are not directly connected to the basic items of the sentence. The third part of our thesis has been studied in this order.

Our work has been completed with evaluating the findings and suggestions in the conclusion part.

Key Words: Arabic; language; Syntax; Balaghah; Sentence; I'rāb; the Glorious; Qur'an; The Parenthetical Sentence.

ÖN SÖZ

Bu tezin hazırlanma sürecinde pek çok kişinin önemli katkıları oldu. Çalışmanın hazırlanmasına tenkit, öneri ve düzeltmeleriyle katkı sağlayan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU'na ve tez savunma jürisinde yer alan, deneyimleriyle bana ışık tutan, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Mahmoud Mohammed QADDOM'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

Ayrıca çalışma boyunca sabırla desteklerini esirgemeyen; başta eşim Cıldız KILIÇBEKKIZI'na, Dr. Öğr. Üyesi İnaletulla AZİMOV'a, Arş. Gör. Hayrettin BAHAR'a, Arş. Gör. Ubeydullah EFE'ye ve sabrı gerektiren bu yolda bana katkı sağlayan tüm dostlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, başarıya ulaşmak Allah'tandır.

Kanatbek OROZBEKOV
Bartın, 2018

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
BEYANNAME.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1
1. ARAPÇADA CÜMLE	5
1.1. Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1. Sözlük ve Terim anlamı	5
1.1.2. Klasik Nahivcilere Göre Cümle	6
1.1.3. Modern Nahivcilere Göre Cümle.....	8
1.2. Cümlenin Temel Öğeleri.....	10
1.3. İ'râb Açısından Cümle.....	12
1.3.1. İ'râbdan Mahalli Olan Cümleler	12
1.3.2. İ'râb'dan Mahalli Olmayan Cümleler	16
2. ARAP DİLİNDE İ'TİRÂZİYYE/MU'TERİZE CÜMLESİ	22
2.1. İ'tirâziyye Cümlesinin Tanımı	22
2.2. Belâgatçılar ve Nahivcilere Göre İ'tirâziyye Cümlesi.....	23
2.3. İ'tirâziyye Cümlesiyle Diğer Nahiv Cümleleri Arasında Fark	25
2.3.1. İ'tirâziyye Cümlesiyle Hâliyye Cümlesi.....	25
2.3.2. İ'tirâziyye Cümlesiyle İsti'nâfiyye Cümlesi	26
2.4. İ'tirâziyye Cümlesiyle Belâgat Sanatları Arasındaki Fark	27
2.4.1. İ'tirâz ile İltifât Arasındaki Fark	27
2.4.2. İ'tirâz ile Tezyîl Arasındaki Fark	28
2.4.3. İ'tirâz ile Tekmîl Arasındaki Fark.....	29
2.5. İ'tirâziyye Cümlesinin Özellikleri.....	30
2.6. İ'tirâziyye Cümlesinin Harfleri.....	31
2.7. İ'tirâziyye Cümlesinin Amaçları.....	32
2.8. İ'tirâziyye Cümlesinin Unsurları.....	41
2.8.1. İ'tirâziyye Cümlesinin Müfretle Oluşu.....	41
2.8.2. İ'tirâziyye Cümlesinin Cümleyle Oluşu.....	41

2.8.3. İ'tirâziyye Cümlesinin İki Cümleyle Oluşu.....	42
3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE İ'TİRÂZİYYE CÜMLESİ.....	43
3.1. Bir Cümle Öğeleri Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	43
3.1.1. Fiil Cümlesinin Öğeleri Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	43
3.1.2. İsim Cümlesinin Öğeleri Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	49
3.1.3. Tâbiler'in Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	59
3.2. Müstakil Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	65
3.2.1. İkincisi Birincisine Te'kit Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	66
3.2.2. İkincisi Birincisine Beyân Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	67
3.2.3. İkincisi Birincisinden Bedel Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	68
3.2.4. İkincisi Birincisine İsti'nâf Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	69
3.2.5. Sebebiyet İlişkisiyle Bağlanan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	71
3.2.6. Bir Birine Atfedilen İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi.....	73
3.3. Kelâm'ın Sonunda İ'tirâziyye.....	77
SONUÇ.....	81
KAYNAKLAR.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	86

KISALTMALAR

- a.s. : aleyhisselam
b. : bin
b.s. : basım, baskı
bkz. : bakınız
c. : cilt
çev. : çeviren
h. : hicrî
Hz. : hazreti
M.Ü. : Marmara Üniversitesi
md. : maddesi
m. : mîlâdî
no. : numara
ö. : ölümü
r.a. : Radiyallahü Anh
s.a.v. : Sallallâhü Aleyhi Vesellem
s. : sayfa
vd. : ve diğçerleri
t.y. : basım tarihi yok

GİRİŞ

Yüce Allah insanları hidâyete erdirmek için, karanlıktan aydınlığa çıkarmak için, Hz. Muhammed'e s.a.v. indirdiği son kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'i Arapça olarak indirmiştir. Kur'ân'ın inmesiyle, peygamberimizin tebliğ ve davetiyle İslâm zamanla tüm yeryüzüne yayılmış, farklı milletler ve ırklardan insanlar bu dine girmiştir. Bu nedenle Arapça sadece Arapların dili olmaktan çıkarak artık İslâm'ın ve Müslümanların dili hâline gelmiştir. Çünkü İslâm yalnızca Araplara değil kıyamete kadar her zamanda ve her mekânda her ırktan ve milletten tüm insanlara gelmiştir. Arapçayı yücelten ve ebedileştiren bizzat Kurân ve İslâm olmuştur. Yani Arapça içine bir dini sığdırmış bir dildir. Dolayısıyla Arapça, Kurân'ın, Sünnetin, İslâmî ilimlerin, İslâmî içtihadın, İslâmî eğitimin, kültürün ve ibâdetin dili olmuştur.

Kurân-ı Kerim Müslümanlar için hayati önem taşıyan bir kitaptır. Çünkü Kurân-ı Kerim günümüze kadar değişmeden bozulmadan bize tevatür yoluyla ulaşan sıhhati ve delâleti güvenilir bir kaynaktır. Bu yüzden Kurân-ı Kerim'in farklı yönleriyle ilgili çok sayıda çalışmalar olmuştur. Tefsiri, belâgatı, i'câzı, kırâtı ve i'râbıyla ilgili çok sayıda kitaplar yazılmıştır. Bu çalışılan yönlerinden birisi de dil yönü olmuştur. Kurân-ı Kerim'i hatalardan ve yanlış anlaşılmasından korumak için başlatılan gramer çalışmaları neticesinde nahiv kuralları tespit edilmiş, kitaplar yazılmış ve büyük nahivciler yetişmiştir.

Nahivciler, gramer çalışmaları için çok büyük gayret sarf etmişlerdir. Çalışmalarını sıhhati ve delaleti güvenilir olan delillerle yani Kurân-ı Kerimle desteklemişlerdir. Bu gramer yönlerinden bir yönü de Arapçadaki cümleler olmuştur. Arapça cümleleri iraptan mahalli olan cümleler ve iraptan mahalli olmayan cümleler olmak üzere iki ana gruba ayırmışlardır. İraptan mahalli olmayan cümlelerden biri de cümle-i muterizedir. Cümle-i muterize konusu iki boyutlu bir konudur. Birinci boyutu iraptan mahalli olmayan cümle olarak nahiv konusudur. İkinci boyutu edebî üslûp olarak belâgat konusudur.

A. Tezin Konusu ve Önemi

Adı "Arap Dilinde Cümle-i Muterize ve Kurân-ı Kerimden Seçme Örnekler" olarak isimlendirilen bu tez önemine binaen üzerinde çalışma yapılmıştır. Cümle-i muterize hakkında nahiv kitaplarında ve belagat kitaplarında sadece konu içinde bir bâb olarak ele alınmıştır. Ayrı ve müstakil bir şekilde çalışılmamıştır. Dolayısıyla bu konu ilmî bir çalışma olarak araştırılmaya hâlen ihtiyaç duyulan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle bu cümle-i mu'terize konusu Arap dilindeki yerini almakla birlikte Kuran-ı Kerim'deki bazı örnekleri de kapsamı sebebiyle çok büyük bir önem kazanmaktadır. İ'tirâziyye cümlesi, cümle öğeleri arasında bulunmasına rağmen cümle içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Bunu birkaç örnekle ifade edecek olursak örneğin: Konuşurken Muhammed (sallallahü aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur denilir. Eğer aradan sallallahü aleyhi vesellem cümlesi çıkarılırsa Hz. Muhammed peygamberimiz değil her hangi bir muhammed olduğu anlaşılma ihtimali çoktur. Yine aynı şekilde Ebu Bekir (radiyallahü anh) şöyle demiştir denildiğinde aradaki radiyallahü anh cümlesi çıkarılırsa sahabe olan Ebu Bekir değil sıradan bir Ebu Bekir anlaşılacaktır. Bu bağlamda i'tirâziyye cümlesiyle dua edilmiş olunmaktadır. Bu sıradan bir insana da olabilir. Örneğin falanca (Allah rahmet eylesin) çok güzel bir eser yazmıştır deriz. Ya da birine yarın sınava gideceğiz (Allah başarılar nasip etsin) geç kalma deriz. Tüm bu i'tirâziyye cümleleri ortadan kaldırıldığında esas cümle önemini kaybetmektedir. Yüce Allah da Kur'ân-ı Kerîm'de vurgulamak istediği bazı hususları i'tirâziyye cümle üslûbuyla ifade etmiştir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok örnekler mevcuttur. Dolayısıyla bu konuyu araştırmak Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya katkı sağlayacaktır.

B. Amacı

Çalışmamızın temel amacı, Arap dilinde cümle çeşitlerinden biri olan cümle-i muterize'nin Arap dilindeki konumunu ve Kuran-ı Kerim'deki örneklerini tespit etmektir. Bu çerçevede cümle-i muterize konusunun oluşturduğu problemleri göz önüne alarak, ilgili kitapların açıklamada, sınırlarını çizmede eksik bıraktığı dilbilimsel yönünü ve belagî amaçlarını araştırmaktır. Bunun neticesinde en fâsîh ve en belîğ olan ibarelerdeki cümle-i muterizenin durumunu analiz etmek ve ilmi gözlemleri tescil etmek amaçlanmıştır. Arap dilindeki cümle-i muterize'nin hakikatlerini ve esrarlarını ortaya koymak, Kuran-ı Kerim'de bir ifade üslûbu olarak kullanılmasının hikmetini kavramak da hedefimizdir.

C. Araştırma soruları

Araştırmamız aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır.

1. Cümle-i Muterize kavramı nedir?
2. Cümle-i Muterize'nin Arap dilindeki yeri nedir?
3. Cümle-i Muterize'nin belagî amaçları nelerdir?

D. Araştırmanın Sınırları

Arap dilinde cümle-i mu'terize ve Kur'ân-ı Kerimden seçme örnekler başlığı aslında geniş bir konudur. Sebebi hem Arap dili hem Kur'ân-ı Kerim isimlerini içermektedir. Arap dili başlı başına büyük bir ilimdir. Kur'ân-ı Kerim ise Allah'ın kelâmı olması hasebiyle tükenmez bir ilim kaynağıdır. Ancak çalışmanın belli bir sınırlaması mevcuttur. Bu sınırlama şu şekildedir. Çalışmanın Arap dilindeki yerine gelince burada sadece cümle-i muterize konusu ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerimdeki yerine gelince Kur'ân-ı Kerimde geçen cümle-i mu'terizeyle ilgili bazı seçme örneklerle yetinilmiştir. Dolayısıyla Hem Arap dilinde hem Kur'ân-ı Kerimde bulunan çalışmanın konusuyla ilgili olmayan bölümlerine girilmemiştir.

E. Kaynaklar ve Araştırmalar

Çalışmanın konusu Kur'ân-ı Kerim olunca ister istemez ilk dönem kaynaklarına başvurma ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Konuyla ilgili birçok klasik ve modern kitaplar mütâala edilmeye çalışılmıştır. Ancak cümle-i muterize ile ilgili müstakil ve münferit bir kitap bulunmamaktadır. Muhtelif kitaplarda ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu muhtelif kitapları iki gruba ayırmak mümkündür. Dil ile ilgili olanlar nahiv ve belâgat. Tefsir kitaplarıdır.

Dil ile ilgili bazı kitaplarda cümle-i muterize ile ilgili bahis, İbn Cinnî'nin "*Hasâis*" adlı eserinde geçmektedir. Bu kitap Arap dilinin ana kaynaklarından sayılmaktadır. Üç bölümden oluşmaktadır. Cümle-i muterize ile ilgili hususlar birinci bölümünde zikredilmiştir. Konuyla ilgili bir diğer kitap, İbn Hişam'ın "*Muğni'l-Lebib*" adlı eseridir. Bu kitap nahiv kitaplarının temeli sayılmaktadır. İki cilt ve sekiz bâb'tan oluşmaktadır. Cümle-i muterize ile ilgili bahsi iraptan mahalli olmayan cümlelerin ikincisi cümle-i muterize olarak zikredilmektedir. Konuyla ilgili modern bir kitap da Fahreddin Kabâve'nin "*İrabu'l-Cümel ve Eşbahü'l-Cümel*" adlı eseridir. Bu kitap dört kısımdan oluşmaktadır. İkinci kısmı iraptan mahalli olan ve iraptan mahalli olmayan cümlelerdir. İraptan mahalli olmayan cümleler kısmında cümle-i muterize beyanı anlatılmaktadır. Başka nahiv kitaplarında da konuyla ilgili beyanlar vardır, ancak bunlar belli başlılarıdır.

Kurânî bir üslûp olarak, Belâgat kitaplarında cümle-muterize ile ilgili ayrı bir bâb yoktur. Ancak nahivcilerin: "Cümle-i muterize kelâmı açıklamak ve tekit etmek için, bir veya iki sözün arasına ara cümle olarak gelir." Tarifine belâgî amaçlarını ekleyerek ve "İtnab" üslûbundan bir üslûp olarak Kurânî üslupları çalışırken itiraz üslûbuna da

değınmişlerdir. Tefsir kitapları da Kurân-ı Kerim’i tefsir ederken bazı cümleleri gramer açısından değerlendirirken ara cümle olarak gelen cümleleri veya iraptan mahalli olmayan cümleleri i’tirâziyye cümlesi olarak belirtmişlerdir.

İ’tirâziyye cümlesi Kur’ân-ı Kerimden örnekler verilirken bunların mânaları da elbet verilmesi gereken bir husustus. Bu konuda Kur’an-ı Kerim meâllerine başvurulmuştur. Bunlardan en başlıcaları Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından bastırılan Kur’ân-ı Kerîm Meâli, Feyzü’l-Furkân Tefsirli Kur’ân-ı Kerim Meâli ve aradaki i’tirâziyye cümlesi iyi belirtilmesi için Elmalılı M. Hamdi Yazır Kur’ân-ı Kerim ve Kelime Meâli gibi kırık mânâlı olan meâllere de başvurulmuştur.

F. Tezin Metodu

Çalışmamızda tanımlayıcı analitik metod kullanılmıştır. Yani çalışmamızın büyük bir bölümü kavramlar üzerinden gerçekleşmektedir. Birinci bölümünde cümle yapılarıyla ilgili kavramlar, ikinci ve üçüncü bölümünde ise belagat, tefsir kavramları sık sık kullanılmıştır. Bu kavramları sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için kavramların kendine özgü bilim dalındaki kitaplardan ve sözlüklerden istifade edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın konu başlıkları oluşturulurken temel klasik kaynaklar olmak üzere modern Arap dili kaynakları incelenerek ve değerlendirilerek belirlenmiştir. Ayrıca üçüncü bölümün konu başlıkları belirtilirken, nahiv âlimi İbn Hişam’ın “Muğni’l-Lebîb” adlı eserinde cümle-i muterize konusunu kaleme alırken kullandığı yöntem takip edilmiştir. Bu yöntem tezimizin içinde üçüncü bölümünün baş tarafında detaylıca açıklanmıştır.

Çalışmamızın konu başlığında “Arap Dilinde Cümle-i Muterize ve Kuran-ı Kerimden Seçme Örnekler” diye belirtildiği gibi, cümle-i muterize Kuran-ı Kerim’in ayetleriyle örneklendirilmiştir.

Cümle-i muterize konusu irap açısından nahiv konularıyla alakalıdır. İtnâb üslûplarından bir üslûp olması ve belâğî amaçlarla gelmesi açısından belâgat konularıyla alakalıdır. Cümle-i muterize’nin kullanılış şekilleri ayetlerle örneklendirildiği için verilerimiz toplanırken konuyla ilgili malumatı, nahiv belâgat ve tefsir alanlarında yazılmış olan eserlerin ilgili bölümlerinden istifade edilmiştir.

1. ARAPÇADA CÜMLE

1.1. Kavramsal Çerçeve

Her bir ilim dalının, kendine özgü kavramları vardır. Bu kavramların hem sözlük hem ilim dalına ait terim anlamları bulunmaktadır. Araştırmamızın ilk bölümünde, Arapça'da kullanılan cümlelerle ilgili inceleme yapılacağı için, başta cümle kavramının açıklanması isabetli olacaktır. Her kavramda olduğu gibi, cümle kavramının da sözlük ve terim anlamları bulunmaktadır.

1.1.1. Sözlük ve Terim anlamı

Kök harfleri ل - م - ج olan cümle lafzı, sözlükte: “Hepsi, tümü, toplamı ve bütün” anlamlarına gelmektedir. İbn Manzûr (ö. 711/1311) *Lisânu 'l-Arab*'da: “Cümle الجملة lafzı الجمل “Cümel” lafzının müfredidir. Cümle: Bir şeyin toplamıdır. Parçalardan topladı. Ona hesabı özetledi, mânalarını zikretmiştir”(İbn Manzur, 2000: 686). Cümle lafzı Kur'ân'da bütün ve topluca mânâsında kullanılmıştır: ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ﴾ “O inkâr edenler dediler ki: “O Kur'ân ona toptan indirilseydi ya”!(Furkan, 25/32). Hadis-i Şerif'te: “Burada cennet ve cehennem ehlinin isimleri yazılmıştır. Ve sonuna kadar özetlenmiştir. O yazılan isimlerde ne artış ne de eksilme olacaktır.” (Tirmizî, “El-İman bi'l-kaza ve'l-kader”,3) Bu hadiste “ و أجمل على آخره ” cümlesinde sonuna kadar özetledi anlamındadır.

Terim anlamına gelince, nahivciler arasında cümle kavramıyla alakalı belli bir tarif üzerinde ittifak edilmemiştir. Bu hususta çeşitli tarifler yapılmıştır. Bunun nedenlerinden biri de, bazı nahivcilerin cümle kavramıyla kelâm kavramını aynı anlamda kullanmalarındadır. Cümle kavramının tariflerinden biri şöyledir: “Bir mânâ ifade edecek kadar kelimeden meydana gelen bir emir, bir dilek, bir duygu, bir olay, bir hüküm bildiren terkiptir” (Çörtü, 2015: 13). İbn Hişâm'a (ö. 761/1309) göre: “Cümle fiil-fâil'den oluşur. Örneğin: "قام زيد" “Zeyd kalktı” veya mübteda- haberden oluşur. Örneğin: "زيد قائم" “Zeyd ayaktadır.” Veya bu fiil-fâil ve mübteda-haberin yerinde kullanılan öğelerden oluşur. Örneğin: "ضرب اللص" “Hırsızın dövmesi” "ظننته قائما" “O’nu ayakta zannettim”

Nahivciler: “Cümle anlamlı ve müstakil bir kelâmdır” sözünden hareketle cümle ile kelâmın aynı anlamda olduğu kanaatine varmışlardır. Zemahşeri: “Cümle anlamlı ve müstakil bir kelâmdır” sözünden sadece kelâm lafzını esas almıştır. İbn Hişam ise hem

cümle hem kelâm lafızlarını esas almıştır. Cümle, kelâmdan daha geneldir. Çünkü kelâm bir anlam ifade etmeyi şart koşar. Cümle ise bazen şart koşar bazen koşmaz (Necip el-Lebidî, 1985).

Muhammed b. Yezid el-Müberred, (ö. 286/900) cümle kavramının lügat ve terim anlamını birleştirerek şu şekilde tarif etmiştir: “Fiiller fâilleriyle beraber cümlelerdir.” Başka bir ifadesinde de şöyle ifade etmiştir: “مررت برجل ابوه منطلق” “Babası gitmekte olan adama uğradım.” Cümlesinde “recül” kelimesi marife konumunda olsaydı, cümle hâl konumunda olurdu. (Müberred, 1979). Müberred’in bu ifadesi şu kurala işaret etmektedir: “Nekreden sonra gelen cümleler sıfattırlar, marifeden sonra gelen cümleler hâldirler.” Muhtemelen cümle kavramının bu kullanılışı yaygın olan anlamında ilk kullanımıdır. Daha sonra cümle kavramı kelâm kavramıyla tartışılmaya başlamıştır (Mergam, 2014). Kelâm, müstakil cümleye denir. Buna göre, sıfat, hâl, sıla ve şart gibi cümleler (müstakil olmadıkları için) kelâm değildirler. Özetle: “Her kelimedir, fakat her cümle kelam değildir” denebilir (Çörtü, 2015: 14).

1.1.2. Klasik Nahivcilere Göre Cümle

Cümle kavramı klasik nahivciler tarafından, nahiv kavramı olarak kullanıldığı gibi lügât kavramı olarak da kullanılmıştır. Cümle kavramını bu anlamda Halil b. el-Ferâhidî: “الجملة في النحو” “*el-Cümel fi’n-Nahiv*” başlığı altında bir eser sunmuştur. Sonra Müberred’in cümle kavramının sözlük ve terim anlamını birleştirerek “fiiler fâilleriyle birlikte cümlelerdir.” Şeklinde kullandığını görülmektedir. Daha sonra cümle kavramını kelâm kavramıyla aynı anlamda zikretmeye başlamışlardır. Klasik nahivcilerden, İbn Cinnî’ye (ö. 392/1002) göre: “Kelâm nahivcilerin “el-Cümel” diye isimlendirdikleri ve bir mânâ ifade eden bütün müstakil lafızlardır.” Zemahşeri’ye (ö. 538/1144) göre: “Kelam iki kelimedden oluşur ve biri diğerine isnâd olunur.” Bu da ancak iki isimden oluşur: “زيد أخوك” “Zeyd senin kardeşindir ve “Beşir senin sahibindir” örneğinde olduğu gibi. Ya da biri fiil diğeri isimden oluşur: “ضرب زيد و انطلق بكر” “Zeyd dövdü” ve “Bekir ayrıldı.” İşte bunlar “cümle” diye isimlendirilir. (Zemahşerî, 1995). Ahmet Mergam, İbn Yaîş’in (ö. 643/1245) “Kelâm nahivcilere göre anlamlı, bağımsız bütün lafızlardan oluşur ve cümle diye isimlendirilir.” Örnek: “زيد أخوك” “Zeyd senin kardeşindir” dediğini ifade etmiştir.

Cümle ile kelâm kavramının birbirine denk görülmesi kaynaklarda da dikkat çekmektedir. *Nahvu'l-Vafi* adlı eserin sahibi Abbas Hasan; “kelam ile cümleyi eşit anlamda birleştirerek: “Kelâm ve cümle, anlamlı olan iki veya daha fazla kelimeden oluştuğunu ve anlamlı mânâ ifade ettiğini belirtmiştir.” (Hasan, 2011:6). Kelâm ile cümle lafızlarını birbirinden ayıranlar ise cümleyi kelimeden daha umumi olarak görmüşlerdir. Bu da cümlede bulunan isnâdın bazen temel öge olarak terkipte “maksûdun lizatîhi” veya “gayri maksûdun lizatîhi” olmasını, kelâmda ise isnâdın temel öge olarak terkipte “maksûdun lizatîhi” olmasını zorunlu görmüşlerdir (Mergam, 2014).

Rıdâ Esterabâzî: (ö. 686/1287) “Kelamda isnâd, temel öge olarak “maksûdun lizatîhi” olmak zorundadır. Cümlede isnâd ise hem “maksûdun lizatîhi” hem de “gayri maksûd” olabilir”. Cümle ile kelam arasındaki fark, cümle “maksûdun lizatîhi” olsa da olmasa da aslî isnâd’ı içerir. Kelâm ise sadece “maksûdun lizatîhi” aslî isnâd’ı içerir bütün kelam cümledir bunun aksi olmaz” diye eklemiştir (Esterabâzî, 1966).

İbn Hişâm, kelam ile cümlenin aynı mânâda olmadığını belirterek: “Kelam, kasıt ile “müfid” (anamlı) bir sözdür. Müfid’den maksat, anlamlı mânaya delâlet etmesidir. Cümle ise fiil-fâil’den ve mübteda-haberden oluşur ve bunların yerine geçen öğelerden oluşur”. Özetle İbn Hişâm, cümle ile kelam’ı aynı anlamda görmeyip kelam’ın cümleden daha özel olduğunu ifade etmektedir. İster bağımsız olsun, ister kendisinden büyük diğer cümlenin yapısına dâhil olsun, fiil-fâil veya mübteda-haber arasında bulunan bütün isnâd cümledir. Eğer mânâ tam değilse kelam denmez, ama cümle denir (İbn Hişâm 1964).

Ahmet Mergam Ezherî’den naklen şunu belirtmiştir: “İsnâdî mürekkep lafız, قام زيد “Zeyd kaktı” cümlesinde olduğu gibi müfid olur. Veya ان قام زيد “Eğer Zeyd kalkarsa” cümlesinde olduğu gayri müfid olur. Eğer lafız gayri müfid olursa buna sadece cümle denir. Eğer lafız müfid olursa ifade edilen mânâ tam olarak ortaya çıktığı için buna kelâm denir ve “terkîb’ul isnâdî” da bulunduğu için cümle de denir. Cümleye التركيب (الإسنادى) “terkîbu’l-ismâdî” da denilmektedir (el-Gayâlinî, 1993).

Şüphesiz cümle yapısının temeli ve dayanağı “müsned” ve “müsnedün ileyh’tir”. Bu da cümlenin oluştuğu en az sınıridir. Bunun dışındakiler nahiv sistemine göre "فضلة" olup "عمدة" değildir. Nitekim fazlalıkların cümlenin temel ögesi olması mümkün değildir. Kelâm “müfid” olduğunda “müsned” ve “müsnedün ileyh’siz” olmaz. "فضلة" ve "عمدة" terimleri, cümle ile cümle dışındakilerden oluştuğu öğelerin aralarını ayırmak için

kullanılırlar. Cümlelerin mübteda ve temyîz'den oluşması veya sadece fâilden ve sadece hâlden oluşması mümkün değildir (Abdullatif, 2003). Nahivcilere göre, isim, bulunduğu konumuna göre değerlendirilir. Çünkü isim, “müsned” ve “müsnedün ileyh” olur. Fiil ise sadece “müsned” olur, “müsnedün ileyh” olmaz. Harf ise ne “mesned” olur ne de “müsnedün ileyh” olur” (Esterâbâdî, 1975).

Bütün bu bulunan mâlumâtlara göre açıkça görülüyor ki, cümlelerin kurulması isimler veya fiillerden oluşmaktadır. Harfler ise Arapçada cümlelerin kurulmasında, cümlelerin temel ögesi değildir. İki isim bir araya geldiği zaman, biri “müsned” diğeri “müsnedün ileyh” olduğu için cümle olur. İsim, fiil ile bir araya geldiği zaman, fiil “müsned”, isim ise “müsnedün ileyh” olarak cümle olur. İsim harf ile bir araya geldiği takdirde cümle olmaz; isim ister müsnedün ileyh olsun, ister müsned olsun. İsim, harf ile birlikte, hiçbir zaman cümle olmaz. Fiil, başka bir fiil ile veya fiil bir harf ile “müsnedün ileyh” olamadığı için kelâm sayılmaz. Bir harf başka bir harf ile cümlede “müsned” de olmaz, “müsnedün ileyh” de olmaz, dolayısıyla cümle de olmaz. Kelam, sadece iki isimden oluşur veya biri isim diğeri fiilden oluşur. İki fiilden, iki harften ya da isim-harf, fiil-harf veya tek bir kelimedenden oluşmaz. Çünkü kelamda tam mâna isnâd'dan elde edilmektedir. Cümle'de ise, esas olan terkip, isnâd'a bağlıdır, cümle en az iki kelimedenden oluşur bu iki kelime isnâdın taraflarıdır yani “müsned” ve “müsnedün ileyh'tir” (Mergam, 2014).

Buraya kadar klasik nahivcilerin cümle hakkındaki beyanlarını görmüş olduk. Onlardan bazıları cümle ile kelam'ı aynı mânada ele almış bazıları da ikisinin arasını ayırmışlardır. Şimdi bir de modern nahivcilerin cümle hakkındaki beyanlarına bir göz atmaya çalışalım.

1.1.3. Modern Nahivcilere Göre Cümle

Klasik nahivciler arasında, cümle kavramının belli bir tarifi üzerinde bir ittifak sağlanamadığı gibi, modern nahivciler arasında da belli bir tarif üzerinde bir ittifak sağlanamamıştır. Batılı araştırmacılar arasında da bir ittifak olmadığını söylemek mümkündür. Cümlelerin yaklaşık iki yüz kadar birbirinden farklı tarifi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum dilbilgisi çalışmaları noktasında bir takım yöntemsel ve kavramsal problemleri beraberinde getirmektedir. O problemlerden biri de cümle kavramıyla kelam kavramının aynı mânada kullanılma sorunudur (Salim, 2015).

1.1.3.1. Modern Batılı Nahivcilere Göre Cümle

Araştırmacılar Eflâtun'dan itibaren günümüze kadar farklı tartışmalarıyla ve farklı yöntemleriyle cümle kavramının tanımlanmasında birçok çalışma yapmışlardır. Yaklaşık üç yüzü aşkın tarif sunmuşlardır. Ries, 1931 yılında bu tarifleri 140 tarif olarak tespit ederken daha sonra bu tariflerin sayısı 223'e kadar ulaşmıştır. Bu nedenle Cefries, 1952 yılında İngilizce olarak, kelam terkinin araştırılmasıyla meşgûl olan araştırmacıların bir birinden farklı, iki yüzden fazla cümle tarifleriyle karşı karşıya geldiklerini belirtmiştir. W. Yung ise 1950'den sonra cümle tarifinin üç yüzden fazla olduğunu belirtmiştir (Nahle, 1988: 11).

Modern dil bilim kurumu Ferdinand D. Saussure'a baktığımızda belirli bir cümle tarifi sunmadığını görüyoruz. Ancak Saussure, cümle "syntagma"nın terkip modellerinin temel modeli olduğuna işaret eder. "التضام" "syntagma" ona göre birbirini takip eden iki veya ikiden fazla dil birimlerinden oluşmaktadır. "Syntagma" sadece kelimelerde ve kelimeler grubunda gerçekleşmez. "Syntagma" "oluşum birimleridir." (الوحدات المركبة) Bu oluşum birimleri mürekkep kelimelerden, müştaklardan, cümle bölümlerinden ve cümle bütününden oluşur. O. Jespersen'e göre: "Cümle beşerin tam ve müstakil sözüdür. Sözün müstakil oluşu ifadenin bağımsız ve muktedir oluşudur (Nahle, 1988).

1.1.3.2. Modern Arap Nahivcilere Göre Cümle

Modern nahivcilerden biri olan Dr. İbrahim Enîs'e göre: "Cümle özet olarak kelâm'ın en kısa miktarıdır. Dinleyiciye kendi başına müstakil mâna ifade eder. Cümle, bir kelimedenden veya birden fazla kelimedenden de oluşabilir. Enîs'in "En az kelime bile tek başına müstakil mâna ifade eder, bu bir veya birden fazla kelimedenden oluşabilir" demesi şu şekilde anlaşılır. Hâkim'in, "Bu suçu işlerken yanında kim vardı?" sorusu üzerine sanığın, "Zeyd" diye cevap vermesi kelâm'ın en kısa şeklidir (Enis, 1966: 260).

İbrahim Enîs'in cümlelerin içeriği ile biçiminin arasını birleştirmesine baktığımızda, cümlelerin tek kelimedenden oluşmasının caiz olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bu durumda sahil cümle terkinin için isnat zorunlu değildir ve cümle ile kelam eşittir. Bu görüşü Dr. Mehdî el-Mahzûmî de destekleyerek: "Cümle lafzen müsnedün ileyh almamıştır veya belli olduğundan dolayı "müsned" almamıştır. Bunun takdir edilmesi de kolaydır" şeklinde ki isnatla ilgili görüşünü belirtmiştir (el-Mahzumî, 1964)

Buraya kadar cümle kavramının kavramsal çerçevesi, klasik ve modern nahivcilerin görüşleri esas alınarak belirtilmiştir. Bundan sonra cümleyi oluşturan öğeleri unsurları ve çeşitleri incelenecektir.

1.2. Cümlenin Temel Öğeleri

Cümlenin temel öğeleri konusuna girmeden önce cümleyi oluşturan bazı kavramları belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü bu kavramların her biri bir dil unsurudur. Bu kavramlar başlıca şunlardır:

Kelime: Nahivcilere göre kelime müfret bir sözdür ya da müfret bir mânâ için konulmuş bir lafızdır (İbn Hişâm, 2004). Bazen bir şeyin cüz'ünün ismiyle isimlendirme bâbından mecâz-ı Mürsel yoluyla kelimededen kelâm kestedilir. Kur'ân-ı Kerîm'de الكلمة الله هي العليا (Tevbe, 40/9). Ayetinde "الكلمة" lafzından لا اله إلا الله kelimesi anlaşılmaktadır. Buna "الكلمة الطيبة صدقة" Hadisini de örnek vermek mümkündür.

Kelâm: Aralarında isnâdın bulunması kaydıyla iki veya daha fazla kelimededen oluşan anlamlı bir lafızdır (Semerrâî, 2007).

Kelim: Kelime lafzının çoğulu olan ve cins isim olan kelim, anlamlı olsun anlansız olsun üç veya üçtenden fazla kelimededen oluşan sözdür. (Hâşimî, 1993) Örneğin: "حضر محمد" "إن حضر محمد" sözü ise kelâm değil kelimdir. "السözü hem kelâm hem kelimedir.

Kavl: Mânâya delâlet eden lafızdır. Kavl, kelâmı kelimi ve kelimeyi kapsar. Bütün bunlar kavldır (Semerrâî, 2007).

Lafız: Bazı hafırlardan şâmil olan sestir. "رَيْدٌ" örneğinde olduğu gibi anlamı olsa da "دَيْرٌ" örneğinde olduğu gibi anlamı olmasa da lafızdır (İbn Hişâm, 2007).

Cümle: İki kelime arasında bulunan sözdür. (Sevinç, 2011: 21).

Cümlenin temel öğeleri Sibeveyh'e göre müsned ve müsnedün ileyhtir. Bu konuyu şu ifadesiyle belirtmiştir:

"هذا باب المسند و المسند إليه. وهما ما لا يَغْنَى واحدٌ منهما عن الآخر، ولا يجد المتكلم منه بداً. فمن ذلك الإسمُ المبتدأ والمبنيُّ عليه. وهو قولك عبد الله أخوك : وهذا أخوك. ومثل ذلك : يذهب عبد الله، فلا بُدَّ للفعل من الإسم كما لم يكن للإسم الأولُ بدٌّ من الآخر في الإبتداء."

“Bu, müsned ve müsnedün ileyh babıdır: Bunlardan biri, bir diğeri olmaksızın (bir cümlede) bulunmazlar ve mütekellim, konuştuğunda bunları kullanmak zorundadır. Bu sebeple müsnedün ileyh ve müsned oluşumundan biri mübteda olan isim ve onun yüklemi olan isim (el-mebniyyün aleyh)dir. Bu, senin: "عبد الله أخوك" “Abdullah, senin kardeşindir” ve "هذا أخوك" “Bu senin kardeşindir” sözündür. Aynı şekilde müsnedün ileyh ve müsned oluşumundan bir benzeri "يذهب عبد الله" “Abdullah gidiyor” cümlesinde bulunmaktadır. Burada ibtida yapısında أخوك isminin عبد الله veya هذا isimleri için zorunlu olduğu gibi, عبد "عبد الله ismi "يذهب" fiili için zorunludur” (el-Kanber, 1988: 23).

Sibeveyh bu ifadesiyle şunu beyan etmektedir; isnâd mübteda-haberden oluşur, عبد الله أخوك “Abdullah, senin kardeşindir” örneğinde olduğu gibi. Birde Fiil-fâilden oluşur, "يذهب عبد الله" “Abdullah gidiyor” örneğinde olduğu gibi. Başka kâne'nin ismi ve haberinden oluşur, "كَانَ عَبْدُ اللَّهِ مُنْطَلِقًا" “Zeyd gidiyordu” örneğinde olduğu gibi. Birde leyte'nin ismi ve haberinden oluşur, "لَيْتَ زَيْدًا مُنْطَلِقًا" “Keşke Zeyd gitseydi” örneğinde olduğu gibi. Sibeveyh burada müsned ve müsnedün ileyh'in ne olduğunu tam olarak açıklamamıştır. Ancak bu ifadesinden müsnedün ileyh mebniyyün aleyh yani haber, Mübteda ise müsned bu durumda mübteda müsned, mebniyyün aleyh ise müsnedün ileyhtir anlamı çıkmaktadır.

Sibeveyh'den sonra gelen meşhur nahivciler bu görüşün aksini iddia etmektedirler. Onlara göre; isim cümlesinde mübteda müsnedün ileyh, haber ise müsneddir. Fiil cümlesinde fiil müsned, fâil müsnedün ileyhtir. Dolayısıyla bunlar kelâm'ın cüzleri olduğu için hükümdür, yani isnâddır. Böylece isim konumuna göre müsned ve müsnedün ileyh olur, fiil müsnedün ileyh değil müsned olur, harf ise her ikisi de olmaz (Muhammed Hamase, 2003).

Her “haber” ve “inşâ” cümlelerin; “mahkûmün aleyh” (özne) ve “mahkûmün bihi” olmak üzere iki temel ögesi vardır. Birinci kelimeye, “müsnedün ileyh” denir. Meselâ; tam fiilin fâili, nâib-i fâil ve haberleri zikredilen mübteda, aslında mübteda olan "كان" ve benzerlerinin ismi ile "إِنَّ" ve benzerlerinin ismi. "ظَنَّ" ve diğer “ef'âl-i kulûb”ün birinci mefulü, "أَرَى" ve diğer üç meful alan fiillerin ikinci mefulü. Bunlar, hep “müsnedün ileyh”tir. İkinci kelimeye, “müsned” denir. Meselâ; tam fiil ve merfû'u (fâili) ile yetinen (manası tamamlanan) müştak bir kelime olan mübteda, mübtedanın haberi. "كان" ve benzerlerinin haberi ile "إِنَّ" ve benzerlerinin haberi, isim fiiller ve emir fiili yerine kullanılan masdarlar. "ظَنَّ" ve diğer “ef'âl-i kulûb”ün ikinci mefulü. "أَرَى" ve diğer üç meful alan fiillerin üçüncü mefulü gibi (Bolelli, 2013: 191).

Cümlede müsned ve müsnedün ileyh dışındaki bütün öğelere kayıt "فيد" veya fazla "فضلة" denir. Yapılan her ek cümleyi anlam bakımından daraltmaktadır. Meselâ: “Ben öğrenciyim” "أنا طالب" cümlesi sadece müsned ve müsnedün ileyhten oluşmuş genel bir cümledir. Bu kişi ilkokul, ortaokul, lise veya üniversite vb. herhangi bir yerde öğrenci olabilir. “Ben fakültede öğrenciyim” "أنا طالب في الكلية" dersek mânâyı biraz daraltmış ve ve birçok ihtimali ortadan kaldırmış oluruz. Artık bu öğrencinin ilkokul, lise vb. bir yerde değil, fakültede öğrenci olduğu anlaşılmaktadır. “Ben İslamî İlimler Fakültesinde öğrenciyim” "أنا طالب في كلية العلوم الإسلامية" dersek mânâyı biraz daha daraltmış ve yine birçok ihtimali ortadan kaldırmış oluruz. Burada İslami İlimler Fakültesi dışındaki ihtimalleri ortadan kaldırmış oluruz. Bu şekilde cümleyi hangi üniversitede, hangi sınıfta ve hangi şubede olduğumuzla ilgili bilgileri ekleyerek cümlenin mânâsını daha da daraltabiliriz. Bu cümlede "أنا" müsnedün ileyh, "طالب" müsned, "في كلية العلوم الإسلامية" kısmı ise kayıttır. Cümledeki kayıtlar şunlardır: Mefuller (mefulün bih, mefulün fih, mefulün mutlak, mefulün li-eclih, mefulün maah), tevâbi (na't, tekit, bedel, atf-ı beyan, atf-ı nesak), hal, temiz, nefiy, şart edatları, nevasih (kâne vb. inne vb...) (Bulut, 2015: 266-267)

1.3. İ'râb Açısından Cümle

Arapçada kelimeler cümle içerisindeki konumuna göre merfû, mansûb, mecrûr ve meczûm olurlar. Konumuna göre i'râbını ya hareke ile ya da harf ile alırlar. Cümlelerde asıl olan i'râbda yeri olmamasıdır. Ancak bazen cümle müfred bir kelimenin yerine geçer. Bu durumda cümle yerine geçtiği müfred kelimenin i'râbını alır. Cümle, kelimenin aldığı i'râbı açıktan alamadığı için i'râbı mahallen olur (Kabâve, 1989) Böylece cümleler i'râb açısından i'râbdan mahalli olan cümleler ve i'râbdan mahalli olmayan cümleler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

1.3.1. İ'râbdan Mahalli Olan Cümleler

İ'râbda gerek isim olsun, gerek fiili muzâri olsun asıl olan müfret olmasıdır. Zira müfret bir kelimenin sonunda irâb harekesini ortaya çıkarmak veya takdir etmek mümkündür. Cümle ise i'râbdan uzaktır. İ'râbdan uzak olmasının nedeni, cümlenin iki veya ikiden fazla kelimededen oluşmasıdır. Dolayısıyla cümlenin tamamına i'râb hareketlerini ortaya çıkarmak veya takdir etmek hiçbir şekilde mümkün değildir. Kelimelerde i'râb hareketlerinin ortaya çıkması müfrede hastır, cümleyle alakası yoktur (Kabâve, 1989) Ebû Hayyân: “Cümlede asıl olan i'râbdan mahalli olmamasıdır, eğer cümlenin i'râbdan mahalli olursa o cümle müfret olarak değerlendirilir” şeklinde bu hususu izâh etmiştir (es-Suyûtî,

1990) Buradan anlaşılana şudur ki: i'râbda asıl olan müfretliktir. Cümleyi müfretle te'vil etmek mümkün ise bu cümlenin i'râbı mahallen verilir çünkü müfredin yerine geçmiş olur ve müfredin yerinde kullanılır. İ'râbdan mahalli olan cümleler şu şekillerde gelmektedir:

Müfredin yerine geçmeyen cümleler: Müfredin yerine geçmeyen cümleler i'râbdan mahalli olmayan cümlelerdir ve müfredin yerinde kullanılmazlar. Müfrette ortaya çıkan i'râb hareketlerini bu cümlelere takdir etmek mümkün değildir. Örneğin Kur'ân-ı Kerim'de şu âyette: ﴿الله نور السموات و الأرض﴾ "Allah göklerin ve yerin nurudur" (Nûr, 24/35). Bir başka âyette de şu şekilde geçmektedir: ﴿يوسف إعرض عن هذا واستغفرى لذنبك﴾ "Ey Yusuf, sakın bundan bahsetme! Sen de, günahının bağışlanmasını dile" (Yusuf, 12/29). Yine bir ayette: ﴿ونريد أن نمّن على الذين استضعفوا في الأرض ونجعلهم أئمةً ونجعلهم الوارثين﴾ "Biz ise, o yerde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları rehber imamlar yapalım ve bir de onları varisler kılalım istiyorduk" (Kasas, 28/5).

Bütün bu cümleleri müfretle te'vil etmek mümkün değildir. Bu nedenle i'râbdan mahalli olmayan cümleler denilir.

Müfredin yerine geçen cümleler: Müfredin yerine geçen cümleler mahallen i'râb alan cümlelerdir. Çünkü müfred bir kelimenin yerinde kullanılır ve o müfred kelimenin yerine geçer. "ليت الشباب يعود يوما" Bu örnekte "يعود" cümlesini müfretle te'vil etmek mümkündür. Bu te'vil edilen müfred "عائد" şeklindedir. Bu durumda takdiri kelam: "ليت" "ليت" şeklinde olur. Bu nedenle bu cümlenin i'râbdan mahalli olur, yerine geçtiği müfret kelimenin üzerindeki i'râb ortaya çıkması gerekir. O i'râb mahallen ref'tir "ليت" nın haberidir. Fakat bütün kelamın tamamını müfretle te'vil etmek mümkün değildir. Dolayısıyla bütün cümlenin i'râbdan mahalli yoktur. "عائد" ise mukadder müfredin i'râbı olduğu zaman haber olur, haber olarak da "ref" konumunda olan cümle olur (Kabâve, 1989).

İ'râbdan mahalli olan cümleler: Lafzı kastedilen hikâye edilen cümle, mastar mânası kastedilen cümle ve müfretle te'vil edilebilen diğer cümlelerdir. İ'râbdan mahalli olan cümleler i'râb durumuna göre aşağıdaki gibi gruplandırılabilir:

1. Ref Hâlindeki Cümleler: Fâil/Nâib-i fâil olan cümle, mübteda olan cümle ve haber olan cümle. 2. Nasb Halindeki Cümleler: Mefûlün bih olan cümle, nâkıs fiilin haberi olan cümle, leyse'ye benzeyen harflerin haberi olan cümle, hâl olan cümle ve müstesnâ olan cümle. 3. Cer Hâlindeki Cümleler: Zarf ve ismin muzâfün ileyh'i olan cümle ve zarf

anlamındaki cezm eden şart edatından sonraki şart cümlesi. 4. Cezm Hâlindeki Cümleler: Cezm eden şart edatının cevabı durumunda olup başında ف veya إذا bulunan cümle. 5. Tâbi Cümleler: Müfret ismin sıfat'ı olan cümle, müfret isme atfedilen cümle, i'râbı olan cümlelerin bedel'i olan cümle ve i'râbı olan cümleye atfedilen cümle (Sevinç, 2011).

İ'râbdan mahalli olan cümlelerin sayısı yedidir. Bu i'râbdan mahalli olan cümleler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Birinci Cümle Haber Olan Cümledir. Mübtedanın haberi oluşuna şu örneği vermek mümkündür: "الغضب آخره ندم" "Kızgınlığın sonucu pişmanlıktır." Burada haber olan cümle mahallen merfûdur. Bu cümlenin takdir edilmesi: "الغضب ندم الآخر" şeklindedir. İnne ve benzerlerinin haberi oluşuna örnek: "إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ" "Muhakkak Allah dilediğini yapandır." Burada haber olan cümle mahallen merfûdur. Bu cümlenin takdir edilmesi de: "إِنَّ اللَّهَ فَاعِلٌ مَا يُرِيدُ" şeklindedir. Cinsi nefyeden La'nın haberi oluşuna örnek: "لا صِدْقَةَ تَبْنِي" "لا صِدْقَةَ مَبْنِيَةَ عَلَى الْمَنْفَعَةِ" "Menfaat üzerine bina edilen hiçbir dostluk yoktur." Burada haber olan cümle mahallen merfûdur. Bu cümlenin takdir edilmesi: "لا صِدْقَةَ مَبْنِيَةَ عَلَى الْمَنْفَعَةِ" şeklindedir. Nâkıs filler'in haberi oluşuna örnek: "صَارَ الْخَيْرُ وَجُودَهُ نَادِرٌ" "İyiliğin bulunması nadirdir." Burada haber olan cümle mahallen mansuptur. Bu cümlenin takdir edilmesi de: "صَارَ الْخَيْرُ" "ما الْقَصِيدَةُ فَهَمَّهَا صَعْبٌ" "Kasîde'nin anlaşılması zor değildir." Burada haber olan cümle mahallen mansuptur. Bu cümlenin takdir edilmesi şu şekildedir: "ما الْقَصِيدَةُ صَعْبَةُ الْفَهْمِ"

İkinci Cümle Mefûlün Bih Olan Cümlelerdir: Kavlin makûl'ü olan cümle; eğer kavlin makulü olan cümle meçhul fiili açıklamazsa mahallen mansuptur. Eğer meçhûr fiili açıklarsa o zaman nâib-u fâil olarak mahallen merfû konumunda olur. Buna şu örnekler verilebilir: "وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ" "İnsanların iman ettiği gibi iman edin denildiği zaman, "Ya biz, o sefih kimselerin imân ettikleri gibi mi imân edelim?" derler" (Bakara, 2/13). Bu ayette "ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ" cümlesi nâib-u fâil olarak mahallen merfûdur. "أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ" cümlesi de mefulün bih olarak mahallen mansuptur. İkinci ve üçüncü meful olan cümleler; "ظَنَّ" fiili ve kardeşleri, "أَعْلَمَ" fiili ve kardeşleridir: "ظَنَنْتُ عَادَ مِنْ سَفَرِهِ" "Onu seferinden döndü zannettim" ve "أَعْلَمْتُ خَالِدًا مُحَمَّدًا" "Halid'e Muhammed'in döneceğini bildirdim" örneklerinde olduğu gibi. İkinci ve üçüncü meful olan cümleler üç kısımdır:

olduğu vakitte Rabbimi hatırladım.” Burada muzâfün ileyh olan cümle mahallen mecrûrdur. Bu cümlenin takdir edilmesi: "ذَكَرْتُ رَبِّي وَقَدْ قَسَوْتُ قَلْبِي" şeklindedir.

Beşinci Cümle Cezmeden Şartın Cevabı Olup Başında fa veya iza-i fucâiyye Bulunan Cümledir: İsim cümlesi oluşuna örnek: "مَنْ يَسْتَقِمَّ فَهُوَ سَعِيدٌ" “Kim dosdoğru olursa o mutlu olur.” Bu örnekte cevap olan cümle mahallen meczûmdur. Bu cümlenin takdir edilmesi: "مَنْ يَسْتَقِمَّ يَسْعُدُ" şeklindedir. Cevabının başına “fe” gelmiştir. Fiil cümlesi oluşuna örnek: "وَأِنْ تَصْبِهِمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْتُونُ" “Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse, hemen ümit kesiyorlar” (Rum, 30/36). Bu cümlenin cevabının başına “iza-i fucâiyye” gelmiştir.

Altıncı Cümle Müfred’e Tâbi Olan Cümlelerdir: Sıfat olarak gelin cümleye örnek: "جاء رجل خيره كثير" “İyiliği çok olan adam geldi.” Müfredi hangi i’râbı alıyorsa, sıfat olan cümle mahallen onun i’râbını alır. Bu cümlenin takdir edilmesi: "جاء رجل كثير الخير" şeklindedir. Matuf olarak gelen cümleye örnek: "وكم من قرية أهلكناها فجاءها بأسنا بياتا أو هم قائلون" “Biz nice memleketleri, gece yatarlarken veya gündüz uyurlarken kendilerine baskınımız gelmiş ve onları helak etmişizdir” (A’raf, 7/4). Müfredi hangi i’râbı alıyorsa, ma’tuf olan cümle mahallen onun i’râbını alır. Bu cümlenin takdir edilmesi: "وكم من قرية أهلكناها فجاءها" şeklindedir. Bedel olarak gelen cümleye örnek: "ما يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرَّسُولِ" “Sana, senden önceki peygamberlere söylenenlerden başka bir şey söylenmiyor. Şüphesiz ki Rabbin, hem bağışlayıcıdır, hem de elem verici bir azabın sahibidir” (Fussilet, 41/43). Müfredi hangi i’râbı alıyorsa, bedel olan cümle mahallen onun i’râbını alır. Bu cümlenin takdir edilmesi: "ما يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرَّسُولِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ" şeklindedir.

Yedincisi Cümle İ’râbdan Mahalli Olan Bir Cümleye Tâbi Olan Cümledir: Matuf olan cümleye örnek: "الغضب آخره ندم و عواقبه وخيمة" “Kızgınlığın sonucu pişmanlıktır ve akıbeti vahimdir.” Tabi olduğu cümle mahallen hangi i’râbı alıyorsa bu cümle de aynı şekilde o i’râbı mahallen alır. Bu cümlenin takdir edilmesi: "الغضب ندم الآخر و وخيم العواقب" şeklindedir. "قُلْتُ لَهُ: "لَا تَبْقَ عِنْدَنَا" "ارْحَلْ و اذهب" Ona: “Bizim yanımızda kalma ayrıl ve git dedim” (İLİTAM, 2013).

1.3.2. İ’râb’dan Mahalli Olmayan Cümleler

Cümlelerde asıl olan, i’râbdan mahalli olmamasıdır. Çünkü cümle mürekkeptir. Cümlelerde i’râb hareketlerini ortaya çıkarmak mümkün değildir (Kabâve, 1989). İ’râbdan

﴿رسوله﴾ "Size öyle bir ticaret göstereyim mi ki, sizleri acıklı bir azaptan kurtarsın? Allah'a ve peygamberine iman edersiniz" (Saff, 67/10-11). Yine "ورأيناهم أعنى الأعداء قد اضطفوا و" "Onların, düşmanların demek istiyorum, saf bağlamış, savaşa hazır olduklarını gördük." "يرميني بالطرف أى أنت مذنب" "Bana bir göz attı, yani sen günah karsın (dedi)." "تناولت الطعام إذا" "Gemiye yap diye vahyettik" (Müminûn, 23/27). ﴿فأوحينا إليه أن اصنع الفلك﴾ "تناولت الطعام" "Yemek aldım, yani yemek yedim. Yemek yediğim zaman "أكلت الطعام" "Yemek yedim" dersin.

Tefsîr cümlelerinin, yukarıda örneklerde görüldüğü gibi başında hiçbir şey bulunmadığı gibi umumiyetle "عَئِي" kökünden bir kelime "أن" "أي" ve bazen de "إذا" Tefsîr harflerinden biri bulunur (Çörtü, 2015).

Tefsir harfleri bulunsa da bulunmasa da, gerek haber cümlesi olsun gerek inşâ cümlesi olsun, cümle-i tefsiriyyenin i'râbdan mahalli yoktur.

Altıncı Cümle Kasemin Cevâbı Olan Cümledir: İ'râbdan mahalli olmayan cümlelerden biri de kasemin cevâb'ı olan cümledir (İbn Hişam,1964). Nahivciler kasem'in te'kid olduğunu söylemişlerdir. Onlardan biri Sibeveyh şu ifadesiyle: "الحلف توكيد" "Yemin tekiddir" diye belirtmiştir. (el-Kanber, 1988).

Suyûti, Kasemden kasıt haberin tahkîki ve te'kidi olduğunu ifade edecek şu örneği vermiştir: "والله يشهد إن المنافقين لكاذبون" "Allah şahadet eder ki o münafıklar hiç şüphesiz yalancılardır" (Münâfikûn, 63/1). Ayette kasem şehâdet cümlesiyle birlikte haber olmuştur. Çünkü haber cümlesi te'kid olarak geldiğinde bu cümle kasem olarak isimlendirilir (es-Suyûti, 2003).

Kasemin cevâb'ı olan cümle, bazen sarîh veya mukadder (sarîh olmayan) kasemin cevabında gelir. Lafzi karineye delalet eder. Kasemin cevâb'ında bulunan "Lâm-ı Muattî'a" gibi veya tekid nûnuyla bitişen müsbet müstekbâl fiilde bulunan "Te'kid Lâm"ı gibi veya "kad" harfiyle bitişen "Lâm" gibi (Kabâve, 1989)

Kasem (Yemin) Harfleri şunlardır: (الواو) ب (الباء) ت (التاء) harfleridir.

"Vav" harfi, harfi cerdir. "والله" gibi. Yemine uygun olan isimlerin başına gelir, zamirlerin başına gelmez. "Ba" harfi, harfi cerdir. "بالرحمن", "بك", "بالله", örneklerinde olduğu gibi. Hem ismin hem zamirin başına gelir. "Ta" harfi, harfi cerdir. "تالله" örneğinde olduğu gibi yalnız Allah Lafzı Celâlinin başında bulunur (Çörtü, 2015).

Kasemin cevâb'ı olan cümle bir önceki cümleyi tamamlamaktadır ve i'râbdan mahalli yoktur. "بِاللّٰهِ لَا أَتَكَلَّمَنَّ بِالْأَشْرَارِ" "Vallahi mutlaka iyilik yapacağım" "والله لأفعلنَّ الخير" "Allah'a yemin olsun ki: Kötü şeyleri hiç konuşmayacağım" örneklerinde olduğu gibi yine Kur'andan da ayeti örneklendirmek mümkündür: "تالله لقد اترك الله علينا" "Yemin olsun ki Allah seni bize üstün kıldı" (Yusuf, 12/91).

Yedinci Cümle Cezmetmeyen Şartın Cevâbı Olan Cümledir: İ'râbdan mahalli olmayan cümlelerden biri de, cezmetmeyen şartın cevâb'ı olan cümledir (İbn Hişam, 1964). Cezmetmeyen şartın cevâb'ı olan cümle, cezmetmeyen şart edatlarının birinin cevâbı olur. Cezmetmeyen şart edatları şunlardır: "لو" "لولا" "لوما" "إذا" "لما" "كيف"

Cezmetmen şartın cevâbı olan cümleye şu örnekleri verebiliriz: "إذا جاء زيد أكرمته" Bu cümlede "أكرمته" cümlesinin i'râbdan mahalli yoktur (Mergam, 2014).

Sekizinci Cümle Cezmeden Şartın Cevâbı Olup Başında "fa" veya "iza-i fucaiyye" *Bulunmayan Cümledir:* İ'râbdan mahalli olmayan cümlelerden biri de cezmeden şartın cevâbı olup başında "fe" veya "iza-i fucaiyye" bulunmayan cümledir (İbn Hişam, 1964). Örneğin ayette geçen: "إن تَعُودُوا نَعُدُّ" "Eğer dönerseniz biz de döneriz" (Enfâl, 8/19). Cümlesinde fiilin lafzında cezm alameti ortaya çıkarken bir diğer ayette "وإن عُدْتُمْ عُدْنَا" "Eğer dönerseniz biz de döneriz" (İsrâ, 17/8). Cümlesi mâzi fiil olduğu için cezm alameti lafzen ortaya çıkmamaktadır. Bu nedenle mahallen meczûmdur, cümle değildir. Cümlenin ise i'râbdan mahalli yoktur. Bazı nahivciler cezmeden şartın cevâb'ı olan cümlenin ister başında "fa" veya "iza-i fucâiye" bulunsun ister bulunmasın i'râbdan mahalli vardır demişlerdir. "إن يُقَمِّ زَيْدٌ قَامَ عَمْرُو" örneğinde olduğu gibi (es-Semerrai, 2007).

Dokuzuncu Cümle İ'râbdan Mahalli Olmayan Cümlelerden Birine Tâbi Olan Cümledir: İ'râbdan mahalli olmayan cümlelerden biri de i'râbdan mahalli olmayan cümlelerden birine tâbi olan cümledir (İbn Hişam, 1964). Tâbiler iki kısımdır. Müfredlerde tâbi ve cümlelerde tâbi. Müfredlerde tâbiler beş taneyken: *Atf; Bedel; Atf-ı Beyân; Sıfat; Te'kid* gibi cümlelerde ise iki tanedir: *Atf; Bedel* gibi.

Atfı beyân, bedelden sayıldığı için bedele eklenir. Sıfat ise cümle için olmaz, çünkü cümle sıfatlanmaz. Te'kid ise cümlelerde sadece lafzî olur. Te'kid-i lafzînin irapta yeri yoktur (Kabâve, 1989). Te'kid olan cümleye şu örnekler verilebilir: "فمهل الكافرين أمهلهم" "Onun için sen kâfirlere mühlet ver. Şimdilik onları biraz kendi hallerine bırak" (Târik, 86/17). Bu ayette i'râb bakımından bir tane cümle vardır o da, "مهل"

cümlesidir. "أمهلهم" lafzı cümle değil, te'kid-i lafzîdir" müradıfıdır. Bazen te'kidlerin arası "fa" veya "sümme" harfleriyle ayrılmaktadır. Şu örneklerde olduğu gibi: "لا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ" (Yapıp) ettikleri ile şımaran ve yapma(yıp yanılı)tıkları şeylerle övülmeyi sevenleri hesaba katma, sakın onların azaptan kurtulacakları bir yerde bulunacaklarının da sanma!" (Âli İmrân, 3/188). Bu ayette te'kidin başına "fa" harfi gelmiştir. Bir başka ayette de: "كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ" "Öyle değil, ileride bileceksiniz. Sonra öyle değil! ileride bileceksiniz" (Tekâsur, 102/3-4). Bu ayette tekidin başına "sümme" harfi gelmiştir. Yine şu ayette: "وما أدراك ما يوم الدين ثم ما أدراك ما يوم الدين" "Din gününün ne olduğunu biliyor musun? Evet din günü nedir bilior musun? (İnfıtâr, 17/18). Bu ayette de görüldüğü gibi tekidin başına "sümme" harfi gelmiştir.

Atıf olan cümle de aynı şekildedir. İ'râbdan mahalli olmayan bir cümleye atıf olan cümlelerin de i'râbdan mahalli olmaz. "Biz, herhangi bir ayeti yürürlükten kaldırır veya unutturursak, ondan daha iyisini veya bir benzerini getiririz" (Bakara, 2/106) ayeti de bu konuda örnek olarak verilebilir.

Yine bedel olan cümle için de benzer bir durum geçerlidir. İ'râbdan mahalli olmayan bir cümleye bedel olan cümlelerin de i'râbdan mahalli olmaz. Cumhura göre cümlelerin bedel olarak gelmesi sabit değildir (İbn Hişam, 1964). Burada ifade edilmek istenen şey mânayı tamamlamak için, bedel olan cümle birincisinden daha uygun olmasının şart kılınmasıdır. "ومن يفعل ذلك يلق أثاما يضاعف له العذاب يوم القيامة ويخلد فيه مهانا" "Her kim bunları yaparsa, ağır bir cezaya çarpılır. Kıyâmet günü onun azâb'ı katlanır ve onda, ebediyen hor ve hakir olarak kalır" (Furkan, 25/68-69) ayetinde bu örneklik mevcuttur. Verilen örnekte "يضاعف العذاب" cümlesi "يَلْقَى" cümlesinden daha uygundur ve ondan bedeldir. Onun da i'râbdan mahalli yoktur (Kabâve, 1989).

2. ARAP DİLİNDE İ'TİRÂZİYYE/MU'TERİZE CÜMLESİ

Birinci bölümde Arapçada kullanılan cümlelerin kavramsal çerçevesi ve i'râbı açısından cümle çeşitleri ele alınmıştır. Bu bölümde ise Arapçada kullanılan i'tirâziyye cümlesi/cümleyi mu'teriza ele alınacaktır.

2.1. İ'tirâziyye Cümlesinin Tanımı

Arapçada mu'teriza cümlesi, i'tirâziyye cümlesi diye de isimlendirilmektedir. İ'tirâz kavramı sözlükte: "الإعتراض" : İftiâl "افتعال" babından olup "ع رض" kökünden gelmektedir (İbn Manzûr, 1992). İbn Manzûr i'tirâz kavramının sözlük anlamına dair şu hadis-i şerifi örnek olarak göstermiştir: "لا جلب ولا جنب ولا أعتراض" ve bu hadisi şu şekilde şerh etmiştir: Adam'ın biri yarış meydanında atıyla birlikte girerek i'tirâzetmiştir engel olmuştur. Adamın atı peygamberimiz s.a.v. ve Ebû Bekir'e r.a.'nın yolda yürümelerini engellemiştir. Yine i'tirâz kavramının sözlük anlamına bir başka örnek olarak şu örneği vermiştir: "السحاب الذي يعترض في أفق السماء" "Engel: Gökteki ufukta engel olan buluttur." İbn Manzûr, yine i'tirâz kavramının sözlük anlamını ayetle de örneklendirmiştir: ﴿ولا تجعلوا الله عرضة لأيمانكم﴾ "Allah'ı yeminlerinize engel kılmayın" (Bakara, 2/224).

İbn Manzûr, bütün bu mânalar ışığında bize mu'terize olan kelamın niteliklerini beyân etmektedir. İster adamın atıyla araya girmesine benzetmesi olsun, ister bulutun gökteki ufukla yer arasına girmesine benzetmesi olsun veya Allah'ı yeminlere engel kılmasına benzetmesi olsun tüm bunlar bize i'tirâziyye olan cümlelerin de iki şeyin arasına giren cümle olduğunu dolaylı bir şekilde belirtmektedir. Dolayısıyla i'tirâziyye olan cümle ile yukarıdaki benzetilen mânalar arasındaki ortak nitelik engel olma ve araya girmesi olarak anlaşılmaktadır. (el-Arabî, 2002).

Bütün bu mânâlar değerlendirilerek şu sonuca varılabilir. Bu mânâlar bir şeyin başka bir şeyin arasına girmesine, arasına girerek ona itiraz olmasına veya engel olmasına işâret etmektedir. Bu sebeple cümle-i mu'teriza da bir veya birbirine bağlı olan iki sözün arasına girmektedir. Bu mânâların neticesinde i'tirâz kavramının sözlükteki mânâları ile ıstılâhî mânâlarını bir birine bağlamak mümkündür.

İstılâhî tanımı: İ'tirâz kavramının ıstılâhî tanımı konusunda, Sibeveyh'in şu sözünden fikir edinmek mümkündür: "هذا باب من الاختصاص يجري على ما يجري عليه النداء"

Sibeveyh: ‘Bu bâb, nidâ yerine geçen ihtisâs babındandır’ şeklinde başlık attığı ihtisâs babında: "إِنَّا مَعْتَرِ الْعَرَبَ نَفْعُلُ كَذَا وَ كَذَا" “Biz Arap topluluğu şöyle şöyle yaparız”, dediğin zaman, aynı zamanda "أَغْنِي" “kastediyorum” demiş olursun. Fakat bu "أَغْنِي" fiili, tıpkı nidada أَنْادِي fiili ortaya çıkmadığı gibi ihtisâsta da ortaya çıkmaz ve kullanılmaz. Bu görüşü ifade edenler, ihtisâsta veya nidada fiil’in ortaya çıkmayışını muhatabın bildiğini varsayarlar (el-Kanber, 1988).

Muhammed eş-Şaviş ise, Sibeveh’in bu sözünü i’tirâziyye cümlesi için ölçü ve tarif olarak görmüştür. Bunun yanı sıra burada diğer tariflere benzemeyen ince, ayrıntılı bir tarif ve ölçü bulunduğunu belirtmiştir (eş-Şaviş, 2001)

Kanaatimize göre de bu tarif isabetli ve yerinde olan bir tariftir. Çünkü bu tariften hareketle i’tirâziyye cümlesinin irâbî olarak amel etmesi konusunda, bir âmil çerçevesinde veya bir cümleye dâhil olması hususunda fikir edinmemiz mümkün görülmektedir. Ayrıca burada i’tirâziyye cümlesini belâgat ve beyan âlimlerin tariflerinde ifade edildiği gibi mâna bakımından birbirine bağlantılı olan iki kelime arasındaki veya cümleler arasındaki bağlantıları kapsaması için de genişletmek mümkündür.

2.2. Belâgatçılar ve Nahivciler Göre İ’tirâziyye Cümlesi

Belâgatçılar ve nahivciler arasında i’tirâziyye cümlesini tanımımında farklılık mevcuttur. Örneğin Zemahşerî, "قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَإِلَهًا وَاحِدًا وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ", “Senin ilâhın; babların İbrâhim, İsmâil ve İshâk’ın ilâhı olan tek ilâha ibadet ederiz. Ve biz, yalnız O’na teslim olanlarız demişlerdi” (Bakara, 2/133) ayeti ile ilgili nahvî tahlilde bulunurken "وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ" cümlesinin نَعْبُدُ fiilinin fâiline veya mefulüne hâl olabileceği gibi نَعْبُدُ fiiline ma’tuf veya i’tirâziyye cümlesi de olabilir demiştir. Fakat burada وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ cümlesi birbirine bağlı iki cümle veya unsur arasında gelmediğinden dolayı nahvî anlamda i’tirâziyye cümlesi olması mümkün değildir. Zemahşerî’nin burada istinâfiyye cümlesini kastettiği bellidir. (Şimşek, 2016). İ’tirâziyye cümlesinin sadece nahvî i’tirâziyye cümlesinden ibaret olduğunu düşünen bazı âlimler, Zemahşerî’ye i’tirâziyye cümlesi sözün sonunda değil sözün arasında bulunur diye itiraz etmişlerdir. (İbn Hişam, 1964).

İ’tirâziyye cümlesi belâgatçılara göre: *İtnâb* yollarındandır. Bazı âlimler i’tirâziyye cümlesine *isâbetü’l-mikdâr* adını vermişlerdir. İ’tirâziyye cümlesi mâna bakımından birbirine bağlı olan iki söz arasına veya sadece bir sözün arasına bir gâye için irâbda yeri olmayan bir veya daha fazla ara cümle getirmektir (Kazvînî, 2002: 151). Tanımdan da

anlaşıldığı gibi belâgatçılara göre i'tirâziyye cümlesinin tanımı, nahivcilerin tanımından daha geneldir. Çünkü belâgatçılar i'tirâziyye cümlesinin birbirine bağlı iki sözün arasına lafzî olarak bulunmasa da mânâ olarak bulunduğunu kabul ederler. Nahivciler ise mânâ olarak bulunduğunu kabul etmeyip lafzî olarak bulunmasını şart koşarlar (Sâmî Atâ, 2012).

Yine nahivciler i'tirâziyye cümlesinin sözün başından ve sonundan kopuk olmasını kabul etmezler. Bu nedenle i'tirâziyye cümlesi müsned ve müsnedün ileyi kapsayan kelâmla bir sözün veya bir cümlenin cüzleri arasında bulunduğunu söylerler. Beyân âlimlerine göre i'tirâziyye cümlesin tek bir cümlenin arasında bulunması şart değildir. Onlara göre i'tirâziyye cümlesi bir söz veya bir cümle arasında bulunduğu gibi lafzî olarak veya mânâ olarak birbirine bağlı iki cümle arasında da bulunabilir (Mergam, 2014).

Belâgatçılar arasında da i'tirâziyye cümlesi hususunda farklı görüşler mevcuttur. Örneğin, Ebu Hilâl el-Askerî i'tirâziyye cümlesinin tanımını şu ifadelerle tanımlayarak: "هو اعتراض كلام في كلام لم يتم، ثم يرجع إليه فيتمه" "O, tamamlanmayan sözde i'tirâz olan sözdür, sonra döner o sözü tamamlar." İ'tirâziyye cümlesinin cümle olmasını veya i'raptan mahalli olup olmamasını şart koşmaz. Ancak belâgatçıların çoğu i'tirâziyye cümlesinin bir cümle olmasını veya birden fazla cümle olmasını, bunula birlikte i'raptan mahalli olmasını şart koşarak: "هو أن يؤتى في أثناء الكلام أو بين كلامين متصلين معنى بجملة أو أكثر لا محل لها من الاعراب" "İ'tirâziyye cümlesi bir veya birbirine mânâ bakımından bağlı iki söz arasına i'raptan mahalli olmayan bir veya birden fazla cümleyle gelmesidir." İfadeleriyle görüşlerini belirtmişlerdir (Sâmî Atâ, 2012).

Nahiv âlimi İbn Hişam eserinde *İrâbdan mahalli olamayan cümleler* bölümünde irâbdan mahalli olmayan cümlelerin ikincisinin mu'terize cümlesi olduğunu şu ifadelerle belirtir: "المعترضة بين شيئين لإفادة الكلام تقوية و تسديدا أو تحسينا" "İkincisi ifadeyi güçlendirmek, açıklamak veya güzelleştirmek için iki cümle veya bir cümlenin iki ögesinin arasına gelen ara cümledir" (İbn Hişam,1964). Burada İbn Hişam'ın "بين شيئين" sözü i'tirâziyye cümlesinin nevelerini kapsamaktadır. İki şey bazen iki cümle olurken bazen bir cümlenin iki ögesi de olmaktadır. Bu tarifte i'tirâziyye cümlesinin bulunduğu yerlerinin ayrıntılarına da işâret edilmektedir. İbn Hişam eserinde i'tirâziyye cümlesinin on yedi yerde farklı cümle ögeleri arasında bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla i'tirâziyye cümlesini İbn Hişam'ın belirttiği bu on yedi yerde bulundurmak mümkün olduğu gibi bu yerleri çoğaltmak ve azaltmak da mümkündür (Mergam, 2014).

2.3. İ'tirâziyye Cümlesiyle Diğer Nahiv Cümleleri Arasında Fark

Arapçada cümleler bazı noktalarda birbirleriyle uyuşur, bazı noktalarda ise ayrılır. Örneğin bazı nahivciler i'tirâziyye cümlesini isti'nâfiyye cümlesi anlamında kullanmışlardır. Bu husus hakkında Zemahşerî'nin ayet ile ilgili nahivî tahlilde bulunurken belirtilmişti. Şimdi i'tirâziyye cümlesinin diğer nahiv cümleleri arasında birbiriyle uyuşan ve ayrılan hususlarını ele almaya çalışalım.

2.3.1. İ'tirâziyye Cümlesiyle Hâliyye Cümlesi

İ'tirâziyye cümlesi ile hâliyye cümlesini birkaç yönden birbirinden ayırmak mümkündür. 1) *İ'râb Açısından*; Hâliye cümlesi, i'râbdan mahalli olan bir cümledir. Oysa i'tirâziyye cümlesi i'râbdan mahalli olmayan bir cümledir. Bu nedenle hâliye cümlesini müfred ile te'vil etmek mümkünken i'tirâziyye cümlesini müfredle te'vil etmek mümkün değildir. 2) *Haberî ve İnşâî Cümle Olma Açısından*; Hâliyye cümlesi inşâî cümle olarak gelmezken i'tirâziyye cümlesi inşâî cümle olarak gelebilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de i'tirâziyye cümlesi, inşâî cümle olarak gelmiştir ve istifhâm mânası ifade etmektedir.

﴿ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاجِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ - وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ - وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

“Onlar ki, bir suç işledikleri veya kendilerine bir haksızlık yaptıkları zaman, Allah'ı anarlar ve derhal günahlarının bağışlanmasını isterler; -Allah'tan başka günahları kim bağışlayabilir ki?- Bir de yaptıklarında bile bile ısrar etmezler” (Âli İmrân, 3/135).

Başka bir âyette ise emir ifade eden inşâî cümle olarak gelmiştir.

﴿ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ - قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ - أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴾

“Ve kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın. -De ki: Şüphesiz doğru yol, Allah'ın yoludur.- Bu, size verilenin bir benzerinin, birine verilmesi ve Rabbinizin huzurunda size üstün gelecek olmaları diye mi? De ki: Doğrusu lütuf Allah'ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah'ın lütfü geniştir, ilmi sonsuzdur” (Âli İmrân,3/73).

3) Zaman'a Delâlet Etmesi Açısından; İbn Hişâm istikbâl deliliyle, i'tirâziyye cümlesinin istikbâl'e delâlet etmesin câiz olduğunu belirtmiştir.” Bu da: "س", "سوف" ve "لن" istikbâl harfleri ile gerçekleşir. Züheyri'nin şu şiiri bunun örneğidir:

"وما أدري – وسوف إخال أدري- أقوم آل خصن أم نساء"

Bu şiirde سوف إخال أدري cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Başına zamana delalet eden "سوف" edatı gelmiştir. Geleceğe işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de istikbâl'e delâlet eden i'tirâziyye cümlesi istikbâl harfi olan لن ile başlamıştır:

﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا - وَلَنْ تَفْعَلُوا - فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾

“Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır” (Bakara,2/24).

İ'tirâziyye cümlesinin şart edatıyla da başlamasının câiz olduğuna nahivciler icmâ etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyet bunun örneğidir:

﴿ قُلْ إِنِّي أَخَافُ - إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي - عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾

De ki: Ben, -Rabbim'e isyan edersem- gerçekten büyük bir günün (kıyametin) azabından korkarım (En'am, 5/15).

Nahivcilerin çoğu hâliye cümlesinin şart edatıyla başlamasını câiz görmemişlerdir. Çünkü şart edatları istikbâl'in delîli'dir. Bu hüküm de "س", "سوف" ve "لن" durumuna benzemektedir.

2.3.2. İ'tirâziyye Cümlesiyle İsti'nâfiyye Cümlesi

İ'tirâziyye cümlesi ile İsti'nâfiyye cümlesi, *isti'nâfi beyânî* ve *isti'nâfi nahvî* ile *i'tirâzî beyânî* ve *itirazî nahvî* açısından ortak oldukları gibi i'râbdan mahalli olmama açısından da ortaklardır. “*i'tirâzî beyânî*”, “*i'tirâzî nahvî*'den” daha geniş olduğu gibi “*isti'nâfi beyânî*” de “*isti'nâfi nahvî*'den” daha geniştir (Mergam, 2014). İ'tirâziyye cümlesi ile isti'nâfiyye cümlesi peş peşe gelme açısından da ortaklardır. Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyet bunun örneğidir:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً / مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا / وَدُوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ
وَمَا تُخْفِي صدورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴾

“Ey iman edenler, sizden olmayanları dost tutmayın; sizi şaşırtmakta kusur etmezler, sıkıntıya düşmenizi isterler. Görmüyor musunuz, öfkeleri ağızlarından taşmakta; gönüllerinde gizledikleri daha büyüktür. İşte düşünürsünüz diye, size âyetlerini apaçık bildiriyoruz” (Âli İmrân, 3/118).

2.4. İ'tirâziyye Cümlesiyle Belâgat Sanatları Arasındaki Fark

İ'tirâziyye cümlesi belâgatta, belâgat sanatlarından bir sanattır. Dolayısıyla i'tirâziyye sanatıyla diğer belâgat sanatları arasında da bazı durumlarda birbiriyle uyuşan bazı durumlarda da birbirinden ayrılan noktaları bulunmaktadır. Şimdi burada bu noktalar ele alınacaktır.

2.4.1. İ'tirâz ile İltifât Arasındaki Fark

İstilah açısından i'tirâz ile iltifât ortak görünmektedir. Eski belagatçıların çoğu i'tirâz kavramını iltifât kavramı ile isimlendirmişlerdir.

İltifât belâgat sanatlarından bir sanattır. Bu sanat insanın sağ tarafından sol tarafına ve sol tarafından sağ tarafına dönmesinden esinlenerek alınmıştır. Eğer: "لَقَتَ فُلَانٌ فُلَانًا عَنْ" "Ona yöneldi ve ondan döndü" şeklinde olur. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi iltifât kelimesinin kökü “yönelme ile dönme” kelimelerine dayanmaktadır (Âbâdî, 2005).

Belagatçıların büyük çoğunluğu iltifâtı şöyle tarif eder: “İltifât bir kelimada mütekellim, muhâtap ve gâib olan anlatma üslûplarının birinden çıkararak yine bu mütekellim, muhâtab ve gâib olan anlatma üslûplarının birine girerek gerçekleşmesidir” (el-Bedrî, 1984) şeklinde tarif etmişlerdir.

Ali Bulut Belagat Terimleri Sözlüğünde: “İltifat insirâf ve sarf da denmiştir. Belâgat âlimlerinin anlama güzellik veren edebî üslûplar arasında saydığı iltifât, zamirler arasında geçiş yapılması suretiyle sözün zâhirî durumuna uygun söylenmemesidir. Lugat anlamı dönmek, yönelmek olan iltifât, terim olarak ise, bir beyitte veya bir sözde beklenmedik şekilde şahıs, zaman ve üslûp bakımından değişiklikler yapmaktadır. Yani hitabın yönünün bir varlıktan başka bir varlığa dönmesidir. İltifât, muhatabı canlı tutmak,

dikkatini çekmek ya da muhâtabın sorduğu değil onun için önemli olanı söylemek gibi gâyelerle yapılır. Ayrıca bu yolla ifade daha etkili olur” diye tari ederek aşağıdaki şekillerde gerçekleştiğini belirtmiştir:

“İltifât başlıca şu şekillerde gerçekleşir: *Mütekellim kalıbından muhâtab kalıbına geçilerek*: ﴿ وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ “Beni yoktan yaratana niye kulluk etmeyeyim? Üstelik hepiniz de ona döndürüleceksiniz” (Yasin, 36/22). Burada ayet sonu sözün gidişine göre "وَ إِلَيْهِ أُرْجَعُ" “ve O’na döndürüleceğim” şeklinde gelmesi de uygundu. Ancak burada “Beni yoktan yaratana niye kulluk etmeyeyim?” ifadesinde ta’riz vardır. Muhataplara bu yolla “Peki siz niçin kulluk etmiyorsunuz?” denmiştir. *Mütekellim kalıbından gâib kalıbına geçilerek*: ﴿ إِنَّا أُعْطَيْنَاكَ الْكُوثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ ﴾ “Kuşkusuz Biz sana dünya ve ahirette birçok nimet verdik. Artık Rabbin için namaz kıl...” (Kevser, 108/1-2). Sözün gidişine göre "فَصَلِّ لَنَا" “Bizim için namaz kıl” denmesi de uygundu. *Muhâtab kalıbından gâib kalıbına geçilerek*: ﴿ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ ﴾ “Hatta siz gemilerde iken, gemiler de onları götürürken” (Yunus, 10/22). Sözün gidişine göre "وَجَرَيْنَ بِكُمْ" “Sizi götürürken” denmesi de uygundu. *Gâip kalıbından muhâtab kalıbına geçilerek*: ﴿ مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ إِيَّاكَ نَعْبُدُ ﴾ “Yargılama gününün tek hâkimi. Yalnız sana kulluk ederiz” (Fatıha1/1-2). Bu ayetten önceki ayetler: ﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ Şeklinde gâib sîgasıyla gelmiş Allahu Teâlâ’ya övgüde bulunulmuştur. Peşinden Allah’a boyun eğerek O’ndan yardım istemeye yönelmiştir. Burada bu hitap sîgası da yöneltilmiştir. Dolayısıyla hitapta gelip muhataba geçmiştir. *Gâip kalıbından mütekellim kalıbına geçilerek*: ﴿ اللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقَاتَاهُ ﴾ “Allah rüzgârları gönderip bulutu hareket ettirendir. Biz onu... sevkederiz” (Fâtır, 35/9). Burada sözün anlamına göre "فَسُقَاتَاهُ" “Onu sevketti” şeklinde gâib sîgası da gelebilirdi. Ancak İltifat üslûbu kullanılarak mütekellim kalıbı gelmiştir” (Bulut, 2015: 178).

2.4.2. İ’tirâz ile Tezyîl Arasındaki Fark

Bazen mütekellim, mânalardan te’kit mânâyı kasteder ve kastettiğini sözüne ekler. Te’kid’in neveleri çoktur. O nevilere biri de tezyîldir (Bulut, 2015).

Tezyîl: “İtnâb yollarındandır. Bu da: cümleyi pekiştirmek gayesiyle, aynı manaya gelen diğer bir cümleyi zikretmekle yapılır. Bu da iki kısma ayrılır: Birincisi: Mâna bakımından müstakil ve önceki cümleye ihtiyacı bulunmadığı için, darb-ı mesel şeklinde icrâ edilir. İkincisi: Bir önceki cümle ile alakası bulunduğu için, darb-ı mesel şeklinde icrâ edilmez” (Bolelli, 2013: 368). Tezyîl iki kısım üzere olduğu zaman tezyîl ile olan te’kid da

aynı şekilde iki kısım üzere olur. Birinci kısmı: Tezyîl kendisi önündeki kelimenin sözlük anlamına te'kit anlamıyla gelir. Bu iki cümlelerin öğeleri arasındaki lafızların müşterek olmasıyla gerçekleşir. Örnek: ﴿ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴾ “De ki: Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur” (İsrâ, 17/81). Bu örnekte tezyîl cümlesi ile öncesinde gelen cümle öğeleri arasında lafız ortaklığı bulunmaktadır. Öncesinde gelen cümle fiil cümlesi, tezyîl cümlesi ise isim cümlesidir. Kelimenin sözlük anlamını tekit etmektedir.

İkinci kısmı ise: Tezyîl kendisinin önündeki ifadenin manasını pekiştirmek amacıyla gelir. Bu iki cümlelerin öğeleri arasında lafızlar müşterek olmaz. Örnek: ﴿ وَمَا أْبْرَأُ ﴾ “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, gerçekten kötülüğü emreder” (Yunus, 12/53). Bu örnekte birinci cümlelerin mânası: Nefis tabiyatı itibariyle kötüğe eğilimlidir. Dine karşı eğilimlere meyyâldir. Tezyîl olan cümlelerin mânası da bu mânaya tekit olarak gelmiştir (Sami Atâ, 2012).

Bütün bu anlatılanlar bize şunu göstermektedir ki, tezyîl kelamın sonunda bulunur. İ'tirâziyye cümlesi ise lafzen veya manen birbirine bağlı olan iki sözün arasında bulunur. Tıpkı her ikisinin amaçları diğerin den farklı olduğu gibi. Tezyîl tekid'e hastır. İ'tirâzın amaçları ise çoktur. Bu amaçlar da tezyîlin amacından farklıdır.

2.4.3. İ'tirâz ile Tekmîl Arasındaki Fark

“Tekmîl itnâb yollarındandır. Buna “ihtirâs” da denir. Bazı belâgat âlimleri “ikmâl, tearruz ve isâbetü'l-mikdâr” adını da vermişlerdir. Tekmîl, maksadın tersine bir intiba verbilecek sözde, o intibayı ortadan kaldıracak bir sözün getirilmesidir. Yani cümleyi yanlış anlaşılmayı giderecek bir sözle tamamlamaktadır. Bu söz de bazen cümle arasında, bazen de cümle sonunda gelmektedir. Tekmîl, maksadın açık ve net bir şekilde ifade edilmesi ve herhangi bir anlam kargaşasına ve yanlış anlaşılmaya mahal bırakmaması açısından önemli bir üslûptur” (Bulut, 2015: 417).

﴿ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

“Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allahı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kafirler'e karşı güçlü ve onurludurlar” (Mâide,5/54). Bu âyet-i kerîme'de Allah'ın sevdiği kimselerin mü'minlere karşı alçak gönüllü olduğu zikredilmiştir. Eğer peşinden gelen “kâfirler'e karşı da güçlü ve

onurludurlar” ifadesi olmasaydı mü’minlere karşı alçak gönüllülüklerinin zayıflık ve güçsüzlükten kaynaklanabileceği intibası ortaya çıkacaktı. Son ifadeyle onların güçlü kimseler olduğu zikredilerek bu intiba ortadan kaldırılmıştır.

Tekmîl, bazı şekillerinde i’tirâz ile karşılaşılır. Bu, i’tirâz yanlış anlaşılmayı gideren bir amaç için geldiğinde ve i’râbdan mahalli olmayan cümle olduğu zaman gerçekleşir. Eğer i’râbdan mahalli olan cümle olursa o zaman i’tirâz ile tekmil bir birinden ayrılır (Mergam, 2014).

2.5. İ’tirâziyye Cümlesinin Özellikleri

İ’tirâziyye cümlesinin, yukarıda zikredilen bazı belâgat kavramlarıyla ortak ve farklı yönleri bulunduğu gibi, i’tirâziyye cümlesinin kendine özgü bazı özellikleri vardır. Bu özellikler başlıca şunlardır:

1. Terkip güzelliğini, i’tirâziyye cümlesi bulunmadığında nükteleri açıklayan i’tirâziyye cümlesinin içindeki işaretlerle sağlar (Said b Sa’d, 2010).
2. Belâgatçıların ve Nahivcilerin tanımlarından anlaşıldığı gibi i’tirâziyye cümlesi i’râbdan mahalli olmayan bir cümle olarak nahiv ilminin bâblarıyla irtibatlı iken, meânî ve bedî ilmi açısından edebî bir sanat olarak da belâgat bâblarıyla irtibatlı bir konu olarak görülmektedir.
3. İ’tirâziyye cümlesi, belâgat ve üstün bir ifadeyle ifade etme nevilerindedir. Şeyhûn’a göre: İ’tirâz beyân ve belâgat sanatlarından büyük bir sanattır. Abdulkadir Hüseyne göre de i’tirâziyye cümlesi itnâb yollarından bir yol olarak belâgat nevilerinden sayılır. Çünkü ona göre mânâ ayrıntılı bir ifadeye güçlü bir şekilde ihtiyaç duyulur ve büyük bir ihtimam gösterilir. İ’tirâziyye cümlesi latifelerin ve sırların birçoğunu içerir. Eğer i’tirâziyye cümlesinin Kur’ân-ı Kerîm’de ki işaretleri incelenirse, mucizelerin ve inceliklerin birçoğunu kapsadığı görülür (Şeyhun, 1984).
4. İ’tirâziyye cümlesinin özelliklerinden bir de cümlelerin bazı öğelerine bitişmeksizin o cümleden ayrılabilmesidir. Bu nedenle i’tirâziyye cümlesi terkipte üstünlük ve özellik kazanır.
5. İ’tirâziyye cümlesi terkipte hareketin merkezidir. Bu hareket konuştuğu zaman doğruluk unsuruna dayanan ufkî ve temel harekettir.
6. İ’tirâziyye cümlesi ta’birî özelliğe sahiptir.

7. İ'tirâziyye cümlesi Arap dili metinlerinde yaygın kullanılan bir ifadedir İbn Cinni bu hususta i'tirâziyye cümlesinin Arap şiirinde ve nesirde çok olduğunu ve konuşan kişinin dilinin fesahat güzelliğini gösterdiğini ve bu sebeple sözün güçlendiğini ifade ederken, müellif bu hususta modern şiirlerde de görüldüğünü belirtir. (İbn Cinnî, 1957).
Havâs Birrî: İ'tirâziyye cümlesinin Kur'ân-ı Kerîm'de iltifât sayısı kadar tekrar ettiği neticesine ulaşmıştır. Buna ilaveten Araştırmacı Sellâma Cuma: Kur'ân-ı Kerîm'de i'tirâz 997 kez yinelendiğine ulaşmıştır (Said b. Sa'd, 2010).
8. İ'tirâziyye cümlesi, belâgî bir ifade ve gâye için gelir. Böyle olduğunda i'tirâzın belagattaki buna işâret edilen tarife uygun olur. Dr. Abdul Aziz Atîk'e göre i'tirâziyye cümlesi bir veya mâna bakımından birbirine bağlı iki cümle arasına i'râbdan mahalli olmayan bir veya daha fazla cümleyle mübhemliği giderme hâriç bir gâye için gelir (Atîk, 1984). Bu göre: İtnâb i'tirâziyye cümlesiyle bir sözde bir manayı ifade etmek için veya bir gâye için gelmektedir (Said b. Sa'd, 2010).
9. İ'tirâziyye cümlesi yazı dilinde (- -) işâretiyle belirtilir ve Türkçede ara cümle şeklinde zikredilir.

2.6. İ'tirâziyye Cümlesinin Harfleri

İ'tirâz harfleri: kendisiyle i'tirâziyye cümlesi tahsis edilen harflerdendir. Buna ilaveten diğer mânevi karineleri anlamaya da yardımcı olur.

İ'tirâz harfleri aslında isti'nâf veya atıf harfleridir (Kabâve, 1989). Bununla beraber i'tirâz için de kullanılır ve i'tirâz iki şey arasında bulunduğu bu harflerle bağlantı sağlar. İ'tirâz harfleri şunlardır: “Fe” (ف) harfi: Kur'ân-ı Kerîm'de i'tirâzın “fe” harfiyle geldiğine örnek şu âyetlerde görülmektedir:

- ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا - فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا - فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدُوا وَإِنْ تَعَدُوا وَإِنْ تُلُؤْ أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴾

“Ey iman edenler! Hak üzere olup, adaleti yerine getirmeye uğraşan hâkimler! Zengin olsun, fakir olsun, kendinizin, anne ve babanızın ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yapınız. – Çünkü Allah, ikisinden de daha yakındır.- Onun için gerçekten dönüp de nefsin arzusuna uymayın. Eğer dilinizi eğip büker veya çekinirseniz, şüphesiz ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır” (Nisa, 4/135). Yine Kur'ân-ı Kerim'de bir başka âyette de i'tirâziyye cümlesinin “fe” harfiyle bitişik olarak geldiği

görülmektedir: ﴿ وَمِنْ ذُنُوبِهِمَا جَنَّاتٌ - فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ - مُذَهَامَتَانِ ﴾ “O iki cennetin ötelerindeki, iki cennet daha var. -Şimdi, Rabbinizin hangi nimetlerine yalan dersiniz?- Gönül alan, koyu yeşil” (Rahman, 55/62-64).

“*Vav*” (و) Harfi: İbn Hişam eserinde i'tirâziyye cümlesiyle hâliyye cümlesi arasındaki farkı açıklarken i'tirâziyye cümlesinin müsbet olan bir muzâri fiille başlayarak gelmesinin caiz olduğu husunu belirtmiştir (İbn Hişam, 1964). Kur'ân-ı Kerîm'de i'tirâziyye cümlesinin “vav” harfiyle geldiğine şu ayet örnek gösterilebilir:

﴿ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنثَىٰ - وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِنِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾

“Onu doğurunca,- Allah, ne doğurduğunu bilip dururken:- Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi” (Âli İmrân, 3/36). Bu ayette geçen “وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنثَىٰ” cümlesi, hâliye cümlesi olmadığı için “vav” harfiyle başlamıştır. Bu cümlede bulunan vav harfi "إِذْ" manasında zarf olması vacip olmuştur. (Kabâve, 1989). Çünkü bu cümlelerin sonrası öncesine kayıt olmuştur. Yine bu cümlelerin müsbet muzari fiille gelmemesi de vacip olmuştur.

Bu “fe” harfiyle “vav” harfleri i'tirâziyye cümlesi için en sık kullanılan harfleridir. Dolayısıyla bu harfler i'tirâziyye cümlesinin, i'tirâziye cümlesi olarak geldiğini belirten bir emareleridir. Bu iki harfin dışında da i'tirâz harfleri mevcuttur ancak bu iki harf kadar yaygın değil ve bu ikisi kadar kullanılmazlar (Mergam, 2014).

2.7. İ'tirâziyye Cümlesinin Amaçları

Daha önceki ifadelerde de belirtildiği gibi i'tirâziyye cümlesi tanımlanırken i'tirâziyye cümlesi belâgatçılara göre mâna bakımından birbirine bağlı olan iki söz arasında veya sadece bir sözün arasında bir gâye için i'râbda yeri olmayan bir veya daha fazla ara cümle getirmektir” diye ifade edilmişti. Belâgatçılarının bu şekilde ki tanımından i'tirâziyye cümlesinin bir gâye için geldiği anlaşılmıştır. İ'tirâziyye cümlesinin amaçları belâgat, tefsîr ve ulûmü'l-Kur'ân kitaplarının ilgili bölümlerinde ele alınmıştır. İ'tirâziyye cümlesi genel olarak şu amaçlar için kullanılır.

1- Te'kit

İ'tirâziyye cümlesi te'kid amacı için geldiğine şu ayeti örnek olarak vermek mümkündür:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ – إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا – أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴾

“Ama iman edip de hayırlı güzel işler yapanlar var ya,- şüphesiz ki biz öyle güzel iş yapanların mükâfatını zayi etmeyiz.- İşte öylelere, altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bileziklerle süslenecekler, sırma kabartmalı desenli bir kumaş ile ipek sırma ile işlenmiş yeşil elbiseler giyecekler ve tahtların üzerine dayanıp kurulacaklar. O ne güzel mükâfat ve ne güzel bir kurultay!” (Kehf, 18/30-31).

Bu âyette geçen إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا i'tirâziyye cümlesi tekid amacıyla gelmiştir. Allah'ın fazileti belirtilerek, güzel işler yapanların mükâfatlandırılacağı te'kid edilmiştir (Mergam, 2014).

2- Takriru'l-keâm

İ'tirâziyye cümlesinin takriru'l-keâm amacıyla gelişine Kur'ân-ı Kerîm'den şu âyeti örnek olarak göstermek mümkündür:

﴿ قَالُوا تَاللَّهِ – أَفَدُّ عَلِمْتُمْ – مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴾

“Onlar, Allah'a yemin ederiz, - siz de bilirsiniz ki,- biz bu yere bozgunculuk çıkarmak için gelmedik; hırsız da değiliz dediler” (Yusuf, 12/73).

Takriru'l-keâm amacından maksat bir şeyi belirlemedir. Bu ayette i'tirâziyye cümlesi, ayette ifade edilen “biz bu yere bozgunculuk çıkarmak için gelmedik; hırsız da değiliz” diyenlerin, hırsızlık töhmetinden kurtulmalarını belirlemek amacıyla gelmiştir. (Mergam, 2014).

3- Tenzih

Kur'ân-ı Kerîm'de i'tirâziyye cümlesinin tenzih amacıyla geldiğine örnek olarak şu ayeti vermek mümkündür:

﴿ وَجَعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ - سُبْحَانَهُ - وَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴾

“Allah’a kızlar isnâd ediyorlar. -Hâşâ O, noksan sıfatlardan münezzehtir.- Canlarının istediği ise kendilerinin oluyorlar” (Nahl, 16/57). Bu âyette i’tirâziyye cümlesi olarak gelen “sübhânahü” kelimesinden de anlaşıldığı üzere i’tirâziyye cümlesi, Allah’a kızlar isnâd edenlere karşı Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih etmek amacıyla gelmiştir.

4- Teberrük

İ’tirâziyye cümlesinin teberrük amacıyla gelişine Kur’an-ı Kerîm’de şu ayet örnek olarak verilebilir:

﴿ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبُوهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ - إِنْ شَاءَ اللَّهُ - آمِنِينَ ﴾

“Yusuf’un huzuruna vardıkları vakit, anne ve babasını kucakladı, yanına aldı ve buyurun,- Allah’ın izniyle- Mısır’a güven içinde girin dedi” (Yusuf, 12/99).

Yine başka bir ayette de i’tirâziyye cümlesi teberrük amacıyla gelmiştir:

﴿ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ - إِنْ شَاءَ اللَّهُ - آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَاقْصِرِينَ
لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴾

“Andolsun ki, Allah gerçekten peygamberine o rüyayı hakkıyla doğru çıkardı. Yemin olsun ki, -Allah’ınızla- Mescid-i Haram’a emniyetler içinde, başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkusuzca mutlaka gireceksiniz. Fakat sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de ondan önce yakın bir fetih nasip etti” (Fetih, 48/27).

Her iki ayette geçen إِنْ شَاءَ اللَّهُ cümleleri i’tirâziyye cümleleridir. İlk ayette Mısır’a güven içinde girilmesi, ikinci ayette de Mescid-i Haram’a güven içinde girilmesi teberrük edilmiştir.

5- Tenbih

Kur’an-ı Kerîm’de i’tirâziyye cümlesinin tenbih amacıyla geldiğinin örneği şu âyet-i kerîm’de geçmektedir:

﴿ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ - وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ - وَلَمْ
يُبْصِرُوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

“Onlar ki, bir suç işledikleri veya kendilerine bir haksızlık yaptıkları zaman, Allah’ı anarlar ve derhal günahlarının bağışlanmasını isterler; -Allah’tan başka günahları kim bağışlayabilir ki?- Bir de yaptıklarında bile bile ısrar etmezler” (Âli İmran, 3/135).

Bu ayette geçen “وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ” cümlesi i’tirâziyye cümlesidir. Günahların sadece Allah tarafından bağışlanacağı tenbih edilmektedir.

6- İki kişiden birinin daha fazla hak sahibi olduğuna dikkat çekmek

﴿ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ - حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ - وَفِصَالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴾

“Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. -Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır.- Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır” (Lukmân, 31/14).

Bu âyette geçen “حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ” i’tirâz cümlesi: Annenin çocuğunu taşımada sıkıntılar çektiği bu sebeple annenin çocuğundan daha fazla hak sahibi olduğunu belirtmek amacıyla gelmiştir (ez-Zemahşerî, 1987).

7- Hüccetle açıklama

İ’tirâziyye cümlesinin hüccetle, delille açıklamak amacıyla gelişine, Kur’ân-ı Kerîm’den şu ayetti örnek olarak vermek mümkündür.

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ - فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ - بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

“Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. - Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun. - Apaçık delillerle ve kitaplarla gönderdik. Sanada insanlara kendilerine indirilene anlatasın diye bu Kur’an’ı indirdik; umulur ki düşünürler” (Nahl, 16/43-44).

Bu ayette geçen “فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” cümlesi i’tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir. Allah bu ayette peygamberimizden önceki peygamberlere vahyettiğini ayette ifade edilen “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun” ifadesiyle bilenleri bir hüccet bir delil olarak belirtmiştir.

8- Yanlış anlaşılmaya yol açan intiba'yı giderme

Bazı cümleler içerisinde yanlış anlaşılmaya yol açan intiba bulundurulur. İ'tirâziyye cümlesini bu yanlış anlaşılmaya yol açan intibayı ortadan kaldırır. Bunun örneğini de şu ayette geçmektedir:

﴿ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَسْهَدُ بِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ - وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لِرَسُولِهِ - وَاللَّهُ يَسْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴾

“Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin, derler. -Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin.- Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir” (Munâfikûn, 63/1).

Bu ayette geçen “وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لِرَسُولِهِ” cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Kendisinden önceki ifadenin içeriğini vurgulamaktadır ki o ifade Allah (c.c.) peygamberimizin (s.a.v.) Allah'ın resûl'ü olduğunu bildiği belirtilmektedir (Sami Atâ, 2012).

9- Tazim

İ'tirâziyye cümlesinin tazim amacıyla Kur'an-ı Kerim'de geçtiğine şu ayetti örnek olarak vermek mümkündür.

﴿ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ - وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ - إِنَّهُ لَفُرْأَنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴾

“Artık hayır... O yıldızların yerlerine yemin ederim. - Bilerseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.- Şüphesiz bu, değerli bir Kur'an'dır, Korunmuş bir kitaptır” (Vâkia, 56/75-78).

Bu ayette geçen “وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ” cümlesi i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir ve Kur'an-ı Kerim'in yüceliğine işâret etmektedir.

10- İ'caz

Bilindiği gibi i'caz demek aciz bırakmak anlamındadır. Kur'an-ı Kerim müşriklerin âciz olduklarını ve Kur'an'ın benzerini hiçbir zaman getiremeyeceklerinin şu ayette i'tirâziyye cümlesiyle vurgulayarak belirtmiştir:

﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا - وَلَنْ تَفْعَلُوا - فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾

“Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır” (Bakara, 2/24).

Bu ayette geçen "و لن تفعلوا" cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Müşriklerin karşı olmalarına karşı onların aciz olduklarını tekit etmek için gelmiştir. İ'tirâz cümlesiyle müşriklerin geçmişte de hali hazır da da Kuran'ın benzerini getiremedikleri gibi gelecekte de Kuran'ın bir suresini dahi getirmeye asla muktedir olamayacaklarını ve bu konuda aciz olduklarına işaret edilmiştir. (Sami Atâ, 2012).

11- Kınama

İ'tirâziyye cümlesinin kınama amacıyla gelişine Kur'ân-ı Kerimden şu ayeti örnek olarak vermek mümkündür:

﴿ فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْخُلُوفَ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ - وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ - وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴾

“Artık can boğaza geldiği zaman, Siz o vakit, bakar durursunuz. Biz ise, ona sizden daha yakınınız, ama göremezsiniz” (Vâkia, 56/83-85).

12- Alay, eğlenme

Tehakküm'den murad: Sözün Muktedâ'yı-Hâl'e (sözün yer ve zamana uygun olmasına) aykırı olarak söylenmesidir. Bu Kur'ân-Kerîm'de bilinen bir üslûptur. Kur'ân'da münâfıklar hakkında:

﴿ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ - كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةً - يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾

“Eğer size Allah'tan bir lütuf nasip olursa, -sanki kendisiyle aranızda hiçbir yakınlık yokmuş gibi- mutlaka der ki, Ah, keşke onlarla beraber olaydım da, büyük bir nimete ereydim” (Nisai, 4/73).

Bu âyette "كأن لم تكن بينكم وبينه مودة" cümlesinde münafıklara karşı bir alay konusu bulunmaktadır. Çünkü münafıklar hem Müslümanlarla birlikte hem müşriklerle birlikte bencillikleriyle içlerine kapanarak buldukları zaman maddî menfaat peşinde olmuşlardır (Hanefî, 1987: 27).

13- Açıklama ve Tefsir

İ'tirâziyye cümlesinin amaçlarından biri de açıklama, tefsir etmesidir. Kur'an-ı Kerim'de buna örnek şu ayette geçmektedir.

﴿ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ - لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ- وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

“Anneler çocuklarını, emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için iki tam yıl emzirirler. Emzirenlerin yiyeceklerini ve giyeceklerini layığıyla karşılması çocuk kendisinin olana borçtur. - Bunula beraber herkes, ancak gücü ölçüsünde mükellef olur. Ne yavrusu yüzünden bir ana, ne de yavrusu yüzünden bir baba zarara uğratılmasın.- Mirasçıya da aynı yükümlülük vardır. Eğer anne ve baba, birbirleriyle müşavere yapıp anlaşarak memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Eğer çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, vermeniz gerekeni güzel güzel verdikten sonra yine size bir günah yoktur. Bununla beraber Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, yaptıklarınızın hepsini görmektedir” (Bakara, 2/233).

Bu âyette “لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ” cümlesi i'tirâziyye cümlesidir, tefsir etmek için yani açıklamak için gelmiştir. Bu açıklama, gücü yetmeyenin sorumlu olmayacağı ve ana baba çocuğu yüzünden zarar görmeyeceğinin açıklanmasıdır (ez-Zemahşerî, 1987).

14- Dua

Kur'an-ı Kerim'de dua mânâsında gelen birçok ayet bulunmaktadır. Hatta bazı duaları biz Kur'an-ı Kerim'den öğrenmekteyiz. Bazı ayetler dua mânâsı içerir. İ'tirâziyye cümlesinin Kur'an-ı Kerim'de dua amacıyla gelişine şu ayet örnektir:

﴿ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَائِرَ - عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ- وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

“Bedevilerden kimi vardır ki, verdiğini bir kayıp sayar ve sizin başınıza kötü bir devrin türlü türlü belaların gelmesini gözetir. -Kötü devir kendi başlarına olsun!- Allah, her şeyi işitendir, en iyi bilendir” (Tevbe, 9/98).

Bu âyette geçen “عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ” cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Müslümanların başlarına türlü türlü bela gelmesini isteyen, gözeten kişilerin kendilerine karşı dua mânası içermektedir (ez-Zemahşerî, 1987).

Yine başka bir ayette de i'tirâziyye cümlesi dua amacıyla gelmiştir.

﴿ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ - أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا - ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانكَبُوا عَلَى اللَّهِ فَمَا كَانَ يَدْرِي أَيُّكُمْ يَدْخُلُونَهُ فَذَكَرَ اللَّهُ عَلَى الَّذِينَ يَخَافُونَ ﴾

“Allah’ın emirlerine uymamaktan korkanlar arasından Allah’ın lütufta bulunduğu iki adam (oraya girip gelince) Onların üzerine (şehre girilen) kapıdan girin. Eğer oardan giderseniz şüphesiz siz galipsiniz. İnanan kimseler iseniz yalnız Allah’a güvenin dedi.” (Mâide, 5/23).

Bu âyette geçen “أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا” cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Ayettin başında zikredilen, “قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ” ibâresinde bulunuan iki adamı nitelemiştir. Allah’ın nimetinin bahşedilmesinin zikredilmesiyle ile dua mânası içermektedir (Arâbi, 2002).

15- Vaad

Allah’ü Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de kullarına birçok vaadlerde bulunmuştur. O vaadlerden bazıları şunlardır:

﴿ يَسْتَنْبِشُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ - وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ - الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾

“Allah’ın nimeti ve ihsanı ile ve Allah’ın müminlerin mükâfatını zayi etmeyeceği müjdesiyle de sevinirler. O mü’minler yara aldıktan sonra Allah’ın ve peygamberinin emrine uyanlardır. İçlerinden iyilik yapanlar takva sahibi olanlar için çok büyük bir mükâfat vardır” (Âli İmran, 3/171-172).

﴿ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ - إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ - ﴾

“Kitaba sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya -biz o iyilerin mükâfatını zâyi etmeyiz-” (A’raf, 7/170).

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ - إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا - ﴾

“Doğrusu iman edip de sâlih amel işleyenlere gelince, elbette biz, ameli güzel olanın mükâfatını asla zâyi etmeyiz” (Kehf, 18/30).

Bütün bu ayetlerde geçen “وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ” ve “إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ”, “وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ” ve “إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ” âyetleri i'tirâziyye cümleleridir. Allah'ın salih amel işleyenlere güzel vaatlerde bulunduğuna işaret etmektedirler.

16- Vaid

Bir önceki ayetlerde yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'de salih amel işleyenlere güzel vaatlerde bulunduğu gibi, yine Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'de kâfirleri de azapla tehdit ettiğini başka bir ifadeyle uyardığını da görmek mümkündür. Bunun örneği şu ayette geçmektedir:

﴿ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ - يَصْنَعُونَ لَهُمُ الْعَذَابَ - مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴾

“Bunlar, yeryüzünde aciz bırakamazlar. Kendilerini Allah'tan kurtaracak bir sahipleri de yok. - Onlara azâp kat kat olacak;- çünkü onların hem duymaya tahammülleri yoktu, hem de görmüyorlardı” (Hud, 11/20).

Bu âyette “يَصْنَعُونَ لَهُمُ الْعَذَابَ” cümlesi i'tirâz cümlesidir. Kâfirler için azabın arttırılacağı tehdit (vaid) ifade etmektedir (Arâbî, 2002).

17- Teselli etmek

İ'tirâziyye cümlesinin teselli etmek için gelen amacına şu ayet örnektir:

﴿ لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ - وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ - وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴾

“Elbet bu şehre yemin ederim ki! Sen, bu şehirde oturacaksın. Babaya ve oğula yemin ederim ki!” (Beled, 90/1-3).

Bu âyet'in geçen “وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ” cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Allah peygamberimiz (s.a.v)'ı davetin meşakkatinden ve kavminin onu yalanlamasından teselli etmektedir (Arâbî, 2002).

2.8. İ'tirâziyye Cümlesinin Unsurları

İ'tirâziyye cümlesinin bazı unsurları mevcuttur. Bu unsurlar şunlardır: İ'tirâziyye cümlesinin bazen müfred bir kelimeyle gelmesi, bazen de bir cümle veya birden fazla cümleyle gelmesidir.

2.8.1. İ'tirâziyye Cümlesinin Müfretle Oluşu

Daha önce i'tirâziyye cümlesini tanımlanırken: İ'tirâziyye cümlesi "İ'râbdan mahalli olmayan bir cümleyle veya birden fazla cümleyle, mânâ bakımından birbirine bağlı olan bir veya iki kelimenin arasına bir gâye için gelir" şeklinde tanımlanmıştı. (Kazvinî, 1989). Bu tariftten de anlaşıldığı gibi, nahivciler ve belagâtçılar i'tirâziyye cümlesinin bir cümleden az olan bir öğeyle olmayacağı konusunda müttefiktiler. Çünkü i'tirâziyye cümlesinin şartı bir ifadeye bağlı ve i'râbdan mahalli olmamasıdır. Eğer i'tirâziyye cümlesi anlamlı bir müfretle belirlenirse bu müfredin i'râbdan mahalli olması icap eder. Bu durumda müfret olarak sabit olan i'tirâziyye cümlesi i'tirâz cinsinden değil, fasıl cinsinden olur (İbn Hişam, 1964: 447).

2.8.2. İ'tirâziyye Cümlesinin Cümleyle Oluşu

İ'tirâziyye cümlesinin cümleyle oluşu i'tirâziyyenin en yaygın kullanılan kısmıdır (Arâbî, 2002). Hem isim cümlesi hem fiil cümlesi şeklinde görülür. İsim cümlesi mübteda haberden oluşur. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de örneği şu ayette geçmektedir:

﴿ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ - وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ - يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَهُمْ مَسَّوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

"Ya da, karanlıklar, gürleme ve şimşeklerin bulunduğu gökten bol yağan bir yağmura tutulmuş olanların durumu gibidir. Yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar. - Allah, kâfirleri kuşatmaktadır.- Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek; önlerini aydınlattığı zamanda yürüyorlar, karanlıklar üzerlerine çöktü mü çakılıp kalıyorlar. Eğer Allah dileseydi, elbette onların işitmelerini ve görmelerini alıverirdi. Şüphesiz ki Allah, her şeye, her zaman gücü yetendir" (Bakara, 2/19-20).

Bu âyette "والله محيط بالكافرين" cümlesi isim cümlesidir. "الله" lafzı mübteda "محيط" lafzı da haberi "بالكافرين" lafzı şibih cümledir. İsim cümlesi i'tirâziyye cümlesidir (Arâbî, 2002).

İ'tirâziyye cümlesinin fiil cümlesiyle gelmesi de çok sık kullanılan i'tirâzlardandır. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de örneği:

﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا - وَلَنْ تَفْعَلُوا - فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾

“Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır” (Bakara 2/24).

Bu ayette geçen وَلَنْ تَفْعَلُوا cümlesi i'tirâziyye cümlesidir fiil cümlesi olarak gelmiştir.

2.8.3. İ'tirâziyye Cümlesinin İki Cümleyle Oluşu

İ'tirâziyye cümlesinin iki cümle olarak gelişinin Arap şiirlerinde birçok örnekleri bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de örneği ise şu âyette geçmektedir:

﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ - إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ النَّوَافِلَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ - نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

“Sana hayızdan da soruyorlar. De ki: O bir eziyettir. Onun için hayız zamanı kadınlardan uzaklaşın ve temizlene kadar onlara yanaşmayın. İyice temizlendikleri zaman, Allah'ın emrettiği yerden onlara yaklaşın. - Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri de sever.- Kadınlar sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza nasıl isterseniz öyle varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın. Allah'tan korkun ve şephesiz O'nun huzuruna varacağınızı bilin. Mü'minlere müjdele” (Bakara, 2/222-223).

Yine bir başka ayette de i'tirâziyye cümlesi iki cümle olarak gelmiştir:

﴿ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ - وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِنكِ وَدُرِّيَّتَها مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾

“Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi” (Kur'ân, Ali İmrân Suresi, Ayet 36).

Her iki âyette geçen i'tirâziyye cümleleri görüldüğü gibi iki cümleden oluşmuştur.

3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE İ'TİRÂZİYYE CÜMLESİ

İ'tirâziyye cümlesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki örnekleriyle ilgili olan çalışmamızı: Belâgatçıların tarif ettiği i'tirâziyye cümlesinin tarifi üzerine ve İbn Hişam'ın *Muğni'l-Lebib* 'inde genel hatlarını çizdiği üslûbu takip ederek bu bölümde incelemeye çalışacağız. İbn Hişam i'tirâziyye cümlesini üç varsayım üzerine, on yedi yerde bulunduğunu belirtmiştir. Bu varsayımlar şunlardır: Birincisi: Cümlenin temel öğeleri arasındaki i'tirâziyye cümlesi; bu kısım fiil-fâil ve mübteda-haber arasında gelen i'tirâziyye cümlesidir. İkincisi: Cümlenin temel öğelerine doğrudan bağlanan unsurlar arasındaki i'tirâziyye cümlesidir; bu kısım fiil ile mefûl'ü (mefûlün bih, mefûlü mutlak veya mefûlün leh) arasında gelen i'tirâziyye cümlesidir. Üçüncüsü: Cümlenin temel öğelerine doğrudan bağlanmayan unsurlar arasındaki i'tirâziyye cümlesi; bu kısım sıfat ile mevsûf, sıla ile mevsûlü ve sılanın cüzleri arasında gelen i'tirâziyye cümlesi ayrıca bir birine bağımlı ve bağımsız iki cümlenin esas bölümleri arasında gelen i'tirâziyye cümlesidir.

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıda İbn Hişam'ın sıraladığı yöntem esas alınarak, aynen bu sıralama üzerine çalışmamız sürdürülecektir.

3.1. Bir Cümle Öğeleri Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Bir cümleden kasıtedilen, bir cümlenin temel öğelerinden oluşan fiil cümlesi ile isim cümlesidir.

3.1.1. Fiil Cümlesinin Öğeleri Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Fiil cümlesi öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi, fiil ve fiil'e isnâd edilen fâil veya nâib-i fâil arasında gelen i'tirâziyye cümlesi yine fiil ile fiil'e müteaddi olan mefûl çeşitlerinin arasında gelen i'tirâziyye cümlesidir.

3.1.1.1. Fiil İle Fâil'i veya Nâib-i Fâil-i Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

İbn Hişam'a göre: İ'tirâziyye cümlesi ifadeyi kuvvetlendirmek ve açıklamak veya güzelleştirmek için iki cümle veya iki cümle öğeleri arasına gelen cümledir. Bu hususta Arapların sözlerinde birçok örnekler vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de bunun örneği şu ayette fiil ile nâib-i fâil arasına i'tirâziyye cümlesi, cevâb'ı hafzedilmiş şart cümlesi olarak gelmiştir:

﴿ كَتَبَ عَلَيْكُمْ - إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا - الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴾

“Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur” (Bakara, 2/180).

Bu âyette geçen "الوصية" kelimesi "كتب" fiilinin nâib'i fâili'dir. Bu fiil ile nâib'i fâil arasındaki "إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا" cümlesi i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir.

3.1.1.2. Fiil ile Mefûl'u Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Bu i'tirâziyye nevindeki mefûle mefulün bih, meful'ü mutlak, mefulün leh ve bu mefullerle bağlantılı olan bütün unsurlar da dâhildir. (Bağdâdî, 1988).

3.1.1.3. Fiil ile Mefûl'ü Bih Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Fiil ile Mefûl'ü bih arasına gelen i'tirâziyye cümlesi, nevasihten إِنَّمَا harfinin dâhil olduğu fiil cümlesi olarak fiil ile mefulün bih'i arasına gelmiştir. Bu örnek Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyette geçmiştir:

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا - إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرًا لِّأَنفُسِهِمْ - إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴾

“İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır” (Ali İmran, 3/178).

Bu ayette i'tirâziyye cümlesi olan "إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرًا لِّأَنفُسِهِمْ" cümlesi, "يحبسبن" fiili ile bu fiilin mefulün bih'i olan "إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا" cümlesi arasında bulunmuştur (Mergam, 2014).

Bir diğer âyette i'tirâziyye cümlesi, meful çeşitlerinden olan kavlin makûl'ü arasına gelmiştir.

﴿ وَلَئِن أَصَابَكُمُ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ - كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ - يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾

“Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse -sanki sizinle onun arasında (zahirî) bir dostluk yokmuş gibi- "Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım !" der” (Nisa, 4/73).

Bu âyette geçen "كأن لم تكن بينكم و بينه مودة" cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Tehekküm amacı taşımaktadır. Kavl (söz) لَيَقُولَنَّ fiili ile makûl'ü olan, yani temenni cümlesi "يأليتي كنت" cümleleri arasına girmiştir (ez-Zemahşerî, 1987).

Fiil ile mefûl'ü bih arasına i'tirâziyye cümlesi, fiil cümlesi olarak kavl fiili ile mefûlü arasına Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyette geçmiştir:

﴿ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ - أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا - ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

“Korkanların içinden Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu iki kişi şöyle dedi: Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınızdır. Eğer müminler iseniz ancak Allah'a güvenin” (Mâide, 5/23).

Bu âyette geçen "أنعم الله عليهما" cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Kavl fiili olan قَالَ ile mefûlü arasında gelmiştir, i'râbdan mahalli yoktur, dua mânası taşımaktadır (ez-Zemahşerî, 1987).

Fiil ile mefûl'ü bih arasına bir başka i'tirâziyye cümlesi fiil cümlesi olarak, mukaddem mefûlü ile onu naspeden fiili arasına gelmiştir. Bu örnek de şu âyette geçmiştir:

﴿ قُلْ أَفَعَيَّرَ اللَّهُ - تَأْمُرُونِي - أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴾

“De ki: Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?” (Zümer, 39/64).

Bu âyette geçen "تأمروني" fiil cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. "أعبد" fiili ile mukaddem mefûlü olan "غير الله" arasına girmiştir. Mânası: "أفغير الله أعبد بأمركم" şeklindedir (ez-Zemahşerî, 1987).

3.1.1.4. Müstesna ile Müstesna Minh Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Müstesna ile müstesna minh arasında itiraziyye cümlesi, nasb olarak gelmesi bakımından mefûlü bih'e tâbi olduğu için buraya dâhil edilmiştir. Müstenanın nasb olması "إلا" ile veya "illa"nın yerine geçen fiil ile gerçekleşmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de müstesna ile müstesna minh arasında i’tirâziyye cümlesi, fiil cümlesi olarak kendisiyle bağlantılı olan müstesna ile müstesna minh arasında gelmiştir. Bu örnek şu âyette geçmektedir:

﴿ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ - سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ - إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴾

“Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler. Allah, onların isnat edegeldiklerinden yücedir, münezzehtir. Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnadır” (Saffat, 37/158-160).

Bu âyette tenzîh cümlesi olarak gelen i’tirâziyye cümlesi, müstesna ile müstesna minh arasına gelmiştir. İstisna ise istisnaî munkatî’dir. Buradaki ifade: "لكن المخلصون ناجون" "lkn mahlusun najun" şeklinde takdir edilmiştir (ez-Zemahşerî, 1987).

Müstesna ile müstesna minh arasına gelen i’tirâziyye cümlesinin bir başka örneği de şu ayette gelmiştir:

﴿ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا - قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا - إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴾

“De ki. Haberiniz olsun ki ben size, kendiliğimden ne bir zarar, ne de bir irşat yapmaya fayda sağlamaya güç yettiremem. De ki: Allah’tan beni kimse kurtaramaz ve ben, O’ndan başka bir sığınak da bulamam. Ancak Allah’tan ve elçilik görevlerinden bir şey anlatabilirim. Her kim de Allah’a ve peygamberine isyan ederse, muhakkak ki ona, içinde ebedi kalacakları cehennem ateşi vardır” (Cin, 72/21-23).

Bu âyette geçen "بلاغا" kelimesi "رشدا" kelimesinden müstesna olarak kabul edildiğinde, bu ikisi arasındaki ayet, tamamıyla müstesna ile müstesna minh arasında i’tirâziyye cümlesi olmaktadır.

Müstesna ile müstesna minh arasında i’tirâziyye cümlesinin bir başka örneğini de şu âyette görülmektedir:

﴿ فَذَكِّرْ - إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسْبِطٍ - إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ﴾

“O halde (Resûlüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin. Ancak yüz çevirir inkâr ederse” (Gâşiye, 88/21-23).

Zemahşerî bu âyetteki "من تولى وكفر" cümlesini "فذكر" cümlesinden müstesna olarak kabul etmiştir. Yani "فذكر إلا من تولى وكفر" şeklinde. İkisinin arasındaki iki cümleyi de müstesna ile müstesna minh arasında itirâziyye cümlesi olarak belirtmiştir (ez-Zemahşerî, 1987).

3.1.1.5. Fiil ile Fiilin Bağlantısı Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Fiil ile fiil'in bağlantısı (müteallağı) arasında i'tirâziyye cümlesi fiil'in ikinci mefulüyle bağlantılı olma durumuna benzer. Bu durumda i'tirâziyye cümlesi birinci mefulüyle ikinci meful'ü arasındaymış gibi kabul edilir (Mergam, 2014).

Kur'ân-ı Kerîm'de fiil ile fiil'in müteallağı arasında i'tirâziyye cümlesi, mensûh bir isim cümlesi olarak, fiil ile birinci mefulü arasına ve fiil'e tealluk eden câr mecrûr arasına gelmiştir:

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ - كَأَنَّكَ حَفِيٌّ - عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

“Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler” (A'raf, 7/187).

Zemahşerî bu âyette geçen كَأَنَّكَ حَفِيٌّ cümlesini i'tirâziyye cümlesi olarak açıklamamıştır. Ancak başka bir ifadesinde bu âyeti şöyle açıklar: İçeriği şibhi cümle olan "يسألونك" fiili, "عنها" harfî ceriyle tealluk ettiğinde yani "يسألونك عنها" olduğunda "كأنك حفي" cümlesi fiil ile müteallağı arasında i'tirâziyye cümlesi olur. Eğer "عنها" haberi ile "حفي" 'a tealluk ederse yani "حفي عنها" olursa bu durumda "كأنك حفي" cümlesi i'tirâziyye cümlesi olmaz (Mergam, 2014).

Taberî ise bu âyeti takdîm tehîr vecihlerinden biri olarak kabul eder. Ona göre: "يسألونك" "يسألونك - كأنك حفي - عنها" şeklindeki ayet "عنها" kelimesinin mânası takdîm olunursa "يسألونك" "يسألونك عنها كأنك حفي بهم" şeklinde olur. Eğer muahhar olursa müteallağı "حفي" olur, takdiri de siyaktan anlaşılan mahzûf "بهم" ile olur. (Taberî, 2008).

Bu âyette geçen "فضلاً" kelimesini "الراشدون" kelimesinden mefûlün leh olarak kabul etmek mümkündür. Ancak Zemahşerî burada bir soru yöneltmektedir. Bu mefûlün leh'in fâil'e isnad edilme şartı hususudur. Soru şöyledir: Bu ayette "الرشد" fiil'i kavme âit fiil, "الفضل" fiil'i ise Allah'a âit fiil midir? Mefûlün leh'in şartı olan fâil isnad ediliyor mu?

Buna cevap şu şekildedir: Eğer burada "Rüşd" fiili sevdirmek, güzel göstermek ve çirkin göstermekse, o zaman bu fiil Allah'ın ismine isnat olunur, "rüşd" Allah'ın fiili olarak kabul edilir. Bu durumda فَضْلاً kelimesinin "الراشدون" kelimesinden mansûp olması caiz olur. (ez-Zemahşerî, 1987).

Bu görüş Mutezile'ye aittir. Çünkü onlara göre: Rüşd Allah'ın fiili değil hakikatte kavmin fiilidir. Ehli Sünnete göre ise: Rüşdün fâili Allah olmasına ve hakikatte O'nun hâlik olmasına bir engel yoktur. Tevil etmeye de gerek yoktur. "الراشدون" kelimesi ile "فضلاً" kelimelerindeki faili birleştirmeye de gerek yoktur. Rüşd de lütuf da O'ndan'dır (Mergam, 2014).

3.1.2. İsim Cümlesinin Öğeleri Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

İsim cümlesi öğelerinden kasıt, mübteda-haber, mübteda-haberle bağlantılı olan öğeler ve mübteda-habere dâhil olan navasihlerdir.

3.1.2.1. Mübteda İle Haberi Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Mübteda ile haberi arasında i'tirâziyye cümlesinin Kur'ân-ı Kerîm'de örneği şu âyette geçmektedir:

﴿ اللَّهُ - لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴾

"Allah -ki ondan başka hiçbir tanrı yoktur elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır!" (Nisa, 4/87).

Bu âyette geçen "لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ" cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Mübteda olan "اللَّهُ" lafzı ile mübtedanın haberi olan "لَيَجْمَعَنَّكُمْ" lafızları arasına gelmiştir. Bu âyet başka bir açıdan değerlendirildiğinde "لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ" cümlesi i'tirâziyye cümlesi değil, mübtedanın haberi olmaktadır, "لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ" cümlesinden sonra gelen cümle ise mübtedanın ikinci haberi olarak kabul edilmektedir (ez-Zemahşerî, 1987).

Başka bir âyette mübteda-haber arasına i'tirâziyye cümlesi, menfi ve haberî fiil cümlesi olarak gelmiştir:

﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ - لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا - أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

“İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklar” (A'raf, 7/42).

Bu âyette geçen "لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" cümlesi i'tirâziyye cümlesidir. Mübteda olan "وَالَّذِينَ آمَنُوا" cümlesi ile mübtedanın haberi olan "أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ" cümlesi arasına gelmiştir. Bu ifade güç yetire bilmedeki şeyin büyüklüğüyle birlikte, ebedî nimetle vasıflandırılmış iç yüzü bilinmeyen kazanımlara teşvik amacı için gelmiştir.(Zemahşerî, 1987).

Yine mübteda-haber arasında i'tirâziyye cümlesi; Cinsini nefyeden “La”ya dâhil olan isim cümlesi olarak mübteda-haber arasına gelmiştir. Bu örnek şu âyette geçmektedir:

﴿ الْم تَنْزِيلُ الْكِتَابِ - لَا رَيْبَ فِيهِ - مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

“Elif. Lâm. Mîm. Bu Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda asla şüphe yoktur” (Secde, 32/1-2).

Bu âyetin i'rabı farklı şekillerde yapılabilir. Örneğin "تَنْزِيلُ الْكِتَابِ" cümlesi mübteda "تَنْزِيلُ" cümlesi mübtedanın haberi olarak i'rab edilebilirken, bir başka açıdan ise, "لَا رَيْبَ فِيهِ" cümlesi mübteda, "مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ" cümlesi de bu mübtedanın haberi, "لَا رَيْبَ فِيهِ" de i'tirâz cümlesi olarak da i'rab edilebilmektedir. Burada geçe "فيه" deki zamir önceki kelamın içeriğine râcidir. Bunun takdiri; "لا ريب في ذلك" şeklindedir. Dolayısıyla, Rabbu'l-Âlemîn tarafından indirilmiş olmasında şüphe yoktur anlamına gelmektedir (Mergam, 2014).

Bir başka âyette sıla cümlesi olan mübteda ile haberi arasına i'tirâziyye cümlesi câr macrûr ile taalluk eden isim cümlesi olarak gelmiştir:

﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ - وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ - كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴾

“İman edip yararlı işler yapanların, Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir” (Muhammed, 47/2).

Bu ayette geçen "وَالَّذِينَ" cümlesi, sıla cümlesi olarak gelen mübteda "وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ" cümlesi ile haberi fiil cümlesi olan "كَفَرُوا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ" cümlesi arasında gelmiştir (Zemahşerî, 1987). İ'tirâziyye cümlesi Muhammed (s.a.v.)'e indirilen şeyin büyüklüğüne işaret etmektedir. Bu işaret Kur'ân'ın özelliğidir. Çünkü Kur'ân olmadan iman doğru olmaz ve tamamlanmaz. İ'tirâziyye cümlesinin işaret ettiği başka bir işaret ise umumi olarak Muhammedî şeriyattır. Çünkü Allah tarafından gönderilen şeriatı hiçbir şey nesh edemez, şeriyat başka şeyleri nesheder (Mergam, 2014).

3.1.2.2. Mübteda-Haberin Aslından Olan Unsurlar Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

İbn Hişam'a göre mübteda-haberin aslından olan unsurlardan kasıt; nevasihlerin dâhil olduğu isim cümlesinin öğeleridir. (İbn Hişam, 1964).

Kur'ân-ı Kerîm'de nevasihlerin dâhil olduğu isim cümlesinin öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi, bir bakımdan “İnne” ile ismi arasında, diğer bir bakımdan da haberi arasında isim cümlesi olarak gelmiştir: Bu örnek şu ayette geçmiştir:

{ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا - سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ - لَا يُؤْمِنُونَ }

“Gerçek şu ki, kâfir olanları korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler” (Bakara, 2/6).

Bu âyette nevasihten “inne” dâhil olmadığı varsayılırsa "الَّذِينَ كَفَرُوا" cümlesi mübteda olarak, "لَا يُؤْمِنُونَ" cümlesi de haberi olarak kabul edilip, "سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ" cümlesi de mübteda-haberin aslı olan öğelerin arasında i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir.

Başka bir ayette de nevasihlerin dâhil olduğu isim cümlesinin öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi haberi mahzuf isim cümlesi olarak, inne'nin ismi ve haberi arasında gelmiştir. Bu örnek şu ayette geçmektedir:

{ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا - وَالصَّابِقُونَ - وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ }

“İman edenler ile yahudiler, sâbiiler ve hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir” (Mâide, 5/69).

Bu ayette "وَالصَّابِرُونَ" kelimesi mübtedadır, haberi mahzuftur. Bunun sebebi ise inne'nin ismi ve haberinden sonraya alma niyeti bulunduğu içindir. Bu durumda ayet: **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ** Şeklinde takdir edilmektedir (ez-Zemahşerî, 1987).

Nevasihlerin dâhil olduğu isim cümlesinin öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi, başka bir ayette; müekked mansûh isim cümlesi olarak, mansûh mübteda ile haberi arasına gelmiştir: Bu örnek şu ayette gelmiştir:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ - إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا - أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَكَبِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نَعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴾

“İman edip de güzel davranışlarda bulunanlar (bilmelidirler ki) biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz. İşte onlara, alt taraflarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın dîbâdan yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!” (Kehf, 18/30-31).

Zemahşerî'ye göre bu âyette geçen "إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا" cümlesi, inne'nin ismi olan "الَّذِينَ" ile haberi olan "أُولَئِكَ" arasında i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir. (Zemahşerî, 1987).

3.1.2.3. Hâl ile Sâhib-u Hâl Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Abdulkâhir Cürçânî *Delâilü'l-İ'câz* adlı eserinde haber konusunu şu ifadelerle beyan etmiştir: “Bilesinki haber ikiye ayrılır: Birincisi: Cümlenin temel ögesi olup onsuz tam bir anlamın oluşmadığı haberdir. İkincisi: Cümlenin temel ögesi olmayıp cümlede daha önce geçen başka bir habere eklenen haberdir. Bunlardan ilki, ya "رَيْدٌ مُنْطَلِقٌ" cümlesindeki "مُنْطَلِقٌ" gibi mübtedanın haberidir ya da "خَرَجَ رَيْدٌ" cümlesindeki "خَرَجَ" gibi fiildir. Bunlardan her biri cümlenin temel ögesi olup anlamın ifade edilmesinde olmazsa olmazdır. İkincisi ise "جَاءَنِي رَيْدٌ رَاكِبًا" cümlesindeki "رَاكِبًا" kelimesi gibi cümlede hâl olan ögedir. Böyle dedik; çünkü hâl de özü bakımından haber (yani bildirim taşıyan bir öge) dir.

Çünkü mübtedanın haberi ile mübtedada bulunan, fiil ile failde bulunan bir nitelik ifade edildiği gibi hâl ile de zilhâlde bulunan bir nitelik ifade edilir” (Cürcânî, 2008: 158).

Kur’ân-ı Kerîm’de hâl ile sâhibü’l-hâl arasında i’tirâziyye cümlesi, suğrâ cümlesi içeren kübrâ fiil cümlesiyle gelmiştir. Bu örnek şu ayette geçmektedir:

﴿ تُمْ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نَاعَسَا يَعْشَى طَائِفَةٌ مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ - قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ - يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾

“Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da, Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, "Bu işten bize ne!" diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. "Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir” (Ali İmran, 3/154).

Bu âyette fiil cümlesi "يُخْفُونَ" hâl olarak mahallen mansûptur. Sâhibü’l-hâl ise "يَقُولُونَ" fiilinde bulunan zamirdir. Yani: "يقولون مخفين" demektir. Bu hâl ile sâhibü’l-hâl arasındaki "قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ" cümlesi i’tirâziyye cümlesidir (ez-Zemahşerî, 1987).

Hâl ile sâhibü’l-hâl arasında i’tirâziyye cümlesinin bir başka örneği de şu âyette geçmektedir:

﴿ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ - إِنَّ شَاءَ اللَّهُ - آمِنِينَ ﴾

“(Hep beraber Mısır'a gidip) Yusufun yanına girdikleri zaman, ana-babasını kucakladı, "Güven içinde Allah'ın iradesiyle Mısır'a girin!" dedi” (Yusuf, 12/99).

Bu ayette, "إِنَّ شَاءَ اللَّهُ" cümlesi şart cümlesidir cevabı mahzuftur. Takdiri ise şöyledir, "إِنَّ شَاءَ اللَّهُ دخلتم" arasındaki şart cümlesidir (Mergam, 2014).

3.1.2.4. Sıla ile Mevsûl Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Sıla ile mevsul arasında i'tirâziyye cümlesini, isim cümlesi ile fiil cümlesi öğeleri arasında gelen i'tirâziyye cümlesinden önce de ele almak mümkündür. Çünkü sıla ile mevsûl arasında i'tirâziyye cümlesi, sılasıyla birlikte mânası tamamlanan ismi mevsûl açısından tek kelimeye dâhil olan i'tirâziyye cümlesi konumundadır. Bu da tek kelimenin arasını itiraziyye cümlesiyle ayırmak şeklinde olmaktadır. Ancak İbn Hişam sıla ile mevsûl arasındaki i'tirâziyye cümlesin tek kelime arasında değil de, bir tek cümle arasında i'tirâziyye cümlesiymiş gibi değerlendirmiştir. Dolayısıyla isim cümlesi ile fiil cümlesinin öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesinden sonra ele almıştır. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde İbn Hişam'ın sıraladığı sıra takip edildiği için ve takip edilen sıra bozulmaması için sıla ile mevsûl arasında i'tirâziyye cümlesi burada ele alınmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de sıla ile mevsûl arasında i'tirâziyye cümlesi, fiil cümlesi olarak sıla ile mevsûl arasına gelmiştir. Bu örnek şu ayette gelmiştir:

{ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ هَذَا مَا - تُوعَدُونَ - لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ }

“Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır; (onlardan) uzakta olmayacaktır. İşte size vâdedilen cennet! Ki o, daima Allah'a yönelen,(O'nun buyruklarını)koruyan” (Kâf, 50/31-32).

Zemahşerî'ye göre bu ayette sadece “تُوعَدُونَ” cümlesi değil “هَذَا مَا تُوعَدُونَ” cümlesinin tamamı i'tirâziyye cümlesidir. (ez-Zemahşerî, 1987). Eğer bu “هَذَا مَا تُوعَدُونَ” cümlesi kendisinden sonrası ve öncesine bağlanırsa bu durumda i'tirâziyye cümlesi sıla ile mevsul arasında değil, bedel ile mübdel minh arasına gelmiş olur ki burada bedel ile mübdel minh “lam” harfi cerrin tekrarıyla gelen “الْمُتَّقِينَ” sözü ile “لِكُلِّ أَوَّابٍ” sözüdür.

Bu âyeti Zemahşerî'nin bu belem ile mübdel minh arasında gelen i'tirâziyye cümlesidir veya sıla ile mevsûl arasında gelen i'tirâziyye cümlesidir şeklinde yorumladığı gibi detaya girmeden, “تُوعَدُونَ” cümlesinin i'tirâziyye cümlesi olduğuna işâret edildiğine dayandırılarak direk olarak “هَذَا مَا - تُوعَدُونَ - لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ” şeklinde yorumlamak daha isabetlidir. Bu durumda i'tirâziyye cümlesinin sıla ile mevsulü arasında olduğu kolay anlaşılmaktadır.

3.1.2.5. Şart ve Kasemin Öğeleri Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Şart ve kasemin öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi, cümlede temel öge sayılan müsned ve müsnedün ileyhe benzemesi bakımından bir tek cümledeki öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesine benzemektedir. Bu nedenle bir tek cümle öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi kısmına girmektedir. Çünkü şart cümlesinde, ikinci cümle hakikaten veya takdire zikredilmeden birinci cümledeki mânâsı tamamlanmaz. Dolayısıyla şart ve kasemin öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi, şart ve kasem cümledeki iki öğesinden biri münferid olduğunda müstakil bir mânâ ifade etmediği için, müstakil olan iki cümle arasında i'tirâziyye cümlesi kısmına dâhil etmek mümkün değildir.

3.1.2.6. Şart ile Cevâbı Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Şart ile cevabı arasında i'tirâziyye cümlesini, İbn Hişam i'tirâziyye cümlesinin beşinci kısmında ele almıştı ki orada şart ile cevabı arasında i'tirâziyye cümlesi haberî car macrûla taalluk eden isim cümlesi olarak gelmişti. İşte bu örneğin aynısı Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyette gelmiştir:

﴿ وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ - قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

“Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman - ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir - "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler” (Nahl, 16/101).

Bu âyette geçen "وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ" cümlesinin konumu hususunda iki farklı görüş zikredilmiştir. Birincisi zahir olan görüştür ki ona göre bu cümle şart ile cevabı arasında i'tirâziyye cümlesidir. İkincisi zâhir olmayan görüştür ki bu görüşe göre bu cümle i'tirâziyye cümlesi değil hâlliyye cümlesidir. (Mergam, 2014).

İbn Aşûr'a göre bu âyette Allah'ın, "وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ" sözünden anlaşılan mânâ müslümanları eğitme mânâsıdır. Kâfirlere cevap mânâsında değildir. Çünkü kâfirler Kur'ân-ı Kerîm'i Allah'ın indirdiğini bilselerdi iftiralarını artırırlardı. Dolayısıyla bu cümle Allah bir âyetin yerine bir başka ayeti indireceğini bilir mânâsındadır. Bu da Allah birinci mekânı ile ikinci mekânı bilir demektir (İbn Aşûr, 1984).

Kur'ân-ı Kerîm'de şart ile cevabı arasında i'tirâziyye cümlesi menfî, haberî fiil cümlesi olarak şart ile cevabı arasında şu ayette gelmiştir:

﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا - وَلَنْ تَفْعَلُوا - فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾

“Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır” (Bakara, 2/24).

Bu ayette geçen "وَلَنْ تَفْعَلُوا" cümlesi i'tirâziyye cümlesi olarak, şart cümlesi olan "فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا" ile cevâb'ı olan "فَاتَّقُوا النَّارَ" arasına girmiştir. İ'tirâziyye cümlesi istikbâl mânası içeren "لَنْ" nefî harfiyle gelmiştir. Bu nedenle bu âyet bir önceki âyetle ilişkilidir. Bir önceki âyet şu âyettir:

﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

“Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheyi düşünüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın” (Bakara, 2/23).

Şart ile cevabı arasına i'tirâziyye cümlesi, kavî (söz) fiiliyle birlikte şart ile cevabı arasına gelmiştir bunun örneği şu ayette gelmiştir:

﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ - قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ - تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَرْنًا أَلَا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴾

“Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde: Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum, deyince, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek dönen kimselere de (sorumluluk yoktur)” (Tevbe, 9/92).

Şevkânî'ye göre bu âyette geçen "قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ" cümlesi hâliyye cümlesidir veya "أَتَوْكَ" sözünden bedeldir veya i'tirâziyye cümlesidir. (Şevkânî, 2007)

Bir başka ayette de, şart ile cevabı arasına i'tirâziyye cümlesi, istifhâmî isim cümlesi olarak, şart ile cevabı arasına gelmiştir:

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَّاتًا أَوْ نَهَارًا - مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ - أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ أَمْنُكُمْ بِهِ الْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴾

“De ki: (Ey müşrikler!) Ne dersiniz? Allah'ın azabı size geceleyin veya gündüzün gelirse (ne yaparsınız?). Suçlular ondan hangisini istemekte acele ediyorlar! Başınıza belâ

geldikten sonra mı O'na iman edeceksiniz, şimdi mi? (Çok geç) Hâlbuki onu (azabın gelmesini) istemekte acele ediyordunuz?" (Yunus, 10/50-51).

Zemahşerî'ye göre ayette geçen "قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيِّنَاتًا أَوْ نَهَارًا" cümlesi şart cümlesi, "أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ أَمَنْتُمْ بِهِ" cümlesi ise cevâb cümlesidir. "مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ" cümlesi de şart ile cevâb'ı arasında i'tirâziyye cümlesidir. Mânası: "إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بِعَدَابِهِ بَعْدَ وَقُوعِهِ حِينَ لَا يَنْفَعُكُمُ الْإِيمَانُ" şeklinde takdir edilmiştir (ez-Zemahşerî, 1987).

Kur'ân-ı Kerîm'de şart ile cevabı arasına i'tirâziyye cümlesinin bir diğer örneği de, cinsini nefyeden "La" ile mansûh olan isim cümlesi olarak, şart ile cevabı arasına gelmiştir. Bu örnek şu ayette gelmiştir:

{ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ - لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ - فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ }

"Her kim Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki kâfirler iflah olmaz" (Muminûn, 23/117).

Eğer bu âyette geçen "وَمَنْ يَدْعُ" cümlesi şart cümlesi olarak, "فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ" cümlesi ise cevabı olarak kabul edilirse, bu durumda; "لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ" cümlesi sıfat konumunda kabul edilir (Mergam, 2014).

Zemahşerî'ye göre da ayette geçen "لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ" cümlesi tıpkı "مَا لَمْ يُزَلَّ بِهِ سُلْطَانًا" âyetinin durumuna benzemektedir. Bu sıfatı lâzıma olmaktadır. "وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ" (En'am, 6/38) âyetinde olduğu gibi.

Bu âyette geçen "لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ" cümlesiyle ilgili bir başka yorum ise bu cümlenin şart ile cevabı arasında i'tirâziyye cümlesidir (ez-Zemahşerî, 1987). Tıpkı şu: "مَنْ أَحْسَنَ إِلَى - لا أحق بالإحسان منه - فالله مثيبه" ifade de olduğu gibi.

İbn Kesîr de ayette geçen "لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ" cümlesini şart ile cevabı arasında gelen i'tirâziyye cümlesi olarak belirtmiştir (İbn Kesîr, 1999).

3.1.2.7. Kasem ile Cevâbı Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Kasem ile cevabı arasında gelen i'tirâziyye cümlesinin durumu hakkında şart ve kasem öğeleri arasında i'tirâziyye cümlesi başlığında değinilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de kasem ile cevabı arasında gelen i'tirâziyye cümlesinin örneği şu âyette geçmektedir:

﴿ قَالَ فَالْحَقُّ - وَالْحَقُّ أَقُولُ - لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَتَّبِعُكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾

“Allah buyurdu ki, O doğru ben hep doğruyu söylerim. Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım!” (Sad, 38/84).

Bu âyette iki defa geçen "الْحَقُّ" kelimeleri merfu olarak okunmuştur. Bu durumda birincisi Allah'ın "لَعْمُرُكَ" sözünde olduğu gibi haberi mahzûf mübteda olarak "فالحق قسَمي" şeklinde takdir edilmiştir, ikincisi "والحق أقول" ise "أقوله" mânasındadır.

Yine bu âyette iki defa geçen "الْحَقُّ" kelimeleri mecrur olarak okunmuştur. Bu durumda birincisi Allah'ın "الله لأفعلن" sözünde olduğu gibi muksamun bih olarak "ولا أقول" ise "والحق أقول" şeklinde takdir edilmiş kasem harfi de gizlenmiştir. İkincisi "إلا الحق" mânasındadır.

Yine bir başka açıdan da âyette iki defa geçen "الْحَقُّ" kelimeleri mansûp okunmuştur. Bu durumda birinci "الْحَقُّ" kelimesi kasem harfi hazfedilmiş muksamun bih olarak "فبالحق لأملأن" şeklinde takdir edilmiştir. İkincisi "والحق أقول" ise muksamun bih ile muksamun aleyh arasında i'tirâziyye cümlesidir veya kasem ile cevâbı arasında i'tirâziyye cümlesidir. Mamulü ihtisâstan dolayı öne alınmıştır (İbn Hişam, 1964).

Kasem ile cevâb'ı arasında i'tirâziyye cümlesi başka bir âyette şart olan fiil cümlesi olarak kasem ile cevâbı arasına gelmiştir: Bu örnek şu ayette gelmiştir:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ - إِنْ ارْتَبْتُمْ - لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّآ إِذَا لَمِنَ الْأَيْمِينَ ﴾

“Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun). Eğer şüpheye düşerseniz o iki şahidi namazdan sonra alıkor, "Bu vasiyet karşılığında hiçbir şeyi satın almayacağız, akraba da olsa; Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz" diye Allah üzerine yemin ettirirsiniz” (Mâide, 5/106).

Bu âyette "إِنْ ارْتَبْتُمْ" cümlesi kasem olan "فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ" cümlesi ile cevabı durumunda olan "لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا" cümlesi arasına i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir. Bunun takdiri ise: "إِنْ ارْتَبْتُمْ فِي شَأْنِهِمَا وَاتَّهَمْتُمَا فاحلفوا" (ez-Zemahşerî, 1987).

Ayette geçen "إِنْ ارْتَبْتُمْ" i'tirâziyye cümlesi şart cümlesidir cevâbı mahzûftur. Şahitlerin yemin etmesi için bu cümledeki şart gereklidir. Eğer bir şüphe olmazsa ihtilaf olmazsa yemin etmeye gerek yoktur.

Kur'ân-ı Kerîm'de kasele ile cevabı arasına i'tirâziyye cümlesinin başka bir örneği ise câr macrûra taalluk eden isim cümlesi olarak kasele ile cevâbı arasına Őu âyette gelmiştir:

﴿ لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ - وَأَنْتَ جَلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ - وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴾

“Andolsun bu beldeye ki sen bu beldedesin ve andolsun babaya ve ondan meydana gelen çocuğa, biz, insanı (yüzyüze geleceği nice) zorluklar içinde yarattık” (Beled, 90/1-4).

Bu âyette "وَأَنْتَ جَلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ" cümlesi, kasele cümlesi olan "لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ" cümlesi ile kaselemin cevâb'ı olan "لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ" cümlesi arasına i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir. Ayette geçen "الحل" kelimesi yaŐanan yer veya helaller mânâsındadır. Her iki mânâsı açasından da "وَأَنْتَ جَلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ" cümlesini i'tirâziyye cümlesi olarak yorumlamak mümkündür. Eğer "الحل" kelimesi "السكن" mânâsında alınırsa bu durumda "وَأَنْتَ جَلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ" cümlesi, "أنت ساكن بهذا البلد" mânâsında olmuş olur. Allah'ın yemin ettiği كَبَدٍ فِي ifadesindeki zorluk ile itiraziyye cümlesi arasındaki bağlantı, Őehir ile Şehirde yaŐayanlar arasındaki bağlantıya benzer. (Mergam, 2014)

3.1.3. Tâbiler'in Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Tâbiler arasına gelen i'tirâziyye cümlesi bir cümlelelele temel öğeleri olarak kabul edilen müsned ve müsnedün ileyh veya müsned ve müsnedün ileyhe benzer öğelerin arasında gelen i'tirâziyye cümlesinden ayrılmayıp bu öğeler arasında gelen i'tirâziyye cümlesi içerisinde değerlendirilir. Çünkü burada sıfat, bedel, atıf ve tekid gibi tâbi olan öğeleri, müsned ve müsnedün ileyh veya müsned ve müsnedün ileyhe benzer öğelerden birine tâbi kılmak mümkündür.

3.1.3.1. Sıfat ile Mevsûf Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Sıfat ile mevsuf arasında gelen i'tirâziyye cümlesi Kur'ân-ı Kerîm'de cevâbı mahzûf şart fiil cümlesi olarak sıfat ile mevsûf arasına gelmiştir: Bu örnek Őu ayettedir

﴿ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ - لَوْ تَعْلَمُونَ - عَظِيمٌ ﴾

“Yemin ederim ki doğrusu bu (yemin) eğer bilerseniz büyük bir yemindir” (Vâkia, 56/76).

Bu âyeti İbn Hişam i'tirâziyye cümlesinin yedinci bölümünde, kasemi "فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ" "فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ" ayeti olarak cevâbı ise "إِنَّهُ لَفُرْآنٌ كَرِيمٌ" ayeti olarak kasem ile cevâbı arasında i'tirâziyye cümlesi olarak örnek göstermiştir. Yine aynı bölümde İbn Hişam bu ayeti yeniden gözden geçirerek sıfat ile mevsûf arasında i'tirâziyye cümlesi olarak örnek göstermiştir. (İbn Hişam, 1964). Burada ise لَوْ تَعْلَمُونَ cümlesi esas alınarak sıfat ile mevsûf arasında gelen i'tirâziyye cümlesi olarak örnek gösterilmiştir.

Zemahşerî'ye göre: Burada Mevsûf "قسم" kelimesi, sıfat ise "عَظِيمٌ" kelimesi, Şart cümlesi olan "لَوْ تَعْلَمُونَ" cümlesi bu sıfat ile mevsûf arasında i'tirâz cümlesidir (ez-Zemahşerî, 1987).

Bu âyet Kur'ân-ı Kerim'i niteleyen bir âyettir. Kur'ân-ı Kerim müşriklerin iddia ettikleri gibi bir kâhinin sözü değildir. Çünkü müşrikler; kâhinler, cinler ve şeytanlar tarafından gökten haberler aldıklarını iddia ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim bir şâirin de sözü değildir. Çünkü onlar şeytanların şairlere yardım ettiklerini de iddia ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim evvelkilerin masalları “Esâtîrul’-Evvelîn”de değildir. Çünkü müşrikler “Esâtîrul’-Evvelîn” ile Esmâr ehlinin eğlendikleri yalan hikâyeleri kastediyorlardı. Allah (c.c) bunlar için şöyle buyurdu: “Şüphesiz bu Kur'ân, sadece Allah'a yakın olan meleklerin gördüğü Allah katında olana uygundur (İbn Âşûr, 1984).

Bu ayetin mânası şu âyetlerin mânalarına benzemektedir: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾ “Gördüklerinize yemin ederim ki. Ve görmediklerinize de. O, Kur'ân, hiç şüphesiz şerefli bir peygamberin getirdiği sözdür. O, (Kur'ân) bir şâir sözü değildir. Siz çok az inanıyorsunuz. Bir kâhin sözü de değildir. Siz çok az düşünüyorsunuz. O, (Kur'ân) âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedi. Eğer o, (peygamber) bize dayandırarak bazı sözler uydurmaya kalkışsaydı. Elbette biz onu, ondan dolayı yeminiyle yakalar kuvvetle tutup hincını alırdık. Sonra da onun, şah damarını kesip atardık” (Hâkka, 69/38-46). ﴿وَمَا تَنْزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَظِيلُونَ﴾ “Bunu-Kur'ân-ı şeytanlar indirmedi. Bu onlara düşmez, hem güçleri de yetmez” (Şuarâ, 26/210-211). Bütün bu âyetlerin mânaları Kur'ân'ın ne kâhin ne de şâir sözü olmadığına, Allah tarafından Hz. Peygamberimize indirildiğine. Peygamberimiz a.s.

tarafından hiçbir şey ona eklenmediğine ve hiçbir şey de eksiltildiğine delâlet etmektedir.

Yine Kurân-ı Kerîm’de sıfat ile mevsuf arasına i’tirâziyye cümlesi fiil cümlesi olarak sıfat ile mevsûf arasına gelmiştir. Bu örnek şu ayette gelmiştir:

﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ - فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ - ذَوَاتَا أَفْنَانٍ﴾

“Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? İki cennet de çeşit çeşit ağaçlarla doludur” (Rahmân, 55/46-48).

Sıfat ile mevsuf arasına i’tirâziyye cümlesi şu âyette de aynı şekilde i’tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir.

﴿وَمِنْ ذُنُوبِهِمَا جَنَّاتٍ - فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ - مُدْهَمَّاتَانِ﴾

“Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? Bu cennetler koyu yeşildirler” (Rahmân, 55/62-64).

Bu iki âyette "فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ" cümleleri sıfat ile mevsûf arasında i’tirâz cümleleridir. Birinci âyette mevsûf, "جَنَّاتٍ" sözüdür, sıfatı da "ذَوَاتَا أَفْنَانٍ" cümlesidir. İkinci âyette mevsûf, "مُدْهَمَّاتَانِ" sözü, sıfatı da "جَنَّاتٍ" sözüdür (Mergam, 2014).

3.1.3.2. Ma’tûfun Aleyh ile Ma’tûf Arasında İ’tirâziyye Cümlesi

Kur’ân-ı Kerîm’de ma’tufun aleyh ile ma’tuf arasına i’tirâziyye cümlesi bir birine atfedilmiş müfretler arasına birden fazla cümle olarak gelmiştir: Bu örnek şu ayette gelmiştir:

﴿تَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الصَّانِئَاتِ وَمِنَ الْمَعْرِزَاتِ - فُلٌ أَلْدَكْرَيْنِ حَرَّمَ أَمَ الْأُنثِيَّاتِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّاتِ نَبُؤِي بَعْلَمَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ - وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ فُلٌ أَلْدَكْرَيْنِ حَرَّمَ أَمَ الْأُنثِيَّاتِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّاتِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّأَكُمُ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

“(Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin. Deveden de iki, sığırdan da iki

(yarattı.) De ki: O bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahit mi oldunuz? Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan kim daha zalimdir! Şüphesiz Allah o zalimler topluluğunu doğru yola iletmez” (En’am, 6/143-144).

Bu âyette, ﴿ قُلِ الذَّكْرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ cümleleri, i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiş ve bazı hayvan nevelerinin beyanı için bir fâsıla olarak gelmiştir. Bu sayılar nayvan neveleri: "مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ" “Koyundan iki, keçiden iki” ve "وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ" “Deveden de iki, sığırdan da iki”. Burada i'tirâziyye cümlesi, müşriklerin câhilye döneminde hayvanların bazı çiftlerinin haram olduğunu Allah'a nisbet ederek iddia etmelerine cevap çerçevesinde gelmiştir. Dolayısıyla ayet onların bu iddialarının da Allah'a karşı iftira olduğunu ifade etmektedir (Mergam, 2014).

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de ma'tuf aleyh ile ma'tuf arasına i'tir'aziyye cümlesi mecrûr olan iki ma'tûf arasına fiil cümlesi olarak gelmiştir. Bu örnek şu ayette geçmektedir:

﴿ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ - سُبْحَانَهُ - وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴾

“Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor” (Nahl, 16/57).

İmam Taberî bu âyette bulunan وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ cümlesindeki “vav” harfi için iki türlü i'râb yapmıştır: Birinci i'râb; “vav” atıf vav'ı olmasıdır. "مَا" edatını "الْبَنَاتِ" kelimesine atfeder ayetin mânası "يجعلون لله البنات و لهم البنين الذين يشتهونهم" şeklinde takdir edilir. İkinci i'râb ise; “vav” isti'nâfiyye vavı olmasıdır. Bu durumda cümle "وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ" sözünden mübteda olur cümlenin mânası "يجعلون لله البنات ولهم البنون" şeklinde takdir edilir.

Taberiye göre ayette geçen "سُبْحَانَهُ" cümlesi ya iki ma'tûf arasında i'tirâziyye cümlesidir ya da iki isti'nâf arasında i'tirâziyye cümlesidir (Taberî, 2008).

Bir başka ayette de ma'tufun aleyh ile ma'tuf arasına i'tir'aziyye cümlesi mukaddem haber ve muahhar mübteda olan isim cümlesi olarak, bir birine atfedilen iki matuf cümleleri arasına gelmiştir: Bu örnek şu ayette gelmiştir.

﴿ فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ - وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ - وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴾

“Hadi siz, akşama ulaştığımızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbîh edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsûstur. Göklerde ve yerde hamt da O'na; gün sonunda da öğleye erdiğinizde de” (Rum, 30/17-18).

Bu âyette "وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ" cümlesi birbirine atfedilmiş zarflar arasına i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir. O zarflar da: "جِئْنَا بِمَسَوَاتِيرَ وَجِئْنَا بِمَسَوَاتِيرَ" ile "وَعَشِيًّا وَجِيئًا" "وَعَشِيًّا وَجِيئًا" zarflarıdır. Burada i'tirâziyye cümlesi şu mânayı ifade etmektedir. Müminlerin Allah'ı tesbîh etmeleri Allah'ın yararına değil tesbîh edenlerin kendilerinin yararınadır. Nitekim aşağıdaki ayette de benzer bir anlamın bulunması mümkündür.

﴿يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

“Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilirsiniz ki, sizi imana erdirdiği için Allah size lütufta bulunmuştur” (Hucurât, 49/17).

3.1.3.3. Bedel ile Mübdelün Minh Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Kur'ân-ı Kerîm'de bedel ile mübdel minh arasında i'tirâziyye cümlesi, bedel ile harfi cerle mecrûr olmuş mübdel minh arasına gelmiştir. Bu örnek şu ayette geçmiştir:

﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ - وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ - فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوُلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا﴾

“Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki, onlara ait hükmü size Allah açıklıyor: Kitap'ta, kendileri için yazılmışı (mirası) vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı âdil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır). Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir” (Nisa, 4/127).

İmam Taberî bu âyet hakkında üç görüş beyan etmiştir. Her üç görüşe göre de "وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ" cümlesinin başındaki “vav” harfinin atıf harfi oluşu hususunda ittifak edilmiştir. Vav harfinden hemen sonra gelen "ما" edatı "فِيهِنَّ" kelimesinde bulunan "هنَّ" zamirine ma'tûf olduğu için mecrûr konumundadır. Dolayısıyla ayetin mânası قُلِ اللَّهُ مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا şeklinde takdir edilir. (Taberî, 2008)

Ancak Zemahşerî'ye göre birinci görüşte; "وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ" cümlesi tıpkı "أعجيني زيد و كرمه" cümlesine benzer bir şekilde "وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ" cümlesi, kendisinden önce bulunan "اللَّهِ" kelimesine ma'tûf olmuştur. İkinci görüşte ise "وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ" cümlesi mübteda olarak "فِي الْكِتَابِ" cümlesi de haberi olarak i'tirâziyye cümlesi olup mübdel minh olan "فِيهِنَّ" ile bedel olan "فِي يَتَامَى النَّسَاءِ" cümlesi arasına gelmiştir (ez-Zemahşerî, 1987).

Yine başka bir ayette bedel ile mübdelün minh arasında i'tirâziyye cümlesi mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi olarak, bedel ile mübdel minh arasına gelmiştir: Bu örnek şu ayette gelmiştir:

﴿ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ - وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ - مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

“Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurur. İşte onlar, yalancılardan kendileridir. Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlarıdır; onlar için büyük bir azap vardır” (Nahl, 16/105-106).

Zemahşerî'ye göre ayette geçen "مَنْ كَفَرَ" sözü "الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ" sözünden bedeldir. "وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ" cümlesi bedel ile mübdel minh arasında i'tirâziyye cümlesidir. Dolayısıyla âyetin mânası: "إنما يفتري الكذب من كفر بالله من بعد إيمانه" şeklinde takdir edilir. Ayette mükreh (zorlanan) بِالْإِيمَانِ ifadeleriyle i'tirâziyye cümlesinin ifade ettiği yalancılıktan istisna edilmiştir. İftira hükmüne dâhil edilmemiştir. (Zemahşerî, 1987).

Yine Kur'ân-ı Kerim'de bedel ile mübdel minh arasında i'tirâziyye cümlesi mansûh isim cümlesi olarak, bedel ile mübdel minh arasına gelmiştir. Bunun örneği şu ayette gelmiştir:

﴿ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ - إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا - إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴾

“Kitap'ta İbrahim'i an. Zira o, sıdkı bütün bir peygamberdi. Bir zaman o babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?” (Meryem, 19/41-42).

Bu âyette "إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا" cümlesi bedel ile mübdel minh arasında i'tirâziyye cümlesidir. Mübdelün minh "إِبْرَاهِيمَ" lafzı iken bedel ise zaman zarfı olan "إِذْ" dir. Bu âyette bedel nahiv kuralına aykırı olarak gelmiştir. Cüçkü bedelin cümlelerde "vav"sız gelmesi bir ihtimaldir. Ancak âyetin bağlamı gerektirmesi bunun hâricidir. (Mergam, 2014).

3.2. Müstakil Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Müstakil olan iki cümle arasında gelen i'tirâziyye cümlesi bir cümle öğelerinin sınırlarını aşan i'tirâziyye cümlesi türündendir. Burada iki cümle arasındaki irtibat i'râbdan mahalli olmayan cümleler arasında tefsir, tekit, beyan veya sebep gibi sadece manevî irtibat olur. Ya da irâbdan mahalli olan cümleler arasında hem lafzî hem mânevî irtibat sağlanır (İbn Hişam, 1964).

Cümleler arasındaki irtibat, belâgatta fasıl konusu içinde ele alındığı için burada fasıl konusuna kısaca değinmek faydalı olacaktır. Fasıl konusuna belâgatta çok önem verilmektedir. Meşhur Arap dilcilerden Ebu Ali el-Fârisî'ye belâgatin ne olduğu sorulunca "Fasıl ve vasıl yapılacak yerleri bilmektir." diye cevap vermiştir. Eğer bu yerler bilinmezse söz, gerdanlığından kopup dağılmış inci tanelerine benzer (el-Câhız, 1998). Fasıl; bir cümleyi, diğer bir cümleye atfetmeyip onları ayrı ayrı zikretmektir (Cürcânî, 1992). Beş yerde fasıl yapılmaktadır. Bu yapılan yerler şunlardır:

1- Kemâl-i ittisâl "كمال الاتصال" "Tam bir bağlantı" (Tekit, bedel, atf-ı beyan)

"Kemal-i ittisâl, iki cümle arasında tek cümleymiş gibi tam bir mâna birliğinin olmasıdır. Bu da ikinci cümlenin birinciyi ya tekit edici olması, ya onun bedeli yapılması ya da atf-ı beyân'ı olmasıyla gerçekleşir" (Bulut, 2015: 86).

Şibh-i kemâl-i ittisâl "شبه كمال الاتصال" "Tam bağlantıya benzeyen bir bağlantı"

"Şibh-i kemâl-i ittisâl, peşpeşe gelen iki cümleden, ikincisinin birinciye cevap olması sebebiyle, ona bağlanmış gibi görünmesine rağmen, ondan ayrılmasıdır" (Bulut, 2015: 88).

Kemâl-i inkitâ "كمال الانقطاع" "Tam bir kopukluk"

"Haber ve inşâ gibi ayrı kip olmaları bakımından iki cümle arasında tam bir kopukluk bulunduğu yerlerde veya her iki cümle arasında mâna bakımından hiçbir ilişki

bulunmuyorsa. Bu gibi yerlerde, iki cümle arasında tam bir kopukluk vardır denir” (Bolelli, 2013: 337).

Şibh-i kemâl-i inkitâ "شبه كمال الانقطاع" “Tam ayrılığa benzeyen bir bağlantı”

“Şibh-i kemâl-i inkitâ, peşpeşe gelen iki cümle arasında üçüncü bir cümle olması sebebiyle ikincinin birinciden ayrılmış gibi olmasıdır. Yani iki cümle arasına bir cümle girdiğinde atfın birinciye değil de aradaki bu cümleye yapıldığı intibayı ortaya çıkaracağı için atf yapılmaz. Bu intibayı koparacağı için bu fasla “kat” denir” (Bulut, 2015: 91).

"التَّوَسُّطُ بَيْنَ الْكَمَالَيْنِ" “Tam bağlantı ve tam kesinti arasında orta bir hal”

“Aralarında bir engel bulunduğu için, iki cümlenin hükmünde ortaklık kastedilmediği vakit fasıl yapılıır. Bu durumda iki cümle, haber veya inşâi cümle olur. Aralarında bir bağlantı bulunur. Fakat ikinci cümleyi, birinci cümleye atfetmeye bir engel vardır. Yani iki cümlenin, bir hükümde ortak olduklarını kastetmemektir. Bu gibi yerlerde, iki cümle arasında, tam bağlantı ve tam kesinti arasında bulunan orta bir hâl vardır, denir” (Bolelli, 2013: 343).

Şimdi müstakil olan iki cümle arasında gelen i'tirâziyye cümlesini yukarıda belirtilen cümleler arasındaki bağlantıları bize anlatan fasıl konusundaki bağlantıları göz önünde bulundurarak Kur'ân-ı Kerim'deki örnekleri tespit etmeye çalışalım.

3.2.1. İkincisi Birincisine Te'kit Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

İkinci cümle birinci cümleyi, daha iyi belirtmek için veya mecazı gidermek için ya da yanlış anlaşılmaya yol açan intibayı gidermek için tekit olarak gelir. Gerek lafzî tekit olsun gerek manevî tekit olsun fark etmez (Mergam, 2014).

Birinci cümleyi te'kit eden iki cümle arasında gelen i'tirâziyye cümlesi Kur'ân-ı Kerim de i'tirâz harfiyle başlayan mansûh isim cümlesi olarak tekit edilmiş iki cümle arasına gelmiştir: Bunun örneği şu ayette gelmiştir:

﴿ وَإِذْ نَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتُخْفِي النَّاسَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا - وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا - مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَفْعُولًا ﴾

“(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! Diyordun, Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyük olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir. Allah'ın, kendisine helâl kıldığı şeyde Peygamber'e herhangi bir vebâl yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allah'ın âdeti böyle idi. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir” (Ahzâb, 33/37-38).

Bu âyette "وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا" cümlesi evlatları, eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde müminlerin o kadınlarla evlenmelerin mübahlığı konusunda güçlüğü kaldırmanın sebebine delâlet eden birinci cümle olan "لَا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطْرًا" cümlesi ile bu cümlenin içeriğini tekit eden, yani peygamberimizin s.a.v. evlenmesinden de güçlüğü kaldıran ikinci cümle olan "مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ" cümlesi arasına i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir (Mergam, 2014).

3.2.2. İkincisi Birincisine Beyân Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

İkincisi birincisi için beyan olan cümle iki cümle arasında gelen i'tirâziyye cümlesi, birinci cümlede bir kapalılık olduğunda, ikinci cümle de o birinci cümledeki kapalılığı izâle eden cümle arasına gelen i'tirâziyye cümlesidir. Bu i'tirâzın Kur'ân-ı Kerîm'de örneği şu âyette gelmiştir:

﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِيصِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِيصِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ - إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ النَّوَائِبِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ - نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَلَاقُوهُ وَيُبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

“Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tövbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever. Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilererseniz öyle varın. Kendiniz için önceden (uygun davranışlarla) hazırlık yapın. Allah'tan korkun, biliniz ki siz O'na kavuşacaksınız. (Yâ Muhammed!) müminleri müjdele!” (Bakara, 2/ 222-223).

Zemahşerî, bu ayette geçen "فَأْتَوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ نَسَأْتُمْ حَزْبًا لَكُمْ" cümlesinin durumunu "فَأْتَوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ نَسَأْتُمْ حَزْبًا لَكُمْ" cümlesi için beyan ve açıklama cümlesi olarak belirtmiştir. Bu şu demektir ki Allah'ın emrettiği yerden yaklaşımdır. Çünkü "حَزْبًا" yaklaşma mekânıdır. Tefsir etmek için veya şüpheyi gidermek için gelmiştir. Yaklaşmanın temel amacı nesil talep etmektir, şehveti giderme değildir. Dolayısıyla bu amaca uygun olarak yaklaşım anlamını içermektedir (Zemahşerî, 1987).

3.2.3. İkincisi Birincisinden Bedel Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Birinci cümlede verilmek istenen mânâ tam olarak ifade edilmediği zaman ikinci cümle bu verilmek istenen mânâ tam olarak ifade edilmesi için gelir. Bu gelen ikinci cümle birinci cümleden bedel olur. İ'tirâziyye cümlesi de bu iki cümle arasına gelebilmektedir (Mergam, 2014). Bu şekilde gelen i'tirâz cümlesinin Kur'ân-ı Kerîm'de örneği şu âyette gelmiştir:

﴿ شَهِدَ اللَّهُ - أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ - لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ - إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾

“Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur” (Ali İmran, 3/18-19).

Kurrâların çoğunun kıratına göre: Bu ayette geçen “لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” cümlesi i'tirâziyye cümlesi değildir. Çünkü bu kurrâlar “أَنَّهُ” edatının hemzesin fetha ile okumuşlardır. “إِنَّ الدِّينَ” kelimesinin hemzesini de kesra ile okumuşlardır. Mânâsı da “شهد الله” “أولوا العلم” ile “الملائكة” şeklinde. “لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وشهدت الملائكة و شهد أولوا العلم” lafızları “الله” lafzına matuf olmuştur. Burada Taberî ve Zemahşerî mânaları farklı olması sebebiyle pek çok kıraat zikretmişlerdir (ez-Zemahşerî, 1987).

Başka bir açıdan da bu âyette iki tane i'tirâziyye cümlesi vardır. Birinci i'tirâziyye cümlesi “شهد الله” fiili ile ma'tuf'u “الملائكة” kelimesi arasındaki “أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” cümlesidir. İkinci i'tirâziyye cümlesi ise “لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” cümlesidir. Mübdel minh olan “أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ”

"إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ" cümlesi ile bu cümleden bedel olan "فَاتَّقُوا اللَّهَ" cümlesi arasında gelmiştir (Mergam, 2014).

İkincisi cümle birinci cümleden bedel olan iki cümle arasında i'tirâz cümlesi Kur'ân-ı Kerim'de başka bir ayette, birbirine atıf olan iki fiil cümlesi olarak bedel ve bu bedel'in mübdel minh'i olan iki cümle arasında gelmiştir:

﴿ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأَجَلَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ - فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا - إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾

“Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin. Allah, benim de Rabim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na kulluk edin. İşte bu doğru yoldur” (Ali İmran, 3/50-51).

Zemahşerî bu âyette "فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا" cümlesini, mübdel minh olan "وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ" cümlesi ile bedel olan "إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ" cümlesi arasında i'tirâziyye cümlesi olarak geldiğini belirtmiştir. Peygamberimizin nübüvvetinin sıhhatine işaret eden âyet "إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ" âyetidir. Çünkü bütün peygamberler bu söz üzerine gelmişlerdir. İhtilaf etmemişlerdir. "فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا" cümlesi de bedel ile mübdel minh arasında i'tirâziyye cümlesidir (ez-Zemahşerî, 1987).

3.2.4. İkincisi Birincisine İsti'nâf Olan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Burada ikinci cümle, birinci cümleden anlaşılan bir sorunun cevabı olarak gelir. Bu soru da çoğunlukla gizli olup, cümlenin mânasından anlaşılır. Ancak bazen açık olarak da gelebilir. İkinci cümlenin, ilk cümleye atfedilmeyip bu şekilde ondan ayrılmasına isti'nâf, cevap mahiyetindeki ikinci cümleye de isti'nâf cümlesi adı verilir (Bulut, 2015). Bazen bu iki cümle arasında i'tirâziyye cümlesi gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun örneği şu âyette, kübrâ isim cümlesi ve ondan haber olan suğrâ fiil cümlesi olarak gelmiştir:

﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ - وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ - جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴾

“Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar ve dediler ki: Biz,

ve ahirete de kesin olarak inanırlar. Şüphesiz biz, ahirete inanmayanların işlerini kendilerine süslü gösterdik; o yüzden bocalar dururlar” (Neml, 27/1-4).

Zemahşerî'ye göre: Ayette geçen "وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ" cümlesi öncesiyile muhtemelen mevsûlün sılası olan cümle olduğu için bağlanır veya sılanın tamamlanması için bağlanır. Bu cümle i'tirâziyye cümlesidir. Mânâsı "وهؤلاء الذين يؤمنون ويعملون الصالحات من مأناسي" "وهؤلاء الذين يؤمنون ويعملون الصالحات من مأناسي" şeklinde takdir edilir. Bu sadece bir yaklaşımdır. İ'tirâziyye cümlesinin ibtidâ'iyye cümlesine bağlandığına ve burada mübtedanın tekrar etmesine bu mübtedanın da هُمْ zamiri olmasına işâret eder. Bu durumda ayetin mânâsı "وما يوقن بالآخرة حق الإيقان إلا هؤلاء الجامعون بين الإيمان والعمل الصالح لأن خوف العاقبة يحملهم على تحمل" "وما يوقن بالآخرة حق الإيقان إلا هؤلاء الجامعون بين الإيمان والعمل الصالح لأن خوف العاقبة يحملهم على تحمل" şeklinde takdir edilir (ez-Zemahşerî, 1987).

3.2.5. Sebebiyet İlişkisiyle Bağlanan İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

İ'tirâziyye cümlesinin sebebiyet ilişkisiyle bağlanan iki cümle arasına gelmesi; ikinci cümle öncesinde gelen cümleye mânâ bakımından sebep teşkil etmesi söz konusudur. Bu durumda bu iki cümlenin arasını i'tirâziyye cümlesi ayırır. Bu şekilde gelen i'tirâziyye cümlesi isti'nâfiyye cümlesinden önce hükmün sebebini beyân eden mukadder soruya cevap olarak gelen i'tirâziyye cümlesinin durumuna benzer. Bu nedenle ikinci cümle hükmün sebebini beyan eden cümle olarak gelir. Şu âyette olduğu gibi:

﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

“Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir” (Tevbe, 9/103).

Bu âyette "إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ" cümlesi bir önceki cümlenin sebebi mahiyetinde gelmiştir. Cümlelerin bir biriyle sebebiyet açısından bağlantılı olduğu yaklaşımından sonra bu iki cümle arasına bir veya birden fazla i'tirâziyye cümlesinin gelmesi mümkündür.

Sebebiyet ilişkisiyle bağlanan iki cümle arasında i'tirâziyye cümlesi Kur'ân-ı Kerîm'de menfî haberî fiil cümlesi olarak gelmiştir. Bunun örneği şu ayette gelmiştir.

﴿ وَإِذِ اعْتَرَفْتُمْ بِاللَّهِ - وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ - فَأَوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ

مِرْقَاً ﴾

“İçlerinden biri şöyle demişti: Mâdem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığın ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın" (Kehf,18/16).

Semîn Halebî'nin "قال بعضهم لبعض وقت اعترالهم" mânasında zarf ifade etmesini tercih ederek naklettiği gibi, bu ayette “إِذِ” zarfı sebebiyet içindir. (Halebî, 2008). İbn Âşûr ise "إِذِ" sebebiyet mânasına mecâzî bir zarf olarak belirtmiştir (İbn Âşûr, 1984). Taberî ise sebebiyet mânasında şerh ederek, "فَأُورُوا إِلَى الْكَهْفِ" cümlesinin "إِذِ" in cevabı olduğuna ve mânasının "وإذعزتم أيها القوم قومكم فأوروا إلى الكهف" şeklinde olduğunu ifade eder. Taberiye göre bu takdir "إِذِ أَذْنِبْتُ فَاسْتَغْفِرَ اللَّهُ وَتَبَّ إِلَيْهِ" ifadesindeki gibidir (Taberî, 2008).

Zemahşerî'ye göre: "إِلَّا اللَّهُ" cümlesi ya istisnaî muttasıl ya istisnaî munkatî ya da i'tirâziyye cümlesidir (ez-Zemahşerî, 1987).

Sebebiyet açısından birbirine bağlı olan iki cümle arasında i'tirâziyye cümlesi Kur'ân-ı Kerim'de “kad” harfiyle kesinleştirilmiş haberî, mâzi fiil cümlesi olarak sebep ile müsebbep arasına gelmiştir. Bunun örneği şu ayette gelmiştir:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِيَّاتِ الَّتِي أَتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِكَ وَبَنَاتِ عَمَاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِيَّاتِ هَاجِرْنَ مَعَكَ وَأَمْرًا مُمِئَةً إِنَّ وَهَبْتُ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ - قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ - لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾

“Ey Peygamber! Mehirlerini verdiği hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Kuşkusuz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında müminlere neyi farz kıldığımızı biliriz. (Bu hususta ne yapmaları lâzım geldiğini onlara açıkladık) ki, sana bir zorluk olmasın. Allah bağışlayandır, merhamet edendir” (Ahzâb, 33/50).

Bu âyette "قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ" cümlesi: "إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ" cümlesi ile "خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ" cümlesi arasında i'tirâziyye cümlesidir. Sebebiyet bakımından birbirine bağlı olan bu iki cümle arasına girmiştir.

Sebebiyet açısından birbirine bağı olan iki cümle arasına i'tirâziyye cümlesi şu âyette de, müsbet isim cümlesi olarak gelmiştir:

﴿ فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا - ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ - إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَىٰ ﴾

“Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphesiz ki senin Rabbin, evet O, yolundan sapanı daha iyi bilir; O, hidayette olanı da çok iyi bilir” (*Kur'ân, Necm, 53/29-30*).

Zemahşerî bu âyette geçen "ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ" cümlesini i'tirâziyye cümlesi olduğuna işaret ederek illet ve sebep hakkında Allah Resulüne Allah'ı anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevirmesini emrettinin sebebi sorulduğunu sonra bu emrin illetini beyan etmek için bir cevap olarak Allah'ın resul'ü Allah'ın vasıfladığı bu geniş kapsamlı ilme sahip olmadığını belirtmiştir (Zemahşerî,1987).

Bir başka âyette de sebep ile müsebbep arasına tefsir olan fiil cümlesiyle i'tirâziyye cümlesi gelmiştir. Bunun örneği şu ayette gelmiştir.

﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا - وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا - فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴾

“Çünkü onlar hesap gününü (geleceğini) ummazlardı. Bizim âyetlerimizi yalanladıkça yalanlamışlardı. Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp yazmışızdır. Tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı arttıracamız” (Nebe, 78/27-30).

Bu âyette "فَذُوقُوا" lafzındaki “fe” harfi sebebiyedir. Küfür sebebiyle ve âyetleri yalanlama sebebiyle azabı tatmalarına delâlet eder. "وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا" cümlesi de sebep ile müsebbep arasında i'tirâziyye cümlesidir (Mergam, 2014).

3.2.6. Bir Birine Atfedilen İki Cümle Arasında İ'tirâziyye Cümlesi

Bir cümle diğer bir cümleye ancak aralarında bir bağlantı bulunduğu zaman atfedilir. Bu bağlantı gerek i'râbdan mahalli olan cümlelerde olduğu gibi, i'râbî hükümde ortaklık olsun, gerekse i'râbdan mahalli olmayan cümlelerde olduğu gibi mücerred bir

bağlantı olsun aynıdır (Mergam, 2014). Birbirine atfedilen cümleler belağat ilminde vasl konusudur. Bu nedenle burada vasıl'ın ne olduğunun belirtilmesi faydalı olacaktır.

“Vasl: İki cümle peşpeşe geldiğinde bakılır. Eğer ilk cümlenin i'râbdan mahalli varsa ve ikinci cümle de bu i'râba katılacaksa ilkinde atfedilir, yoksa atıf yapılmaz. İşte iki cümlenin birbirine “vav” harfiyle atfedilmesine vasl denir. Bu atıfta vav harfinin kullanılması sözkonusudur. Bunun sebebi, atıf vav'ının atıfla birlikte ek bir mânasının olmaması, buna binâen de kullanımında herhangi bir zorluk görülmemesidir. Çünkü herbirinin atıfla beraber ifade ettiği anlam bellidir. Mesela: “fa” harfi, atıf görevinin yanında bağlanan öğelerin sırayla ve ardarda yapılmasını ifade eder. “Sümme” atıf göreviyle birlikte gecikmeli sıralamayı anlatır. Yine “ev” harfiyle yapılan atıf şüphe ve tercih bildirir” (Bulut, 2015).

Birbirine atfedilen iki cümle arasındaki atıf hâli ve iki cümle arasındaki bağlantı incelendiğinde, bu atfedilen iki cümle arasına i'tirâziyye cümlesinin gelmesinin mümkün olduğu görülmüştür.

Birbirine atfedilmiş iki cümle arasına gelen i'tirâziyye cümlesi, Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyette geçmiştir:

﴿ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا - وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ - فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾

“Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Hâlbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır. Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun" dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (Peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir” (Bakara, 2/72-73).

Bu ayette "وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ" cümlesi i'râbdan mahalli olmayan bir cümledir. Dolayısıyla ma'tûf ile ma'tûf aleyh arasındaki i'tirâziyye cümlesidir. Matufun aleyh "فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا" cümlesidir. "فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ" cümlesi ise matuftur. "اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا" cümlesindeki zamir şahıs ve insan mânasıyla tevil etmek için "نَفْسًا" lafzına râcidir. (Halebî, 2008).

Birbirine atfedilen iki cümle arasında gelen i'tirâz cümlesinin bir başka örneği şu âyette bulunmaktadır:

﴿ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ - لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بَوْلِدَهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ يَوْلِدُهُ - وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı (sütanne tutup) emzirtmek istediğiniz takdirde, sütanneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür” (Bakara, 2/233).

Bu âyette "لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بَوْلِدَهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ يَوْلِدُهُ" cümleleri i'tirâziyye cümleleridir. Ma'tûf aleyh olan "وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ" cümlesi ile ma'tûf olan "وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ" cümlesi arasında bulunmaktadır (Mergam, 2014).

İbn Âşûr'a göre buradaki i'tirâziyye cümlesi, kanun koymak ve toplumsal düzen için büyük bir usûl ifade etmektedir (İbn Âşûr, 1984). İ'tirâziyye cümlesinin bir önceki cümleyle bağlantısı, gücü yeten şeylerde kişinin sorumlu olması ve zarar görmemesidir. Müfessirler ne israf yapmayı ne de cimrilik yapmayı "الرزق والكسوة بالمعروف" kelimeleriyle açıklamışlardır. "بالمعروف" dan maksat eşlerin birbirlerine olan sorumluluklarıdır. Allah kullarından zengin ile fakir arasındaki farkı bilirken eli açık ile cimrinin hallerini de bilmektedir. Allah zengine de fakire de zimmetinde olan, eşi ve çocuklarına elinde bulunanlardan infak etmelerini emretmektedir. Şu âyette de buyurulduğu gibi:

﴿ لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا ﴾

Eli geniş olan, genişliğinden nafakasını versin; rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiği sarfetsin. Allah bir kişiyi, verdiği başkasıyla sorumlu tutmaz (Talak, 65/7).

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de birbirine atfedilen iki cümle arasında i'tirâziyye cümlesi iki isim cümlesi olarak gelmiştir: Bunun örneği şu ayette gelmiştir:

﴿ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّي وَضَعْتُهَا اُنْثَىٰ - وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنِ الذَّكَرُ كَالاُنْثَىٰ - وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّي اَعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ ﴾

“Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi” (Ali İmran, 3/36).

Bu âyette geçen "وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا" iki cümle matuf olan "وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنِ الذَّكَرُ كَالاُنْثَىٰ" "وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا" cümlesi ile matufun aleyh olan "وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا" cümlesi arasında i'tirâziyye cümleleri olarak gelmiştir (ez-Zemahşerî, 1987).

Zemahşerî'ye göre "وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ" âyetinin mânası: Allah, Meryem'in annesinin ne doğurduğu bildiğini haber vermesidir. Yani doğurduğu şeyi bilmesidir (ez-Zemahşerî, 1987). "وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ" âyetindeki şeyi beyân etmektir. Yani bu ayetin yorumu: "Onun istediği "وليس الذكر الذي طلبت، كالانثى التي وهبت لها" "erkek çocuk Allah'ın ona verdiği kız çocuğu gibi değildir" şeklindedir. (Zemahşerî, 1987).

Yine başka bir âyette ma'tûfun aleyh ile ma'tûf arasında i'tirâziyye cümlesi haberi mukaddem mansûh isim cümlesi olarak gelmiştir: Bunun örneği şu ayette gelmiştir:

﴿ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْتَسِبُهُمْ فَيُنْفِلُوهُمْ خَانِيَيْنَ - لَئِن لَّا مَنَ لِّكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ - أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴾

“Allah, kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler diye, size yardım eder. Ki bu işte senin yapacağın bir şey yoktur yahut (müslüman olsunlar da) tövbelerini kabul etsin, ya da (ısrar ederlerse) onlara azap etsin diye (Allah Bedir'de size yardım etti). Çünkü onlar zalimdirler” (Ali İmran, 3/127-128).

Bu âyette "أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ" cümlesi "لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا" cümlesine atfedilmiştir. "لَئِن لَّا مَنَ لِّكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ" cümlesi de ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir. Burada i'tirâziyye cümlesinin gelmesi cümle içerisinde birbirine benzer "القطع" ve "الكتبة" "Kökünü kesme ve perişan etme" ve birbirine zıt olan "التوبة" ve "العذاب" "Tövbe ve azap" matufları daha vurgulu açıklamak içindir. (Mergam, 2014)

Ayetin mânası; Allah kaferlerin durumuna mâlik olduğu, isterse onları helâk edeceği veya hezimete uğratacağı, isterse onlar Müslüman olurlarsa affedeceği. Eğer

küfürlerinde ısrar ederlerse azâb edeceği. Hz. Muhammed'in de bu işte yapacağı bir şeyin olmadığı çünkü Hz. Muhammed'in mücadele etmek için ve uyarmak için gönderilmiş bir elçisi olduğunu ifade etmektedir ” (ez-Zemahşerî, 1987).

Bir başka âyette de ma'tûf ile matufun aleyh arasında i'tirâziyye cümlesi olumsuz mânada istifhamî isim cümlesi olarak gelmiştir: Bunun örneği şu ayette gelmiştir:

﴿ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاجِسَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ - وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ - وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

“Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler” (Ali İmran, 3/135).

Bu âyette geçen "وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ" cümlesi iki atıf cümlesi arasında i'tirâziyye cümlesi olarak gelmiştir. İki atıf cümleleri: "وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاجِسَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا" cümlesidir (ez-Zemahşerî, 1987).

Bu âyette: "وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ" cümlesinin mânası şu şekilde: "وَهَلْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ" şeklinde yorumlanmıştır.

3.3. Kelâm'ın Sonunda İ'tirâziyye

Kelâm'ın sonunda gelen i'tirâziyye cümlesi; i'tirâzda nükte bazen kastedilen mânanın aksine yanlış anlaşılmaya yol açan intibayı kaldırmak için gelir diyenlere göredir. Bu görüşü söyleyenler iki gruba ayrılmış ve onlardan bazıları i'tirâziyye cümlesi sonuna hiçbir şekilde başka cümle bitişmeyen bir cümlenin sonunda bulunmasını caizdir demişlerdir. Bu durumda i'tirâziyye cümlesi kelâmın sonunda bulunur. Ya da i'tirâziyye cümlesinin geldiği cümleye mâna açısından bitişmeyen bir cümle gelir ve i'tirâziyye cümlesi tezyîl ile birlikte bulunur. Bu i'tirâz türü "İ'tirâz-1-Tezyîlî diye isimlendirilen i'tirâzdır (et-Teftazânî, 2013: 297)

İ'tirâz-1 Tezyîlî'nin Kur'ân-1 Kerîm'de örneği şu âyette gelmiştir:

﴿ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ - وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا - وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcıdır” (Bakara, 2/25).

Zemahşeri’ye göre: "رَأَى" ve "فَلَان أَحْسَنُ بِفَلَانٍ - وَنَعَمَ مَا فَعَلَ -" cümlesi "وَأُثِرُوا بِهِ مُتَشَابِهًا" "قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَءَ -" "وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا - وَكَانَ صَوَابًا -" "فَالْتِ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَءَ -" "وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا - وَكَانَ صَوَابًا -" ayetine de benzemektedir

Bu âyette gelen i'tirâziyye cümlesi, “i'tirâziyye cümlesi kelamın sonunda bulunmasına caizdir” diyenlere göredir. İ'tirazın bu nevisi belâgatçıların “tezîl” diye isimlendirdikleri i'tirâz türüdür.

İ'tirâz-ı Tezyîlînin bir başka örneği şu âyette iki mefûl'e müteaddi olan fiil cümlesiyle gelmiştir:

﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا - وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا - وَكَانَ صَوَابًا - وَمَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ﴾

“İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden dince daha güzel kim vardır? Allah İbrahim'i dost edinmiştir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmıştır. (Hiçbir şey O'nun ilim ve kudretinin dışında kalmaz)” (Nisa Suresi, 4/125-126).

İbn Âşûr, "وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا" cümlesini bir öncesinde bulunan cümleye atıf olarak görürken. Zemahşeri eğer bir önceki cümleye atıf olarak kabul edilirse bu cümlenin mânâsı doğru olmadığını ifade etmektedir. Zemahşeri'ye göre bu cümle i'tirâziyye cümlesi yapılırsa, bu durumda Hz. İbrâhim'in dinine tabi olmanın gerekliliğine tekit mânâsını ifade ettiği zikredilmektedir. (Zemahşerî, 1987).

Zemahşerî, "وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا" cümlesini İ'tirâz-ı Tezyîlî olarak tercihte bulunmuştur. Ancak sonrasında bunun aksini iddia edenlerin bütün görüşlerini de ekleyerek, ma'tûf veya hâliyye cümle olmasının caiz olduğunu ifade etmiştir.

Başka bir âyette, yine mansûh isim cümlesi olarak i'tirâz-ı tezyîlînin örneği şu şekilde gelmiştir:

﴿ وَالَّذِينَ يُسَيِّئُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ - إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ - ﴾

“Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz” (A’raf, 7/170).

Zemahşerî, "إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ" cümlesini i'tirâziyye cümlesi olarak kabul etmiştir. Ayrıca "وَالَّذِينَ يُسَيِّئُونَ بِالْكِتَابِ" cümlesinin haberi olmasının mümkün olduğunu da zikretmektedir. (Zemahşerî, 1987).

Durrü'l-Masûn'un sahibi Semîn Halebî Zemahşerî'ye red olarak şöyle demiştir: “Bu sadece bir görüştür, çünkü "إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ" cümlesi bir birinden ayrılmaz olan iki şey arasına veya araların da mânevî bir bağ olan iki şey arasına gelmemiştir. Bu cümleyi isti'nâf cümlesi demek gerekirdi.” (Halebî, 2008).

Bazı belagatçılara göre: Bu i'tirâziyye cümlesini öncesini belirleyen i'tirâzdır demektirler. Bu görüşe Zemahşerî de i'tirâz-ı tezyilî'nin cevazı konusunda cumhur belâgatçılara muhâlif olarak katılmaktadır. Bunun manası ise "وَالَّذِينَ يُسَيِّئُونَ بِالْكِتَابِ" ayetine mahzûf bir haber bulunmuş olmasıdır. Bu mahzûf haber de "يُثَابُونَ أَوْ يُجْرُونَ" cümlesidir. Sonrasında i'tirâziyye cümlesi "إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ" mahzûfun cevabı olarak gelmiştir. Bu i'tirâz mübteda haber arasındaki "إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مِنْ أَحْسَنَ عَمَلًا" cümlesine benzemektedir. (Mergam, 2014)

İ'tirâz-ı tezyilî başka bir ayette mensûh bir cümlesi olarak gelmiştir. Bu örnek şu ayette geçmektedir:

﴿ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ - وَكَانُوا مُجْرِمِينَ - ﴾

“Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır (bunlar görevlerini yaptılar). Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler.- Zaten günahkâr idiler” (Hud, 11/116-117).

Bu âyette geçen "وَكَانُوا مُجْرِمِينَ" cümlesi için iki türlü i'râb vardır. Birincisi "وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا" cümlesine atfedilmiş olmasıdır. İkincisi ise i'tirâziyye cümlesi olmasıdır (ez-Zemahşerî, 1987).

İ'tirâziyye cümlesi, onların günahkâr bir kavim oldukları hükmü mesabesindedir. Allah tarafından helak edilmelerinin sebebi de günahkâr olmaları sebebiyledir. Çünkü onlar Allah'ın emrine değil şehvetlerine uymuşlardır (Şevkânî, 2007).

İ'tirâz-ı tezyîlînin bir diğer örneğinde şu ayette geçmektedir:

﴿ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا – وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ – ﴾

“Yoksa Ya'kub'a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman (Ya'kub) oğullarına: Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? Demişti. Onlar: Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz; biz ancak O'na teslim olmuşuzdur, dediler” (Bakara, 2/133).

Zemahşeri'ye göre "وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ" cümlesinin tekitli i'tirâziyye cümlesi olması caizdir. Yine ayetteki "نَعْبُدُ" fiilinin fâil'i olarak hâliyye cümlesi olabileceğini, bunun yanı sıra mef'ûl ya da "نَعْبُدُ" fiiline atıf olabileceği şekilde bir açıklamada bulunmuştur.

SONUÇ

Arap dilinde cümle-i mu'terize ve Kur'ân-ı Kerîmden seçme örnekler adlı çalışmamızda Arapça'da bir cümle türü olan i'tirâziyye cümlesinin Arap dilindeki konumu ve Kur'ân-ı Kerîm'de örnekleri incelenmiştir. Bu incelemenin neticesinde şu sonuçlara varılmıştır: Ulaştığımız verilere göre i'tirâziyye cümlesi Arap dilinin grameri açısından i'râptan mahalli olmayan ve bir cümlenin temel öğeleri arasına veya birbiriyle bağımsız olan iki cümle arasına, ara cümle olarak gelen bir cümledir. Belâgat başka bir ifadeyle meânî, bed'î ve beyân ilmi açısından ise edebî bir sanat ve itnâb yollarından bir yol olarak, mânâ bakımından bir birine bağlı olan iki söz arasına veya tek bir söz içerisine bir gâye için gelen cümledir. Bu sebeple i'tirâziyye cümlesi nahivciler ile belâgatçılar arasında birbirinden farklı bâblarda ele alınmıştır. Klasik kaynaklara bakıldığında da "i'tirâzî nahvî" ve "i'tirâzî beyânî" olarak adlandırıldığı görülmektedir. İ'tirâziyye cümlesinin kullanımı ise hem konuşma dilinde hem yazı dilinde sık sık kullanılan bir cümledir. Arapça metinlerde gerek nesirde olsun gerekse şiirlerde olsun i'tirâziyye cümlesini görmek mümkündür.

İ'tirâziyye cümlesi bir cümle olarak gelmesinden hareketle, çalışmamızın birinci bölümünde Arapçada bulunan cümlelerin kavramsal çerçevesi, cümlelerin öğeleri ve i'râpları ele alınmıştır. İkinci bölümünde ise i'tirâziyye cümlesinin Arap dilindeki tanımı, nahivciler ile belâgatçılar açısından i'tirâziyye cümlesi, i'tiraz kavramının diğer belâgat sanatlarıyla olan bağlantıları, i'tirâziyye cümlesinin özellikleri, harfleri, amaçları ve unsurları ele alınmıştır. Üçüncü bölümünde ise Kur'ân-ı Kerîm'den seçmeli örnekler üzerinden ele alınmıştır.

Netice itibariyle giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmada klasik ve modern kaynaklar ışığında şu sonuçlara varılmıştır. Arap dilinde i'tirâziyye cümlesi i'râptan mahalli olmayan bir cümle olarak nahiv bâblarıyla alâkalı, edebî sanatlardan bir sanat olarak diğer belâgat bâblarıyla alâkalıdır. Bunun yanı sıra i'tirâziyye cümlesine hâs harfler bulunmaktadır. Diğer cümlelerden farklı olarak bir takım özellikleri vardır. Ayrıca i'tirâziyye üslûbu Kur'ânî bir üslûp olması nedeniyle belli bir amaç ve belli bir gâye taşımaktadır. İ'tirâziyye cümlesi bir ara cümle olarak da her türlü cümle öğeleri arasında bulunması mümkündür. Bu cümle öğeleri üçüncü bölümde Kur'ân-ı Kerîmden örnekler seçilirken ayrı ayrı belirtilmiştir.

Seçilen i'tirâziyye cümlesinin örneklerine gelince İbn Hişâm'ın üç varsayımı üzerine i'tirâziyye cümlesinin on yedi yerde farklı cümle öğeleri arasında bulunduğu sıra yöntemi takip edilerek, Kur'ân-ı Kerîm'de bu cümlelerin nerelerde ve nasıl kullanıldığını tespit edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de i'tirâziyye cümlesi birçok amaç ve gaye içermektedir. Bu amaç ve gayeler tefsir ve belâgat kitaplarında belirtilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan i'tirâziyye cümlesinin bu amaç ve gayelerini anlamada bu eserler çalışmamıza adeta bir ışık tutmuştur.

Tüm bu sonuçlar neticesinde şu öneride bulunmak mümkündür. İ'tirâziyye cümlesi geniş bir konu olması sebebiyle farklı kaynaklar arasında bir bölüm olmaktan ziyade müstakil bir çalışma olarak insanlara sunulmalıdır. İ'tirâziyye cümlesi sadece Arap dilinde değil tüm dillerde kullanılan bir unsurdur. Türkçede ara cümle veya parantez içinde cümle olarak isimlendirilmektedir. İnsanlar konuşurken vurgulamak istedikleri hususları kurdukları cümle arasında kullanmaktadırlar. Dolayısıyla her insan tarafından kullanılan bir cümle olması sebebiyle bilinmesi gereken bir konudur. Ne yazık ki bu konuyla ilgili yazılan pek fazla eser bulunmamaktadır. Bu nedenle hâlâ araştırılmaya ihtiyacını hissettiren bir konu olduğu neticesine varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdullatif, M. H. (2003). *Binâu'l-cümletü'l-arabiyye*. Kahire: Dar'u Garîb Yayınları.
- Arâbî, R. (2002). *Uslûbu'l-İtiraz fi'l-Kurân-i'l-Kerim min Hilâli'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*.
Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Camia'tü'l-Cezâir.
- Atîk, A. (1984). *Fi'l-belagati'l-arabiyye*. Lübnan: Dâru'l-nahdetü'l-arabiyye Yayınları.
- Badrî, A. (1984). *Buhûsü'l-mutâbakat li-muktedâ'l-hâl*. el-Mektebetü'l-Hüseyniyye
Yayınları.
- Bağdâdi, A. (1988). *Şerhu'ş-Şevâhid Mugni'l-Lebîb*. (2. Baskı). Dimaşk: Dâru'l Memun
lit-Turas Yayınları.
- Bulut, A. (2015). *Belâgat Terimleri sözlüğü*. (1. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:355.
- Bolelli, N. (2013). *Belâgat Beyan-Me'âni-Bedî ilimleri Arap Edebiyatı*. (8. Baskı).
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. Nu: 72.
- Cahız. (1998). *el-Beyân ve't-tebyîn*. Kahire: Mektebetü'l-Hanicî Yayınları.
- Cürcânî, A. (1992). *Delâi'lü'l-i'câz*. (3. Baskı) Mısır.
- Cürcânî, A. (2008). *Sözdizimi ve Anlambilim*. O. Güman (Çev) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Çörtü, M.M. (2015). *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği Harfî Cerler-Atıf
Harfleri-Edatlar-İrab*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Yayınları.
- Çörtü, M.M. (2014). *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar*. (17. Baskı). İstanbul: Marmara
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 171
- Enis, İ. (1987). *Min Esrâri'l-Luga*. (6. Baskı). Kahire: Mektebetü'l-Üncülid el-Mısriyye
Yayınları.
- Ebi'l-Kâsım H.M. (1998). *Maruf bir-Râgib el-İsfahânî*. Lübnan: Dâru'l-marife Yayınları.
- Esterebâdî, M. (1966). *Şerhü'r-ridâ li'kâfiyeti İnb Hacib*. (1. Baskı). Câmîatü'l-imâm
Muhammed b. Suudü'l-islâmiyye Yayınları.
- Fadlî, A. (1980). *Muhtasarü'n-nahiv*. (7. Baskı). Cidde: Daru'ş-Şurûk Yayınları.
- Ferûz Âbâdî, M. (2005). *Kâmusu'l-muhît*, (8. Baskı). Müessesetü'r-risâle Yayınları.
- Feyizli, H.T. (2017) *Feyzü'l-Furkan Tefsirli Kur'ân-ı Kerîm Meali*. (4. Baskı). İstanbul:
Server Yayınları.
- Galâyînî, M. (1993). *Camîu'd-Durusu'l-arabiyye*. (28. Baskı). Beyrut: Mektebetü'l-asriyye
Yayınları.
- Hasan, A. (2008). *Nahvi'l-Vafi*. (3. Baskı). Daru'l-Meârif Yayınları.

- Hasan, S. A. (2004). *Cümletü'l-muterize fi'l-Kurân ve egrâduha el-Belâgiyya, mefhûmuha*. Kuveyt: *Mecelletü's-Şeriyeye ved-Dirasât el-İslâmiyye*.56, 18-19
- Hatîb, A. (h.1434-1435). *Cümletü'l-i'tirâziyye fi'l-Kur'an-ı Kerîm dirâsat'ü Nahviyye Tahlîliyye*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Câmîat'ü İmam Muhammed b. Suud.
- Hanefî, A.H. (1987). *Üslûbü's-sehriyye fi'l-Kur'an-i Kerîm*. (1. Baskı) Mısır: Heyetü'l-Mısıriyye el-Amme li'l-Kütüb, Yayınları.
- Halebî, S. (2008). *Durru'l-Masûn fi Ulûmu'l-Kitabi'l-Meknun*. Dimaşk: Daru'l-Kalem Yayınları.
- Halil, A. Muzaffer, Ş. (2011) *Kur'an-ı Kerîm Me'âli*. Ankara: Yenigün Matbaacılık.
- İbn Âşûr, M.T. (1984). *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tunusiyye Yayınları.
- İbn Kesîr. (1999). *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*. (2. Baskı). Riyad: Dâru't-tayyiba lin-neşr vet-tevzî Yayınları.
- İbn Manzûr, C. M. (2000). *Lisânu'l-Arab*. (1. Baskı). Lübnân: Dâr'u Sadr Yayınları.
- İbn Hişâm, C. (1964). *Muğni'l-Lebib an-Kütübü'l-Eârib*. (1. Baskı). Dimaşk: Dâru'l-fikr Yayınları.
- İbn Cinnî, E. U. (1957). *Hasâis*. Lübnân: Dâru'l-kutubu'l-arabiyye Yayınları.
- Kabâve, F. (1989). *İ'râbu'l-cümel ve eşbâhü'l-cümel*. (5. Baskı). Halep: Dâru'l-kalemu'l-arabi Yayınları.
- Kanber, O. (1988). *el-Kitâb kitâbü's sibeveyh*. (3. Baskı). Kahire: Mektebetü'l-Hanicî Yayınları.
- Kazvînî, H. (2002). *İzâh fi ulûmü'l-belâga el-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye Yayınları.
- Mahzûmî, M. (1964). *Fi'n-Nahiv el-Arabî*. (2. Baskı). Beyrut: Dâru'r-râid el-arabî Yayınları.
- Mergam, A. (2014). *Delâlatü'l-Cümletü'l-İtirâziyye fi'l-Kurani'l-Kerim*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Cezâir: el-Ulûm, Câmîa'tü- Setîf 2.
- Müberred, M. (1979). *Kitâbu'l-Muktedib*. (2. Baskı). Mısır: el-Meclisu'l-A'la li-Şuûni'l-İslâmiyye Yayınları.
- Mutçalı, S. (2012). *Mü'cemu'l-Arabi'l-Hadis, Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Nahle, M. A. (1988). *Medhal ilâ Dirâsati'l-Cümleti'l-Arabiyye*. Beyrut: Dârun-nehdatu'l-arabiyye Yayınları.
- Necip el-Lebidî, M.S. (1985). *Mu'cemu'l-Mustalahât en-Nahviyye ve's-Sarfîyye*. (1. Baskı). Beyrut: Müessestü'r-risâle Dâru'l-furkan Yayınları.

- Said, M. (2010). Cümletül itirâziyye ve'l-İ'câz. Cezâir: *Mecelletü'l-Vahat li'l-Buhûs ved-Dirasât*. Câmia'tü Gardiyye. 10, 17-18
- Salim, M.Y. (2015). *Cühûdu'd-Dârisin el-Muhdasîn fi Dirâsati'l-Cümletü'l-Arabiyye*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cezâir: Câmia'tü Muhammed Haydar Biskira.
- Semerrâî, İ. (1980). *Fiil ve Zamânuhu ve Ebniyâtuhu*. (3. Baskı). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Yayınları.
- Semerrâî, F.S. (2000). *Meân'in-Nahiv*. (1. Baskı). Umman: Dâru'l-fikra lit-tabaatü ven-neşr vet-tevzî Yayınları.
- Sevinç, R.R. (2011). *Arapçada Cümle Yapısı: Yapı-Anlam-Zaman-İrab*. (2. Baskı) İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları.
- Semerrâî, F. S. (2007). *Cümletül Arabiyye te'lîfuha ve eksâmuha*. (2. Baskı). Ürdün: Dâru'n-neşr Yayınları.
- Suyûtî, C. (1990). *Eşbâh ve'n-nazâir*. (1. Baskı) Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiiyya Yayınları.
- Suyûtî, C.A. (2003). *İtkân fi Ulûmu'l Kurân*. Lübnân: Ebu'l-Fâdıl İbrahim, el-Mektebetü'l-Asriyye Yayınları.
- Şâviş, M. (2001). *Usûlü Tahlîlu'l-hitâb fi'n-Nazariyye en-Nahviyye el-Arabiyye Tesis'i nahvi'n-Nass*, (1. Baskı). Tunus: Küllietü'l-Edeb Yayınları.
- Şevkânî, M. (2007). *Fethu'l-Kadîr el-Câmi beyne fenni'r-Rivâya ved-Dirâye min İlmi't-Tefsir*. (4. Baskı). Daru'l-Vefa Yayınları.
- Şimşek Ş. (2016). Arap Gramerinde İrapta Mahalli Olmayan Cümleler, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7, 15-16.
- Şeyhûn, M.S. Min esrârî'l-belâga fi'l-Kurân. Kahire: *Silsilatu'l-islâmiyyât*. 86, 4-5.
- Taberî, C. (2001). *Câmiu'l-Beyân fi te'vili'l-Kur'an*. (1. Baskı). Mısır: Dâru Hicir Litaba'ati ven-Neşr el-Cize Yayınları.
- Teftezânî, S.M. (2013). *Mutûl fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye Yayınları.
- Uzun, T. (2012). *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*. (1. Baskı). Konya: Kitap Dünyası Yayınları.
- Zemahşerî, C. (1993). *Mufassal fi sinâ'ati'l-i'râb*. (1. Baskı). Beyrut: Hilâl Yayınları.
- Zemahşerî, C. M. (1987). *Tefsîru'l-Keşşâf an-Hakâiki't-Tenzil ve Uyûnu'l-Ekâvil fi vücuhu't-Te'vil*. (3. Baskı). Dâru'l-kutubu'l-arabiyye Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Kanatbek OROZOBEKOV
Doğum Yeri ve Tarihi : Kırgızistan. 17/01/1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
Bildiği Yabancı Diller : Türkçe, Rusça, Arapça
Bilimsel Faaliyet/Yayımlar : Orozobekov K. (2017). Arapça'da İ'tirâziyye Cümlesi. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2(2): 172-193.
Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler ve Kurs Belgeleri : Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi İhtisas Eğitimi Katılım Belgesi
Çalıştığı Kurumlar : Kırgızistan Müslümanlar Dini İdaresi

İletişim

E-Posta Adresi : kanatbek-furkan@mail.ru

Tarih : 28/06/2018 (Tez sınav tarihi)